

OLVASÓ

KÖNYVTÁR.

A'

Bétsi Magyar Újság mellé Toldalékul.

Magyar Könyvtár mellé

K i a d t a

MÁRTON JO'SEF,

a' Bétsi Ts. K. Universitásban a' Magyar Nyelvnek és Literaturának
rendkívülvaló Professora.

Rajzolatokkal együtt.

BÉTSBEN,
Nemes Haykul Antal betűivel.

1829.

A' M É H.

Mézet gyűjt; táplál, gyógyít, 's gyertyája világít:
Fülánkos; de tsak azt sérti, ki bántja Szegényt.

NAGY IVÁN

Érdemes Olvasó!

Ígéretemet, hogy valamely hasznos Munkával fogok Toldalékul az Újság mellett kedveskedni, mihelyt annak kiadhatására Érdemes Olvasóim száma reá segít, ezennel teljesíteni elkezdem. Igyekezetem az, hogy az előadandó tárgyak és azoknak kidolgozásai e' Könyvtárnak kedvességet szerezzenek.

Ebből most eleinte hónaponként két árkus jelenik meg. Mennyivel lehessen azt időről időre szaporítani; azt Érdemes Olvasóimnak száma fogja meghatározni, leginkább pedig az, ha az Újság előfizetési ára idején kezemhez küldetik, úgy, a' mint annak módját e' felől kiadandó Hirdetésem előadja. Külömben legszentebb igyekezetem mellett is nehezen boldogúlok.

Ezen Könyvtár kiadásában két tzel kívánok elérni. Egyik az, hogy az Olvasást Kedvellőknek hasznos esméreteket terjesztő 's egyszersmind gyönyörködtető folyó írással szolgálhassak. Meggondolván azt is, hogy az Újságban, ennek minden Olvasóit egyaránt illető, érdeklő 's gyönyörködtető tudósításokat mindenkor

közleni nem lehet; hogy gyakran magok a' történetek csak hol egy, hol más tájéknak lakosai előtt figyelemre méltók; e' mellett a' politikai dolgok is, — mellyeknek előadása az Újságnak fő czélja, — folyvást, egyenlő mértékben fontosok és nevezetesek nem lehetnek.

Másik az, hogy az Újságlevelekben számtalanszor előforduló külföldi nevezetek, idegen kifejezések, mesterszók, pénzek értékei, mértékek, 's a' t. mellyeknek fejtegetésekre azokban kiereszkedni nem lehet, — egyes Magyar kitételek pedig vagy nintsenek, vagy a' dolog értelmét sokszor még inkább homályosítják — a' Könyvtárban megmagyaráztassanak, 's ez által az Újságok olvasása és tökéletes megértése, sok rendbeli Olvasókra nézve könnyebbíttessék.

A' Munka 24 árkusra szaporodván, egy Darabot vagy Kötetet tesz, mellyet az abban előforduló Tárgyaknak ABÉCE rendbe szedett Lajstroma rekeszt bé. Idővel pedig minden ötödik Darab végén közönséges Mutató Tábla fogja a' Tárgyak felkereshetését könnyebbíteni.

A' Munka Foglalatja.

- I. Nevezetes Városok leírásai.
 - II. Nemzetek, ezeknek szokásai. Nyelvek.
 - III. Életleírások, a' régi és újabb időkből.
 - IV. Közhasznú dolgok esmertetését terjesztő előadások.
 - V. Tudománybeli nevezeteknek, különösen az Újságokban előforduló idegen kifejezéseknek és mesterszónak magyarázatja.
 - VI. Új találmányok.
 - VII. Literaturai nevezetességek.
 - VIII. Tudományos kérdések. Feleletek.
 - IX. Jeles Gondolatok és Mondások.
-

BÉTS LEÍRÁSA

I.

BÉTS, az Austriai Birodalom fővárosa, és I. Maximilián ideje óta az Austriai Uralkodóknak állandó lakhelye, fekszik Alsó Austriának Ennszi kerületében, a' Dunának déli partján; a' keleti Hossz $34^{\circ} 2' 16''$ és az északi Szél $48^{\circ} 12' 32''$ alatt. Fekvésének magasságát az Ádriai tenger színe felett 37 ölnyire teszik.

A' bástyákkal kerített belső várost 34 külső városok veszik körül, mellyek ismét köfalas sántzal 's árokkal vagynak bekerítve, 's ezt Lineának nevezik. Ezen a' Lineán tizenegy kapu van körös körül. A' kapuk éjtszakára estveli 10 órakor bezáratnak, de mind a' kotsiknak, mind a' gyalogoknak kívánságokra mindenkor kinyittatnak. A' szekeren vagy kotsin bejövöktől megkérdezik a' Líneánál (Líneának nevezik közönségesen a' Lineánál lévő Kapukat is), ha van e' valami maotolni vagy vámolni való? Ha van, bé kell jelenteni, mitsoda, és mennyi, 's akkor a' portékától vagy elégségre valótól fizetni kell. Ha gyanakodnak a' felvígyázó maotosok, hogy mégis lehet valami vámolni való, a' kotsit kikeresik, a' ládákat felnyittatják, vagy pedig egy polítzia katonát ültetnek fel a' kotsira, 's azt a' belső városi főmautra küldik, hogy ott megvizsgáltsék. Behozni fizetés mellett az Austriai Tartományokból mindent szabad; kivéven Magyar Országból a' dohányt, tobákot, ezeket csak a' végre váltott paszszussal lehet magával hozni; ellenben másnak szólló leveleket, akár legyenek lepetsételve akár nem, és Kalendariumot 's kártyát, minthogy ezek megbélyegezve (stempelezve) nintsenek, Bétsbe vinni büntetés alatt tilalmas. A' Líneán lévő kapuk nevei: a' Sz. Marxi

kelet vagy Poson felől; a' Favorita; a' Matzleinfalvi, és a' Schönbrunni, (v. Hundsthurmi) dél vagy Sopron felől; dél-nyugot felől, az új Línea (új Kapu) a' Máriahilfi, és Lerchenfeldi; nyugotra, a' Hernalszi, Währingi és Nuzdorfi Líneák. Éjszakra a' Dunának egy ága árkol el két külső várost, úgymint: a' Leopoldvárost (Leopoldstadt) és az úgy nevezett Jägerzeilét. Ezeket a' belső várostól ismét a' Dunának egy másik ága választja el, úgy hogy ezek a' két külső városok a' Práter nevű múlato erdővel együtt szigetben fekszenek. Az itt nevezett két külső városból a' Táborhídi kapu visz Tsehország és Morvaország felé.

A' külső városok körülete 13,000 ölnyire, az az: mintegy negyedfél német mértföldnyire terjed. A' házak száma a' külső városokban 1824-ben mindössze 1280-ra ment; de a' melly az óta százzal legalább is szaporodott. Minden házon rajta van annak száma; az útszák szegletházain pedig az útsza neve fel van írva. Ezekből a' belső várost kelet-dél-és nyugot felől 600 lépés szélességű síkság, az úgy nevezett Glaszi (Glacis vagy Esplanade) választja el, mellyen a' gyalog és szekérutak Vadgesztenye-Ákász-és Jegenyefákkal vagy-nak beültetve.

A' Belső-város kerülete egy óra járás. Van benne, a' Templomokon kívül, 1217 többnyire 4, 5 emeletes ház; 8 nagyobb és 10 kisebb piatz; 127 keskeny görbe útsza, mellyeket éjjelenként 3200 lámpa világosít. Azt a' nagy szigetet, mellyen a' Leopoldvárosa, a' Jägerzeile, a' Práter és az Aukert fekszenek a' Belső várossal öt híd köti össze. Kettő ezek közül lántzhíd, mellyeken csak gyalogok járhatnak; kettő igen erős köhíd, mindenik remekmunka. Az alsót a' Jägerzeile végén Magyar Ország felé Ferentz hidjának, a' másikat, melly egyenesen a' Leopoldvárosba visz, Ferdinánd hidjának nevezik.

A' Város (Belső város) négy részre vagy negyedre van felosztva. Piatai között nevezetesebbek: az új Burg-piatz, vagy Parádé-piatz. Ez, a' Tsászári Palota (Burg) és a' Burgkapu között van; melly mellett, a' Burgból kimenet, balra az Udvari kert esik,

jobbra pedig a' közönséges sétáló kert (Volksgarten). Ezt a' piatzot éjjelenként 150 lámpa világosítja meg. A' Tsászári Palotának belől is nagy udvara vagy piatza vagyon, mellyen a' városból kimenő kocsik keresztül járnak.

Legnagyobb piatza a' városnak a' Parádé piatz után a' Hof (Udvar). Megnézésre méltó ezen a' Sz. Mária értzből öntött, 24 lábnyi magasságú Oszlopa, mellyen feljül Sz. Mária értz Szobra szemléltetik. Ez az oszlop a' Szoborral együtt 205 mázsát nyom; mellyet 1667-ben I. Leopold Tsászár állíttatott.

Az úgy nevezett *Magas Piatz* (der hohe Markt) szép nagy hosszszas négyszegletű piatza Bétsnek, mellyet közepén egy igen jeles emlékoszlop ékesít. Ezt 1732-ben VI. Károly Tsászár állíttatta, melly Korinthusi oszlopokon álló Templomot ábrázol és Sz. Máriának és Sz. Jósefnek házassági egybekeléseket mutatja. Kétfelől az Oszlop mellett szökőkútak vannak; mellyeknek igen jó vize tsatornákon Ottakring faluból foly be, Bétstől félórányi távolyságról.

A' *Graben* nevű piatz a' város közepe táján esik. Közepét a' Sz. Háromság 66 lábnyi magasságú oszlopa ékesíti. Ezt I. Leopold Tsászár 1693-ban azon nagy pestis eltávoztatásáért tett fogadása szerént állíttatta, melly 1679-ben Béts lakosai között többet elvitt 70 ezer embernél. Az Oszlop három szegletű, Szaltzburgi fejer márványból van kifaragva; 's talpalján három felől ezen felírás vagyon: *Deo Patri Creatori. Deo Filio Redemptori. Deo Spiritui Sancto Sanctificatori.*

Maga Leopold Tsászár az Oszlopra a' következő Felírást készítette, mellyet annak három oldalán e'ként olvashatni.

I.

Tibi Regi saeculorum immortalis
 Uni in essentia et Trino in personis Deo.
 Infinite Bono, Aeterno et Immenso.
 Cuius dextrae omnia sunt possible,
 Cuius Sapientiae nihil est absconditum,
 Cuius Providentia in sui dispositione non fallitur,
 Cuius Majestate impletur Universum,
 Cuius Misericordia supra omnia opera.

II.

Tibi inquam
 Sanctissimae ac individuae
 TRINITATI
 Ego Leopoldus
 Humilis servus Tuus
 Gratias ago
 Quas possum maximas
 Pro aversa Anno MDCLXXIX
 Per summam benignitatem Tuam
 Ab hac urbe et Austriae Provincia.
 Dirae pestis Lue.
 Atque in perpetuam
 Debitae gratitudinis
 Tesseram
 Praesens monumentum
 Demississime consecro.

III.

Suscipe
 Clementissime Deus
 Servi Tui
 Demisse adorantis
 Vota,
 Et me,
 Conjugem, Liberos
 Domumque meam,
 Populos, exercitus meos,
 Regna et Provincias
 Continua
 Misericordiae Tuae
 Protectione gubernam,
 Custodi, ac defende.
 Ita V o V I
 Anno D o M I n I
 S a L V a t o r I s n o s t r I
 I e s V s C h r i s t i.

A' Gráben két végén jó ivóvizet szökő ugrókútak vannak. Ezt a' piatzát a' városnak szüntelen nagy számú sétálok elevenítik; az ott lévő kereskedő drága boltok kirakott portéka mustrái pedig, különösen az Idegeneket, nem kevésbé gyönyörködtethetik.

Az Új-piatz is (der neue Markt) a' város tágasabb piatzai közzé tartozik, mellynek közepét hasonlóképpen igen szép szökőkút ékesíti, több ón bálványfaragott képekkel és kő víztartalékkal együtt.

A' Jósef-piatza, nevét II. Jóseftől vette, mint-hogy a' Tsászárnak lovon ülő, remek munkával készített, oszlop szobrával ékeskedik. Ezt a' most uralkodó Felség I. F e r e n t z Tsászár állíttatta boldogult. Nagy Bátyjának emlékezetére, ezen felirással a' talposzlopán elől: Josepho II. Aug. qui salutis publicae vixit, non diu, sed totus. Fels. II. Jó'sef, ki a' közjónak élt, nem sokáig, de egészen. Hátúl ez vagon: Franciscus Rom. et Austr. Imp. ex fratre nepos alteri parenti posuit, 1806.

Két felől a' talposzlopon két értztábla vagon, domború metszéssel, melly mindenik 1 öl, 4 láb 's 1 hüvelyknyi széles, és 5 láb, 4 $\frac{1}{2}$ hüvelyknyi magas. Egyike a' Földmivelést, másika a' Kereskedést ábrázolja, mu-

tatván, hogy azokat II. Jó'sef éleszteni és gyarapítani igyekeznek. Az emlékkalkotmány négy szegletén ugyan annyi Korinthusi rendű oszlopotskák állanak, mellyeken mindöszve 16 domború faragással készített értz emlékek szemléltetnek. Ezek a' II. Jó'sef Tsászár Országlása alatt történt legnevezetesebb Dolgokat, azoknak emlékezetére veretett valóságos pénzek szerént ábrázolják, 's magyarázó körülírásokkal világosítják, úgy, a' mint itt következik:

Az 1-ső a' Jó'sef születésére veretett emlék pénz mássa, melly Herkulest ábrázolja a' böltsőben, a' mint az két ellene küldetett kigyót széllyelzúz. Körülírása ez: „Natus 1741. 13. Martü.“ (Született 1741-ben, Mártzius 13-dikán.)

A' 2-dik Jó'sef öszvekelésére veretett, ezen körülírással: „Felix Connubium Celebrat. Vindob. 6. Oct. 1760.“ (Boldogító Öszvekelés. Tartatott Bétsben, Oct. 6-dikán, 1760-ban).

A' 3-dik, Jó'sefnek Római Tsászárrá lett koronáztatását mutatja, ezen szókkal: „Gloria novi saeculi. Elect. et cor. Francof. 1764.“ (Az új Század ditsősége. Választatott és megkoronáztatott Francfurtban 1764-ben).

A' 4-dik. A' most említett Koronázáskor kiszórt vert-pénzek képe, ezen írással: „Virtute et exemplo.“ (Emberkedve és példával).

Az 5-dik, azon érdempénzeket ábrázolja, mellyeket Jó'sef a' katonák számára veretett, hogy azok által vitéz tetteikért megtiszteltessenek; e' két szóval: „Der Tapferkeit.“ (A' Vitézkedésnek, t. i. emlékezetére).

A' 6-dik. Ez Jó'sefnek és Leopold Testvérének Rómába lett megérkezések emlékezetére Rómában veretett, ezen körülírással: „Roma exultans. Ob fratrum Augg. adventum 1769.“ (Az örvendező Róma, a' Felsőges testvérek idejövetelén, 1769-ben).

A' 7-dik. Jó'sef Olaszországi útazásának emlékezetére veretett pénz ábrázolatja, ezen körülírással: „Italia a Caesare perlustrata.“ (A' Tsászár Olaszországot beútaza).

A' 8-dik. Jó'sefnek Erdélybe tett első útazására emlékeztet, ilyen írással: S. P. Q. D. optim. Princ.

Adventus Aug. 1775. (A' Sz. É. N. D. A' legjobb Fejedelem' ditső idejövetelére 1773-ban).

A' 9 - dik, emlékpénz, hasonlóképpen Jó'sefnek Erdélybe lett megérkezésére veretett, mellyen ez vagyon: „Felicitas Daciae. Profectio Aug. 1775.“ (Dácia boldogsága. A' Fels. Utazása 1775-ban).

A' 10 - dik, Galicia Kormányozásának jó karba-hozására emlékeztet, ezen szókkal, Conventu Ordin. perpetuo in Galicia et Lodom. constituto. 1782. (Galitziában és Lodomériában a' Karok örökös Gyűlései meghatároztattak 1782-ben).

A' 11 - dik arra emlékeztet, hogy Lembergben Universitas állíttatott. Körülírása ez: „Optimar. art. ludis in Galicia constitut. Academia Leopold 1704.“ (A' tisztességes főbb tudományok tanítása Galitziában felállíttatott. A' Lembergi Akadémia, 1784-ben).

A' 12 - dik azt mutatja, hogy a' Szegények gyámolítására és taníttatására Intézet állíttatott fel. Körülírása ez: Dilige Deum super omn. prox. ut te ipsum. Pauperum Institutio. Vindob. 1784. (Szeressed az Istent mindenek felett, felebarátodat, mint te magadat. A' Szegények gyámolításának emlékezetére. Bétsben 1784-ben).

A' 13 - dik, a' Vallásbeli Türedelem béhozásának emlékezetére veretett pénzt ábrázolja, mellyen a' felhőköl kinyúló két kar, a' föld golyóbisa felett, egymásnak kezet ad; ezen körülírással: „Concordia Religionum.“ (A' több Vallásbeliek Egyetértése).

A' 14 - dik, a' Jó'sef által állíttatott Seborvosi Ratonai Akadémia emlékezetére, az Akadémia pompás épületének Elejét mutatja, ezen körülírással: Curandis militum morbis et vulneribus. Academia Medico-Chirurgica, instituta Viennae 1785.“ (A' Ratonák nyavalyáinak és sebeinek orvoslására. Orvosi - Seborvosi Akadémia; állíttatott Bétsben 1785-ben).

A' 15 - dik, az elmepallérzó vagy inkább; az elme tehetségeit kifejtő mívészi mesterségek Akadémiáinak egyesítésére emlékeztet, ezen szókkal: „Ingenio et Industria. Academia Vien. novis institutis aucta, 1786.“ (Elmével és Szorgalommal. A' Bétsi Akadémia új Intézetekkel neveltetett, 1786-ban).

A' 16-dik, a' Sikét-némák Intézete felállításának emlékezetére veretett pénzt ábrázolja. A' körülírás rajta ez: „Surdi mutique sollicitudine, munificentia principis societati sibique utiles redditi.“ (A' siketek és némák a' Fejedelem gondoskodása, 's jótéte által a' társaságra 's magokra nézve hasznos tagokká tétettek).

Az egész mestermívet, melly Európában a' remek művek közzé számláltatik, Báró Zauner öt esztendő alatt készítette; ki az előtt az idevaló Mívészi Akadémiában a' Képfaragásnak Professora volt.

A' Sz. István piatza. Ezen áll a' Sz. István roppant nagyságú temploma és tornya; mellyekről alább leszen szó.

A' Franciscánusok piatza, a' Sz. Ferentz szerzetű Barátok Klastroma előtt. Ezen egy szüntelen folyó kút áll, a' melly Mózesnek értzből faragott oszlop képével ékeskedik, a' mint ez a' kösziklát megsujtja 's abból víz folyik.

A' többi kissebb piatzok ezek: a' Mihály piatza (Michaelerplatz); a' Stock im Eisen (a' lakatra vetett töke); a' Freiung; a' Zsidó piatz, (Judenplatz); a' Minoriták piatza; az Univerzitás piatza; a' Dominicánusok piatza, 's a' t.

A' belső városbeli 4, 5 emeletes házak mind igen erős épületek, kő gráditokkal, és vagy tseréppel vagy rézzel vannak befedve. A' külső városokban többnyire 2, 3 emeletre épültek a' házak, a' 4 emeletesek ritkábbak. Azok között még sok fazsindely fedelűek vannak, noha már 50 esztendő óta nem szabad a' házakat zsindeellyel fedelezni.

Az egész városbeli házakból a' birtokosok jövedelme a' házbérből 1824-ben, 9,390,455 fl. 37 kr- ra ment Conv. pénzben. Ebből a' belső városra esett 4,491,245 fl. 32 kr. A' külső városokra pedig 4,898,210 fl. 5 kr. A' házakra vetett adó a' házbér jövedelméhez van mérve; melly az egész summát felvévén, 19 — 20 p. centóra megy.

A' külső városokat két kis folyóvíz hasítja. Egyik a' Vien vize, melly a' várostól 3 mértföldnyire ered, 's dél felől jövén a' városba, a' belső város keleti oldalán a' Dunába szakad. Ezen több hídak vannak, mel-

lyek között négy megnézésre méltó. Az egyik lántz-híd, a' melly ezen folyó 1828-dik esztendőben készült el, és rajta kotsival is járnak. A' másik az Alser-patak, (Alserbach) melly az Alser útszán, a' Lichtenhal és Roszau nevű külső városokon keresztül foly a' Dunába.

Bétsben az idő járása felette változó, még pedig gyakran olly hirtelen változik a' levegő, hogy egy két óra alatt a' meleget hideg váltja fel, vagy megfordítva. A' levegő azonban inkább száraz mint nedves, a' honnan az eső, kivált a' külső városokban, a' hol a' szél inkább éri, hirtelen felszárad, és egy két óra mulva porfellegek emelkednek. Átaljában rendkívül való itt a' por egész esztendőben.

Ivó vize, kivált az alacsonyabb helyeken fekvő részeiben a' városnak és a' külső városoknak, a' kútakban nem igen jó; a' honnan az idegeneknek többnyire hasmenést okoz, míg hozzá nem szoknak. Vannak azonban igen sok szökőkútak és más szüntelen folyó kútak is, mellyek tsatornákon 's többnyire meszszirol vétettek bé a' városba.

II. Bétsben a' lakosok száma 1824-ben 289,598 lélekre ment, ide nem számlálván a' katonaságot, melly itt őrizeten vagyon. A' belső városban lakók száma ugyan akkor 49,550 volt. Ezek külömb külömbféle rangúak és rendűek. Vagynak t. i. közöttök, a' Tsászári Udvar ide nem számlálván; 21 Hertzegi, 70 Grófi, és 60 Bárói famíliák. Az itten lakó Austriai Nemesség száma nagy és bizonytalan. Polgárok vannak mintegy 7 — 8 ezeren; kik között a' Kereskedők legtehetősebbek, és igen gazdagok nem kevesen vannak. A' Hivatalbeli Tisztviselők száma rámegegy 4 — 5 ezerre. A' többiek, Papok, Universitáshoz, Akadémiához tartozó Tagok, Mivészek, Fábrikások, Mesteremberek, mindenféle Napszámosok. A' Tselédek számát mindössze 30 ezerre teszik.

A' Lakosok többnyire Németek; de más Nemzetbeliek is sokan vannak, úgymint Magyarok, Olaszok, Frantziák, Tsehek, Lengyelek, Rátzok, Horvátok, Görögök, Zsidók, Törökök, a' honnan itt gyakran megesik, hogy közönséges helyeken 5, 6 külömböző nyelven hallhatja az ember az együtt lévőket beszél-

leni. A' Magyarok száma 1809-ben, az akkori bevalás és egybeírás szerént többre ment Bétsben 25 ezer-nél. A' honnan itt akarmerre megy az ember, könnyebben hallhat Magyar szót, mint sok Magyarországi nagy városokban.

A' Lakosok nemzeti bélyegéről különbözőképpen ítélnék az idegenek. Valóban nehéz is mindenekre egyaránt illő tulajdonságokat meghatározni; minthogy a' különböző rangú, rendű emberek, más más neveltetések módjához 's társalkodásokhoz képest, magokviseltetbeli alkalmaztatások is különböző. Általában véve mindazáltal, több idegen utazók megjegyzése szerént, a' Bétsieknek megesmertető bélyege az egyenesség, jószívűség, udvari nyájasság, a' társalkodás kedvellése; azt sem hallgatják el felölök, hogy jól élni szeretnek, 's magok múlatására minden jó alkalmatosságot hasznokra tudnak fordítani. Innen, a' külső Országi Idegenek, kik más fővárosokat is beútaztak, midön itt több ideig múlatnak és megesmerkednek, azt szokták mondani, hogy a' jólélésre nézve tsak egy Béts van Európában. A' nagy városiak közönséges gyengeségeik, a' módizni szeretés, tzifrálkodás, újságvadászás, nyereségre vágyás itt is megvan.

Eszkendönként mintegy 2500, 2400-ig való új házasok eskettetnek öszve Béts városában. A' született gyermekek száma pedig esztendő alatt körülbelöl 13, 14, ezerre szokott menni. Meghalnak esztendőként 10, 11 ezeren. Legtöbben halnak tüdőveszésben; igen sokan hervadozó sinlődésben; rothasztó hideglelésben, forró nyavalyában, gutaütésben.

A' házi állatok számát Bétsben így adják elő. Ló van 7500, ökör a' lineán belöl naponként 120; tehén 1200. Ezenkívül az Udvarhoz tartozó lovak a' Gárdák és az örízeten lévő lovas katonaság lovai 2200-ra rámennek. A' kutyák számát 20 ezerre teszik; mellyeknek nagyobb részét, minden haszonvétel nélkül, egyedül a' kutyakedvellés tartja.

III. Közel háromszáz ezer ember, kivált ha nagyobb része jól szeret élni, minden nap sokat megesmészt. Kitétszik az itt következő előadásból, mennyi mindenféle eleségre való kívántatik meg egy esztendő

elforgása alatt a' főváros lakosainak tápláltatásokra, 's az állatok tartására. Ezen hiteles előszámlálás 1824-ben készült ugyan, de ha a' mostanit tudhatnók is, a' különbség nem sokat tenne közöttök. A' szerént behozatott és elfogyott Bétsben esztendő alatt:

Ökör	77,740	darab.
Tehén	16,214	—
Borju	126,054	—
Juh	54,297	—
Bárány	100,848	—
Sertés, hizlalt	61,662	—
Makkon hizott	28,174	—
Süldő	25,692	—
Malatz	3,653	—
Pulyka	9,041	—
Lúd	106,210	—
Rétze	21,321	—
Kappan	9,840	—
Tyúk	16,894	—
Tsirke, (tsibe)	499,897	—
Madarak	111,676	—
Szarvas	231	—
Őz	2,827	—
Vad - disznó	330	—
Nyúl	119,324	—
Fátzán	7,363	—
Fogoly	9,115	—
Vad - lúd	111	—
Vad - rétze	2,021	—
Szalonka (Sneff)	8,210	—
Tojás	16,589,437	—
Behozott füstölt hús	37,382	font.
Szalonna	15,082	—
Fadgyú	8,770	—
Liszt, tiszta	681,024	—
— kevert, feketébb	46,876	—
Darakása	75,912	—
Kenyér, (Tzipó) hozatottbé	1,311,412	—
Zsemlye, számtalan	—	—
Vaj és Zsiradék	1,686,923	—
Sajt	1,114,474	—

Hal	857,366	font.
Austriai bor	456,575	akó.
Magyar bor	18,812	—
Külsőországi bor	543	—
Ser	444,671	—
Paszuly, borsó, bab	12,441	mérő.
Búza	221,334	—
Rozs	218,054	—
Zab	547,951	—
Répa	16,605	—
Krumpli	43,330	—
Káposzta	11,533	silling. *)]
Széna	17,745	szekérrel.
Szalma	999,092	zsupp.
Tűzifa	167,525	öl.

Az itt előszámlált eleségnek nagyobb része a' Magyar Hazából szállítatik ezen fővárosba. Bor ugyan sokkal több akó fogy el Austriai, mint Magyar; de bár melly kevésnek tessék is ez ahoz képest, mégis elég arra, hogy az Austriai bornak egy részét keverésével ihatóbbá tegye, mellyet az Olaszok a' savanyúsága miatt *Aceto primo*-nak, első rangú etzetnek szoktak nevezni.

Egynehány esztendő óta Bukovinából több szarvas marhát hajtanak Bétsbe, mint Magyar Országból. Ennek oka az, hogy a' M. Országi birtokos Urak, több hasznot reménylven a' birkatartásból, mint a' göbölök hizlaltatásából, ezzel felhagytak. Mit hoz az idő; megválnak. A' Bétsiek legalább azzal tartják, hogy három Bukovinai ökör sem ér fel egy Magyarországi ökörrel.

Az eleség árához képest sokkal oltsóbban lehet Bétsben élni, mint akármelly más első rangú Európai fővárosban. Egyedül a' szállás és a' fa az, a' mi felette drága. A' belső városban egy szobára esztendőnként 100 ezüst forintot lehet tenni.

IV. Megnézést érdemlő Paloták és nevezetesebb épületek Bétsben:

1. A' Tsászári Királyi Palota, mellyet Burg-nak neveznek. Ez a' belső város szélén fekszik dél-nyúgot felé. Keleti részét III Leopold Austriai Hertzeg a'

*) Egy Sillingben 30 fő van.

15-dik század elején építtette. Az udvarát Schweizerhofnak nevezik; minthogy hajdan a' Helvétziai Ts. testőrző sereg (a' Svájtzai Gárda) itt szokott volt őrt állani. A' Ts. Palotának ezen részében lakik a' most uralkodó Felség F e r e n t z Tsászár a' 3-dik emeletben. A' többi részei a' Burgnak sokkal későbbben épültek. A' legnagyobb udvara, mellyen a' hintók és kocsik keresztül járnak (de a' szekerek nem), 64 ölnyi hosszúságú és 34 öl szélességű. A' déli részén fekvő nagy épület 1660-ban épült I. Leopold Tsászár alatt. Ebben legtágasabb palotaszobák vannak, mint p. o. a' Vitézi Szála (Rittersaal) és a' Tükörszála, (Spiegelsaal), 's a' t. Ezen részében lakott a' Burgnak Fels. Mária Therésia és II. Jósef Tsászár. Ebben van alól az Udvari őrizet, melly egy Kompánia Granatérosokból áll. A' Burgnak nyugoti része, a' 16-dik század végefele épült. Ennek udvara Amalienhofnak neveztetik; minthogy Amália Tsászárné, I. Jó'sef Ts. Özvegye, a' Burgnak ezen részében lakott.

A' Tsászári Palotának azt a' részét, melly a' nagy udvarnak éjszaki oldalát teszi, Német Birodalmi Cancelláriának nevezik (Reichs-Kanzlei). Egy ez a' legszebb épületei között egész Német Országának; melly 1728-ban épült. Ebben volt a' Német Birodalmi Tsászári Cancellária 1807-ig. Az ólta egy része a' Tsászári Familia Tagjainak vendég szállásul szolgál; más része, némelly Udvari Tisztségek számára, dolgozó szobákra fordíttatik. Megnézésre méltók ennek elején a' nagy udvar felől azok a' gyönyörű köfaragások, mellyek Herculesnek több bajnok tetteit, bálvány nagyságú szobrokban ábrázolják.

Az Udvari Kápolnákról, a' Ts. K. Udvari Theátrumról, a' Rintstárról, a' Pénz- és Antik-Kabinétről, a' Ts. K. Könyvtárról és a' Természet historiai Kabinétről, mellyek mind a' Burg épületeiben vagynak, alább lesz szó.

A' Burgnak város felől való oldalán vagyon továbbá a' Ts. K. Lovagló Intézet palotája. Ezt VI. Károly Tsászár 1729-ben építtette; mellyről közönségesen azt tartják, hogy szépségére nézve egész Európában nincsen párja. Mellette egy másik nyári lovagló iskola is

vagyon; a' mellyben minden nap szoktak a' Ts. Fő Hertzegek és más Uraságok reggeli 10 órától 1 óráig lovagolni. A' bémenetel, megnézés végett, szabados.

Kivülről a' Ts. Palota éppen nem mutat valami különöst; de belől annyival pompásabb, és megnézésre méltó. A' szobák, mellyekben a' Tsász. Familia Tagjai között senki sem lakik, az Idegenek kívánságára megmutogattatnak.

A' belső városbeli számos nagy paloták között egy vagy más tekintetből még több nevezetes épületek is vagynak, ú. m.

2. Károly Ts. K. Fő Hertzeg palotája közel a' Burg-hoz, a' bástyán; melly belső elrendelését, drágaságait, és szépségét tekintve, minden más palotákat feljúlhalad.

3. Beátrix Kir. Fő Hertzegasszony palotája, a' Herrngasse nevű útszában Nro. 27.

4. Ferentz K. Fő Hertzeg palotája, a' Minoriták piat-zán, Nro. 41.

5. Maximilián K. Fő Hertzeg palotája, a' Lövelstrassén, Nro. 10.

6. Liechtenstein Hertzeg palotája, a' Herrengasséban Nro. 251.

7. Eszterházy Hertzeg palotája, a' Wallnerstrasséban, Nro. 276.

8. Batthyáni Hertzeg palotája, a' Herrengasséban, Nro. 59.

9. Schwarzenberg Hertzeg palotája, az Új - piatzon, Nro. 1054.

10. Az Érseki palota a' Sz. István temploma mellett Nro. 869.

11. A' Német Rend épülete, a' Singerstrassén Nr. 879.

Az Udvari Fő Tisztségek és Törvény székek épületei ezek:

12. A' Ts. K. Bankó-Épület, a' mellyben a' Ts. K. Tisztviselők fizetéseiket hónaponként felveszik.

13. A' Ts. K. Fő Udvari Kamarának két palotája. Az egyik a' Himmelport utszában, Nro. 964, mellyben van a' pénzverésre ügyelő Tisztség és alól a' pénzverő Intézet. Ezt az Idegenek megnézhetik. Ezt a' pompás nagy palotát Szávojai Hertzeg Eugén építtette. Ugyan ebben halt meg ez a' híres Hős 1736 - ban.

14. A' másik, mellyben a' Közönséges Ts. K. Udvari Kamara Tisztei (Büroí) vagynak a' János útszában (Johannes - Gasse) vagyon.

15. A' Ts. K. egyesült Udvari Cancellária, a' Wipplinger útszában, Nro. 384, pompás szép palota.

16. A' Magyar Királyi Udvari Cancellária, az első (vordere) Schenkenstrasse nevű útszában, Nro. 47, melly 1767-ben épült, és mellette mindjárt:

17. Az Erdélyi Kir. Udv. Cancellária, melly 1784-ben épült.

18. A' Ts. K. Udv. Hadi Cancellária pompás nagy épülete a' Hof piatzára van artzal, Nro. 422.

19. A' Ts. K. titkos Státus-Cancellária a' Burg mellett van nap nyugot felől, Nro. 19.

20. Az Also - Austriai Statusok Országháza a' Herrengassé - ban van Nro. 50.

21. A' Városi Tanáts - ház, igen szép és nagy épület, a' Wipplinger útszában Nro. 385.

22. A' Ts. K. Universitas a' két Bäckerstrasse útszák végén esik.

23. A' Ts. K. priv. Nemzeti-Bank egy a' legpompásabb és legerősebb épületei között a' fővárosnak, melly a' Herrengassén és az első Schenkenstrassén ez előtt hét nyoltz esztendővel több házak helyén építettetett.

Vannak ezeken kívül a' városban több szép és roppant nagyságú Hertzegi és Grófi paloták, mellyeket előszámlálni hosszas volna. A' polgári nevezetesebb épületek között említést érdemlenek ezek:

A' Bürgerspitál, (polgári Ispotály) Nro. 1100, mellynek helyén ez előtt kórház volt, de 1785-ben ezen roppant épület állíttatott helyébe. Ennek tíz udvara és húsz gráditsa vagyon, mindenütt 4 emeletes, és 220 béres lakás lévén benne, a' lakók száma többre megy két ezer léleknél. A' ház jövedelme esztendőnként 170 ezer ezüst forintra megy.

A' Trattnerház (der Trattner'sche Freihof) a' Grábenen Nro. 618, megnézést érdemlő szép épület. Ezt Trattner Tamás építtette, 1773 — 1776-ig, a' ki mint Rönyvnyomtató legény Vas Vármegyéből szakadt ide. Öt emeletre épült, és esztendei jövedelme a' házbérből 60 ezer ezüst forintra megy.

Báró Puthon háza a' Hófon (zur grossen Weintraube) Nro. 529, azért nevezetes, hogy egyik oldala, melly a' mély árok nevű útszára megy (im tiefen Graben) hét emeletes lévén, legmagasabb ház egész Bétsben.

V. Templomok és Klastromok:

1. A' Sz. István temploma Érseki Templom ezen fővárosban. Ez a' felséges és erős alkatású épület magasságával minden házakat sokkal feljül halad. II. Henrik Austriai első Hertzeg kezdette ezt 1144-ben építtetni, és 5 esztendő alatt akkori formájában el is készült. Tűz által több ízben megrongáltatván 1276-ban újra és magasabbra építtetett, és későbbben még két kapornával nagyobbíttatott. IV Rudolf Hertzeg két tornyot kezdett el a' templom mellé építtetni 1360-ban, mellyek között az egyik dél felől csak 1455-ban készíthetett el, a' másik mintegy $\frac{1}{3}$ résznyire épült fel 's abba hagyatván rézzel befedettet. A' templomnak keleti része még 1454-ben sem volt készen 's építése igen lassan haladott előre, míg végre Mátyás Magyar Király Bétsset megvén azt 1479-ben tökéletesen elvégeztette.

Tagadhatatlan, hogy a' Sz. István temploma a' régi építés mesterségnek legszebb emlékei közé tartozik; melly egészen négyszegletű faragott kövekből épült. A' köveket vas kaptsok foglalják egymáshoz. A' templom hossza 57 ölnyi, a' szélessége közepe táján 37 öl. Kívül az eleje és oldalai rakvák mesterséges emlékeztető faragott képekkel, metszett táblákkal, és mindenféle ábrázolatokkal. A' templomnak éjszokról keletre hajló oldalán vagyon egy kő Katedra, mellyben Kapisztrán János 1451-ben predikálván a' népet felkelésre igyekezett buzdítani a' Törökök ellen, felette áll az ő kőből kifaragott képe 's jobbában zászlót tart.

A' templom belsőjének látása emelkedő érzésre gerjeszti a' nézőt. Setétes boltozatját magasra felnyúló 18 zömök oszlopok tartják. Benne köröskörül igen sok nevezetességek és remek festések vannak; amazok között említést érdemel IV Fridrik Császár sírboltja 1493-ból, melly 40 ezer aranyba került; és Hertzeg Eugén emlék köve. A' templom alatt lévő kriptában van egy külön sírbolt, a' hova régi szokásból az Uralkodó ház megholt Tagjainak belső részei temettetnek.

Tornya a' templomnak négy van; kettő az elején, mindenik 32 és fél ölnyi magasságú. Ezekben hat harang függ, a' legnagyobbik 80 mázsás. Délre emelkedik fel mellette a' Sz. István pompás tornya, mellyet magasságára és alkatásbeli szépségére nézve, a' mint mondják, csak a' Straszburgi Münszter halad felyül. Valamivel magasabb több is van Európában, de mestersegebb és izmosabb nints. Ennek magassága 74 öl és négy láb. A' teteje éjszakra az egyenestől jó 3 lábnyira görbült el; a' mit, hiteles építő mesterek állítása szerént, az építője készakartva tett, hogy remek munkáját azzal is ditsőítse. A' toronyban lévő órának mutató táblája szinte harmadfél ölnyi magasságú, mellyen a' számok két lábnyi hosszúságúak.

A' toronyba fel lehet menni, mellyre engedelmet ad a' Felvígyázó, ki a' Sz. István piatzon lakik Nro. 874. Benne a' felvezető grádits 553 kö- és 200 fa-lépcsőből áll; a' tsútsa felé lajtorján kell menni. Mennél tovább megy az ember felfelé, annál gyönyörködtetőbb a' város környékére a' kilátás, melly a' fáradságos felmászást megérdemli. Ebben a' toronyban öt harang függ, négye nem nagy; de az ötödik, mellyet I. Jó'sef Tsászár a' Törököktől nyert ágyúkból öntetett, midőn ezek Bétset ostromlották, 554 mázsát nyom, ezen kívül az ütője 1300 fontos, a' koronája pedig mellyről függ 64 mázsa. A' vas készülétek, mellyek ezen rendkívül nagy terhet tartják 82 mázsát nyomnak. A' párjában ezen magas toronynak, mellyről már említettük, hogy csak egy harmadrésznyi magasságú, mint a' társa, csak egy harang van, melly 208 és $\frac{1}{2}$ mázsás.

A' Sz. István öreg nagy Templomán kívül még a' következők vagynak a' belső városban.

2. Az Udvari Templom, és az Udvari Kápolna. Az első az úgy nevezett Svájtzerhóf-ban vagyon, mellynek Oltári festését egy, a' hires Donner Rafáel képfaragótól készített feszület ékesíti. Ebben az Isteni tisztelet télen által minden innep napokon tartatik 11 órakor; mellyen a' Tsászári Familia Udvari pompával szokott megjelenni. A' Kápolna a' Burgnak déli részében vagyon, melly csak különös alkalmatosságkor használtatik.

3. A' Skótziai Benedictinusok Temploma és Apát-sága. A' keresztes háború idejében sok Benedictinus Barátok vándorlottak ki Skótzziából, a' Szent Földre szándékozók segítésekre, kik ezen vallási buzgóságok jutalmául, több helyeken nyertek Klastromokat és jószágokat. Ezeket 1158-ban I. Henrik Hertzeg is megajándékozta Bétsben egy Templommal és Klastrommal. Innen származott ez a' nevezet, melly máig is megvan, noha a' Szerzet tagjai most már Németek. Az Apátság pompás roppant épülete, mellyben Gymnasium is van, megnézést érdemel.

4. A' Sz. Mihály Temploma, közel a' Tsászári Palotához, melly Barnabiták templomának is neveztetik, épült 1220-ban.

5. Az Augustinusok Udvari Temploma. Ez 1350 dik eszt. tájban épült. Mostani ditső belső alkatását és szépségét II. Jó'sef Tsászár uralkodósa alatt nyerte. Nevezetes ebben, és remeke a' képfaragás mívészi mesterségének azon Síroszlop, vagy Mauzóleum, mellyet Albert Szász-Tesseni Kir. Hertzeg Hitvesének, Krisztina Ausztriai Fő Hertzeg Asszonyinak emlékezetére emeltetett; a' mint a' rajta lévő arany betűk mutatják, e' szerént: *U x o r i o p t i m a e A l b e r t u s*. Ez ama híres képfaragó Canova munkája, melly 20 ezer aranyba került. — Ennek megnézését a' külföldi utazók, ha Bétsbe jönnek, fő dolognak tartják. — Vannak még ezen templomban több nevezetes síremlékek is, mint: bemenet a' templomba jobb felől az úgy nevezett Holtak Rápolnájában megnézésre méltó II. Leopold Tsászár Sírja, mellyet Zauner készített; és Gróf Daun Feldmarsalnak Mária Therésia által emeltetett síremléke. E' mellett van a' Loretto Rápolna, Lorettoi Sz. Máriának fából faragott oszlopképével. Ebben tartatnak a' Tsászári Familiából kihalt személyeknek szíveik ezüst edényekben, azokhoz illő felülírásokkal megnevezve. Az Augustinusok templomában szokott minden esztendőben tartatni Jun 18-dikán azon nagy győzödelemnek háláadó emlékezet innepe, mellyet az Austriai seregek Tsehországban Kolínnál nyertek a' Burkusokon Jun. 18-dikán 1757-ben. Ezen a' Bétsi örízetnek nagyobb része mindenkor jelen van. Ugyan itt Minden lelkek

napján halotti Nyugtató Fohászokodások tartatnak innepi szertartással, a' hadban elesett vagy másképpen meghalt Austriai katonákért. E' történik mindannyiszor, mikor Mária Therésia vitéze Rendjének valamelyik tagja meghalálozik. Ebben a' templomban szoktak a' Tsászári Famíliából megházasodott Fő Hertzegek öszveeskettetni. A' Burgból a' templomba egy igen hosszú fedett tornácz vezet, mellynek Augustiner - Gang a' neve.

6. A' Sz. Péter Temploma, a' Péter piatzon áll közel a' Grábenhez, szinte a' város közepén. Ezt I. Leopold Tsászár kezdette 1702-ben a' Rómában lévő Péter temploma formájára építtetni.

7. A' Sz. Mária Temploma a' Hof-on, melly 1386-ban épült. Ez éppen az Udvari Hadi Cancellária épülete melletl van. A' templom nagy ajtaja felett egy kiálló erkely van. Erről adta VI. Pius Pápa 1782-ben apostoli áldását a' Hof piatzán öszvegyülekezett sokaságra.

8. A' Dominicánusok Temploma, a' városnak napkeleti szélén a' bástya mellett. Ezt Mária Rotunda templomának is nevezik.

9. A' Sz. Hieronymus, vagy Franciscánusok Temploma, ugyan ezen nevezetű piatzon.

10. Az Universzítás Temploma, az alsó Bäcker útsza végén esik. Ez hajdan a' Jésuitáké volt, a' mellette lévő nagy épülettel együtt, mellyben most a' Nevendék Papság számára Ts. K. Convictus van.

11. A' Sz. Mária Temploma a' Kaputzinus Atyák Klastromával és a' Ts. K. Sírbolttal vagy Kriptával együtt az Új piatzon van. A' két első 1652-től táján épült. A' templombeli Karban van egy gyönyörű festés, melly az áldozó Máriát ábrázolja. Benne tiszta fejer marványból láthatni egy oltárt, mellynek készítője a' hires képfaragó Bagazzi volt.

A' Fejedelmek Sírboltja a' Klastrom alatt esik. Ebben már 78-an nyúgosznak a' Fels. Habsburgi Uralkodó Házból Mátyás Tsászártól kezdve. Mária Therésia a' Kriptát nagyobbra építtette, 's annak új részét a' Habsburg - Lotharingi Ház tagjainak rendelte holtok után nyugvó helyül. A' nagy Fejedelem Aszszony igen

gyakran meglátogatta Felséges Ős Eleinek ezen temető helyét, 's ott szomorú elmélkedések és fohászkodások között sokszor órákat töltött. Napoleon is lement abba 1809-ben Oct 5-dikén estveli 9 órakor, 's tsak hamar azután megkötötte a' békességet Schönbrunnban Oct 14-dikén. Ez a' Sírbolt Minden lelkek napján, Nov. 2-dikán, minden esztendőben nyitva áll, 's akkor oda szabad a' bemenetel; de az Idegeneknek, kik azt látni kívánják, máskor is megnyittatik. A' Tsászári Házból a' bebalzsamozott holt testet az Augusztinusok templomában veszik által a' Kapitzinus Atyák, 's minekutánna az a' Templomjokban egy magas Síralkotmányra helyezett és a' Bétsi Hertzegi-Érsek a' Holtnak utolsó gyászos tiszteletét illő halotti szertartással megadta, választott helyére a' Ts. Kriptába letéttetik. Itt a' Holtak tetemei többnyire réz koporsókba záratnak. A' Tsászári Házból minden Megholtnak szíve, mint feljebb láttuk, a' Loretto-Kápolnában tartatik az Augusztinusok templomában; a' többi belső részeik pedig a' Sz. István templomának Kriptájában.

Vagyon a' Kaputzinus Atyák Klastromában egy Magyar Királyi Kintstár is.

12. A' Minoriták Olasz Temploma, a' Minoriták piatzán áll. E' mellett Klastrom is volt, melly az Alsó Austriai Kormánysház épületére fordított. Ebben egész Böjtön által Olasz nyelven tartatik az Isteni tisztelet és a' predikátziók háromszor egy héten, Vasárnap, Kedden és Pénteken tíz órakor. A' Concionatorok rendszerént Rómából jönnek ide predikálni.

13. A' Redemptoristák Temploma; mellynek építését némelleyek 882-dik esztendőre teszik. Ezt 1820-ban adta a' most uralkodó Felség a' Megváltó Rendje Szerzetének, a' kiket Redemptoristáknak és a' Rend felállítójától Liguori-tól, Liguoriánusoknak is neveznek. — Ennek hét szegletű 's 30 ölnyi magasságu tornya nevezetes, mellybe 224 léptsőjű grádits vezet fel. A' tetejéből a' kilátás gyönyörködtető. Ebbe a' templomba legtöbb nép jár.

14. A' Sz. Anna Temploma az Anna útszában; a' mellybe főképpen a' hozzá közel lévő Normális Oskolai tanuló Ifjúság szokott járni. Ebben vasárnapon-

ként reggeli 10 órakor Frantzia nyelven tartatik a' predikátzió.

15. A' Német Rend Temploma, melly Sz. Ersébet nevét is viseli, a' Singerstrasse nevű útszában van. Megnézést érdemel ebben különösen egy Síremlék, melly Jézusnak az Annyától Bethániában lett elválását ábrázolja.

16. A' Sz. Orsolya Temploma a' János útsza végén. E' mellett egy Apátza Klastrom is vagyon, a' mellyben az Apátzák az alsóbb rendű és sorsú leánykák tanításával foglalatoskodnak.

17. A' Sz. János Temploma, melly a' Karinthal útszában vagyon, 1200-ban a' Máltai Vitéz Rend által építettett. Ebben Vasárnapokon 's más innepeken is Magyar Nyelven tartatik a' predikátzió reggeli 10 órakor, a' Kaputzinus Atyáknál lévő Magyar Concionátor által.

18. A' Sz. Ruprecht Temploma, melly Bétsben leg-régibbnek tartatik, a' Kienmarkt nevű piatzon áll. Ez a' 700-dik esztendő táján épült.

19. A' Sz. Salvator Temploma, melly a' Bétsi nagy Tanátsház épületében vagyon.

Ezeken kívül vagynak még a' belső városban széllyel nyoltz Kápolnák.

A' Római Kathólíka Egyháznak Feje Bétsben, az itt lakó Hertzegi Érsek, ki most N. Mélt. Gróf Firmian Leopold Maximilián. Esztendei jövedelme mintegy 54 ezer forint. Van mellette egy felszentelt Püspök és Generális Vicarius. Fő Káptalanja 10 valóságos és négy tiszteletbeli Kánonokokból áll; az Érseki Consistoriumnak pedig mintegy ötven egyházi valóságos Tanátsosi vagynak. — Az itt lévő Rendes Papság nagy része a' Skótziai fundátzióon lévő Benedictinusoknak és a' Piaristáknak Rendéből van. Mindössze a' férfjúi Klastromok száma 12, ú. m. az Augusztinusok, a' Könyörülő vagy Gyógyító Barátok, a' Barnabíták, a' Dominicánusok, a' Franciscánusok, a' Kaputzinusok, a' Karmelíták, a' Mechitaristák, a' Minoríták, a' Piaristák, a' Redemptoristák és a' Servíták Klastromai, mellyekben mintegy 450 Papi személyek vagynak. Öte a' Klastromoknak a' külső városokban vagyon. Apátza Klastrom 3 vagyon, egy a' belső városban.

A' belső városi Szentegyházak száma közzé tartoznak még ezek:

20. Az Egyesült Görögök Temploma, mindjárt a' Fő - Mauth épülete mellett. Ezt Sz. Barbara Templomának nevezik, a' kinek van Szentelve.

21. A' nemegyesült vagy Ó hitű Görögöknek két Templomok vagyon. Az egyik az Austriai Alattvalók számára, az alte Fleischmarkt nevű útszán Nro. 705. Ennek tornya is van harangokkal. A' mellette lévő Oskolában taníttatnak gyermekeik. A' másik az Idegen Tartománybeli Görögök számára a' Hafnersteig útszán vagyon Nro. 713.

22. Az Orosz Templom vagy Kápolna, melly az Orosz nemzetbéli nem egyesült Görögöké a' nagy Schullerstrasse útszában van, Nro. 824.

23. Az Augsburgi Confessiót tartó Evangélicusok Temploma a' Dorottya útszában van Nro. 1113. Ez 1783-ban II. Jó'sef Tsászár alatt nyittatott meg. A' benne lévő orgona egy a' legjobbak között Bétsben. Az Isteni tisztelet reggel 10 órakor és délután 5 órakor tartatik. A' mellette való épületben laknak a' Predikátorok és a' Catecheta; alól egynehány Oskolái vannak a' Protestánsoknak. E' mellett van:

24. A' Helvétziai Confessiót tartó Reformátusok Temploma, Nro. 1114, melly 1784-ben nyittatott meg először Karátson napján. Ezt az igen szép belső alkatasú templomot Udvari Építőmester Nigelli építette. Az Isteni tisztelet délelőtti 10 órakor tartatik Német nyelven, Husvét napján pedig Magyar nyelven is. Mellette vagynak a' két Predikátorok lakásai; kik közül az első Superintendens.

A' Zsidóknak két Zsinagógájok vagyon. Az egyik ez előtt négy esztendővel újra építettett, igen jeles alkatasú, a' Rienmarkt-on Nro. 494, mellyben minden Szombaton reggeli 9 órakor Német nyelven predikál a' Rabbi. A' mostani Predikátort Dániából hozatták, 's mind előadása módját, mind kidolgozott beszédeit a' Keresztyének is nagyon dítsérik. — A' másik Zsinagóga a' Lengyel Országi Izraéliták számára van a' Lazen-Hof nevű épületben, Nro. 500.

VI. A' belső város bástyájáról, a' közönséges múlató kertről, melly a' Theseus emlék oszlopával ékeskedik, és a' Ts. K. Udvari kertről, ezeket jegyezzük meg.

Miolta a' Frantziák 1809 -ben a' bástya külső részeit több helyen lerontották, felépítették ugyan, de úgy, hogy az inkább csak kellemetes sétáló helyül, mint a' város oltalmazására szolgáljon. A' honnan páros sor fákkal beültetve 's nyugvó padokkal felkészülve lévén, diszére van a' városnak, 's lakosait is gyönyörködtetve mulattatja. A' bástyának fekvéséhez képest több nevei vannak, mint: Burg-Bástya, Augustinus-Löwel-Mölker-Skótus-Bástya 's a' t. Legkedvesebb sétáló helyek a' Bétsieknek az a' része, melly a' Stubenkapu bástyájától kelet felől a' Burgbástyáig vezet, a' hol szép időben az Idegenek Béts Színének, Nagyjainak 's Szépeinek egy részét dél tájon könnyen meglát-hatják. Legjelesebb öszvesereglő helye a' Bétsi szép Világnak az a' Kávéház, melly a' Löwel-Bástyán az úgy nevezett paraditsom kertben van, a' honnan a' külső városokra gyönyörű kilátás esik. Itt az egybegyült vendégeknek, az esztendő szebb részeiben, reggeli és estveli szép muzsika zengése közt, mindenféle frissítő italokkal szolgálnak. Ezen kertel egyesítettett az 1823-ban készítettetni kezdett:

Közönséges múlató kert.

Ebbe a' fő bójárás a' Parádé piatz felől esik. Bémenet balra van egy fél karika formában fekvő 's 26 Jóniai rendű oszlopokra épült igen szép és tágas Kávéház, melly megnézést érdemel. De legnevezetesebb ezen kert közepén Canovának egy megbetsülhetetlen remek mive, az úgy nevezett Theseus Tempele vagy Emlékhajléka, mellyben Thesus, Carárai márványból kifaragva, azon állásban ábrázoltatik, a' mint ő a' Centaur-on győzödelmeskedik. A' nagy hírű mivész 14 esztendeig dolgozott e' tsudálást érdemlő munkán, mellyet megnézni minden Idegen vágyva siet. Az oszlop kép magassága talpkövével együtt három ölnyi magasságú és két ölnyi szélességű. Hozzá illő pompás hajléka, melly a' Theseus Athenéi Tempelének for

májára épült, kívülről szinte 13 ölnyi magasságú. — A' kert a' sétálókra nézve külömbféle árnyékos fákkal van beültetve, 's estvéneként 209 függő lámpákkal világosíttatik meg.

A' Ts. K. Udvari kert és ennek nagy üvegházai által ellenben vannak a' közönséges múlató kerttel a' Parádé piatznak bal oldalán, mellyet felette sok belföldi 's külső országi növények gazdagítanak. A' közepe felé áll a' most uralkodó Felség Nagy Attyának I. Ferentz Tsászárnak lovon ülő oszlopképe lágy értzből öntve 's természeti nagyságában igen jól eltalálva. Ezen emlék képen a' következő felírást olvashatni:

DIVI. FRANCISCI. I. ROM. IMP.

STATVAE

FRANCISCVS. I. AVST. IMP.

AVI. OPTI. MAXIMI. MEMORIAM. VENERATVS

HVNC. LOCVM. OPTAVIT.

VT. IN. SVORVM. CONSPECTV. SEMPER. ESSET.

CIO.CI.CCC.XIX.

A' kertnek gyönyörű 's magas üvegházai a' legszébb növényes paloták közzé tartoznak. Benne a' földnek minden részeiből sok ritka fákat és virágokat lehet látni, mellyek között számos keleti és nyugoti Indiából hozatott madarak repkednek. Ugyan ott a' Majmoknak is tartatnak némelly ritkább fajai. Mind ezek az Udvari Főkertésznek Antoin Urnak felvigyázása alatt vagynak, a' ki azokat nyáron mikor a' Tsászári Udvar itt nints, az Idegen Uraságoknak, kik az eránt megkeresik, megmutathatja.

VII. A' K ü l s ő V á r o s o k.

Ezeknek száma mint már feljebb említődött 54, 's az egész belső várost körülveszik. Itt közülök tsak a' nevezetesebbek neveztetnek meg, úgy mint:

1. A' Leopoldváros, mellyben 597 ház vagyon; útszái 47 re mennek. Lakosai számát 21 ezerre teszik,

három Plebániával. Mellette van a' Jägerzeile 4 útszával, mellyben tsak 41 ház vagy on.

2. A' Landstrasse, és a' Rennweg. Ezeknek 557 épületeiben 's 58 útszáin mintegy 22 ezer ember lakik. Van 3 Plebániájok.

3. Az ó és új Wieden, mintegy 600 házzal és 24 ezer lakosokkal. Van 4 Plebaniája vagy Temploma. Az új Wieden elején van a' Wiedeni Theátrum.

4. A' Leimgrube és a' Mariahilf. Közel 400 házaikban mintegy 18 ezer ember lakik. Ezen megy az út keresztül, melly a' Schönbrunni Tsászári Palotába és kertbe viszen.

5. A' Jósefváros (Josephstadt), 190 házaiban, 9 ezer lakosokat számlál. Ott van a' Jósefvárosi Theátrum.

6. Az Alser külső városa, mellyhez tartozik még a' Währingi útsza és a' Károlyútsza. Az elsőben fekszik a' Bétsi legnagyobb Kórház, mellette egy ropant Kászárnyája a' Gyalogságnak; a' Währingi útszában pedig a' Seborvosi Akadémia, mellyekről alább leszen szó.

A' 34 külsővárosokban öszveséggel 52 Templomok és Plebániák vagynak, és ezeken kívül 12 nagyobb és ugyan annyi kisseb kápolnák. Ezek között az Idege-
nekre nézve leginkább figyelmetességet és említést érdemel a' Boromäus St. Károly ditső épületű pompás temploma, mellyet VI. Károly Tsászár a' pestis veszedelmének eltávoztatásáért tett fogadása szerént építtett 1736, és 1737-ben. Ez minden Bétsi Templomoknak ékessége. A' homloka felett egy tágos három szegletű téren a' pestisnek Bétsben tett pusztítása ábrázoltatik le, fehér márványból készült féldomború faragásban. Alatta arany betűkkel ez vagy on:

Vota mea reddam in conspectu timentium Deum.

Teljesítem fogadásomat, az Istent félőknek láttokra.

Két felől a' fő bėjárás mellett két szabadon álló oszlopok emelkednek 41 lábnyi magasságra. Vastagságok középén keresztül 13 lábnyi. Ezek belől üresek 's egy egy tsiga grádits viszen fel a' tetejekig. Kivülről rajtok, srófos tekergésű menetelben felfelé, Sz. Károly élete, nevezetes tettei és halála ábrázoltatnak le fél-

domború faragásban. A' templom mellett két felől két nagy gyözüdelmi kaput mutató épület emelkedik. Ennek a' ditső Templomnak megnézését mind kívül mind belől, a' szépet és felségest látni kívánó Idegen el nem múlászhatja.

VIII. Nevezetes épületek és kertek a' külső városokban.

1. A' Ts. K. Lóistálló a' Burg kapuval általellenben, homlokkal a' Glaszóra. Ezt a' pompás alkatású épületet VI. Károly állította mostani formájában. Hosza 600 lépésre terjed, 's benne 400 ló könnyen elfér. A' közepének első emeletében egy nagy palotában tartanak az Udvarnak drága lószerszámai, 's több fényes készületek, mellyeket meg lehet látni.

2. A' Belvédér nevű Ts. K. múlató Kastély. Ezt Printz Eugén kezdette építtetni 1693-ban, 's elkészült 1724-ben. Ez volt ama híres nagy Vitéznek nyári lakó helye. Idővel a' Ts. Udvar megvette, 's 1776-ban egy ritka képes Gyűjteményt szállítván abba, most közönséges Répestárul szolgál. Ez felső és alsó Belvédérre osztatik. A' felső kastély szabadon áll, mellynek eleje vagy artza igen pompás. Két széles grádits visz fel az első emelet közepén lévő kerek márvány palotába. Ebből mehet az ember az épület két szárnyának 14 szobáiba 's négy kerek kabinétjaiba. A' második emeletből egész Bétset igen jól megláthatni. Az épület megett a' város felé tágas hosszú kert vagyon, melly a' bémenetelre és sétálásra mindennek nyitva áll. Ennek végén áll az alsó Belvédér, mellynek közepét hasonlóképpen egy márvány palota ékesíti. Ebbe valamint a' kertbe is a' Rennvég útszából is bé lehet menni, 's minthogy ez a' városhoz közelebb esik, közönségesen itt szoktak bójárni. Az alsó Belvédérben látható Ambrázi Gyűjteményről és a' Ts. K. Répes tárról alább lészen szó.

3. Ö Felségének a' Tsászárnak a' Landstrassén egy magános Gyümöltsös kertje, Nro. 349 melly Európában talám legnagyobb. Ebben minden nemű gyümölts fákat láthatni, mellyek a' Bétsi égally alatt szabadon tenyészhetnek és gyümöltsöt teremnek. Több üveg há-

zaiban ezen kertnek sok ritka 's különösen Brazíliai növények tartatnak.

4. Schwarzenberg Hertzegnek a' Belvedér'hez közel egy nyári Palotája és kertje. Ez a' kert egy a' legszebbek között egész Bétsben, melly nagy gondal igen jó állapotban tartatik, és ebbe a' városnak tisztességes öltözetű lakosai mindenkor szabadon béjárhatnak. Gyönyörű sétáló helyei, szökőkútai, 's tavai körül tavaszi és nyári napokon mindenkor sok mulatókat és sétálókat lehet látni.

5. A' Lichtenstein Hertzeg nyári Palotája és kertje a' Roszauban, Nro. 130. A' pompás palotában találató igen nagy és drága Répes Gyűjteményt meg lehet látni, a' mint alább feljegyezzük. A' kert ugyan nem felette nagy, de kellemetes változtatásokkal több szép sétáló helyei lévén, azt a' Bétsi közönség sűrűn megkeresi, mellynek mulattatására mindenkor nyitva áll.

Vagynak még ezeken kívül széllyel a' külső városokban sok szép paloták, valamint kertek is. De mivel azokat az Idegenek tsak kívülről láthatják, 's kertjeik is a' megnézésre nyitva nem állanak, tzélja ellen volna e' leírásnak azokat név szerént előszámlálni.

Az olyan közönséges nagy épületek, mellyekben látnivaló nevezetes dolgok vagy gyűjtemények vagynak, alább fognak előszámláltatni.

IX. Az Aukert, és a' Práter.

Az Aukert a' Leopoldvárosnak éjszaki része felé fekszik, ésígy a' Dunának egy nagy szigetén. Ezt a' Práterrel két sétáló róna köti öszve. Formájára nézve szinte négy szegletű, 's kiterjedése 164 ezer □ ölet foglal magába. Az előtt tsak Ts. Udvari mulató kert volt, hanem II. Jó'sef Tsászár közönséges mulató helyül a' Bétsi közönség számára szánta, és 1775-ben e' végre felnyittatta, ezen nevezetes felírást tétetvén annak béjáró kapuja felibe nagy betűkkel:

Allen Menschen gewidmeter Erlustigungsort, von
ihrem Schätzer.

Minden Emberek mulatóhelyének szánta, Betsülöjök.

A' kert elején egy nagy épületben két ebédlő szála és egy biliárd szoba van. Amazokban meghatározott árért lehet ebédelni az Udvari Vendéglőnél, ha az ebédet az ott mulatni kívánó társaságok előre megrendelik.

Keresztül menvén az épület közepén, jobbra esik egy nem nagyotska ház, virágos kertel körülvéve. Ebben lakott II József Császár rendszerént nyáron által. Az Aukertből hosszú rónákon végig messzire kiláthatni.

II. Jó'sef Császár idejében igen kedves mulató és sétáló helyek volt ez a' Bétsieknek. A' nagy Fejedelem maga is gyakran megjelent a' Sétáló sokaság között 's Ministereitől vagy Generálisaitól késértette, a' kertnek minden sétáló rónáit bejárta. Most az abba való járással nagyon felhagytak, 's tsak Május első napján szoktak ott a' Bétsiek ezereknként megjelenni, a' midőn az épület egyik nagy szálájában rendszerént nagy Muzsikai Akadémia tartatik.

A' P r á t e r.

A' nagyobb fővárosai között Európának Bétsen kívül tsak egy sem ditsekedhetik illy közel lévő nagy és kellemetes mulató erdővel, mint a' milyén a' Bétsi Práter. Az igaz, hogy a' Bétsiek mindent is elkövetnek, hogy a' mulatni kívánó népnek minden rendű sokasága abban ezer féle mulatságra találhasson.

A' Práter ugyanazon egy szigetben fekszik az Aukertel, a' Leopoldvárostól kelet felé, a' Jégerzeile külsőváros mellett. Ezt is II József Császár nyitatta meg 1766-ban 's attól fogva lett az a' Népnek közönséges mulató helyévé. E' végre a' Császár végig az erdőn keresztül négy rónát vágatott 's azokat több sor vad gesztenye fákkal beültettette. Leghosszabb és legszebb ezen rónák vagy allék között az a' hármás allé melly kimenet a' Práterben jobbra esik. Ennek hossza a' Ts. Mulatóházig, melly a' Duna partjánál van 2500 öl. A' középső róna igen széles, mellyen a' kotsik járnak; a' jobbfelől való a' lovaglók számára van, a' balon pedig a' gyalogok sétálnak. E' mellett három nagy kávéház vagyon, mindenik előtt rendszerént a' szabad ég alatt, rendszerént a' fedett mulató színekben

százanként állanak, kávézni kívánó vendégek számára, a' terített asztalok. A' sétáló allé mellett pedig szint-olly nagy számmal állanak a' székek és fakanapék, mellyekről a' sétáló és kotsikázó sokaságot legjobban szemlélhetni. Ezen a' nagy allén egy szép Májusi vásárnapon könnyen megszámlálhatni ezer kotsit, mellyeknek nagy része széplovas hintókból áll. Illyenkor a' Sétálók száma több ezer emberre megy. Bal felől ezen nagy rónától a' megritkított erdő rakva van vendéglő tsínos házakkal, mellyeket mind ebédlő asztalok sántzolnak körül. Nagy számmal vannak a' serházak is és azok mellett a' forgó hinták hajlékai, mellyek a' köznép mulattatására szolgálnak. Ebben a' Práterben esztendőnként négyszer szokott tűzijáték lenni, mellynek készítője Stuver. Ugyan itt Május első napján az Uraságok kengyelfutói versent szoktak futni. Ezek között hárman, kik a' nagy allé elejétől kiindulva a' Tsászári Múlatóházig 's onnan vissza futván leg-rövidebb idő alatt végzik pályájokat, jutalmakat nyernek. Az öt ezer ölet rendszerént 50 — 40 minutum alatt szokták elfutni a' legjobb futók.

Jobbra a' fő allé mellett láthatni egy Circus gymnasticus nevű igen tsínos fa épületet, mellyben De Bach Károly, annak birtokosa, mesterséges lovaglással mulattatja számos nézőit. Ehez közel balra az allé mellett áll a' Panorama kerek hajléka. Ebben majd Bétset, majd Párist, Sz. Pétervárárt, Prágát, vagy Gibráltárt mutogatják szemámító festésben, 's valósággal úgy képzelte a' nézővel, mintha a' nevezett városokat természeti fekvésekben látná közelről maga előtt.

Van még egy lapályos erdő a' Leopoldváros mellett éppen az Aukert megett, mellynek neve Brigitten Aue. Ez is múlató helyül szolgál a' Bétsieknek. Könnyen láthat itt az ember 50 ezer múlató sokaságot Brigitta nap után következő vasárnap, mikor ott az erdő közepén levő templomnak bútsúnapja tartatik.

Ezen közönséges múlató erdőkön kívül, közelebb való sétáló helyek a' Bétsieknek, a' belső város bástyája körös körül, kívülötte a' Glaszi (Glacis); nevezete-

sen az a' része a' Glaszinak, melly a' Burgkapu és a' Stubenkapu között terjed el; hol a' Karolina nevű gyalogkapu előtt az úgy nevezett Vízi Glaszin, (Wasser Glacis) egy nyári kávéház is van. Itt tavaszi és nyári szép estvéken ezerenként láthatni a' Bétsi Szép Világot sétálgatva és a' szép muzsika körül üldögelve. Ide szoktak járni tavaszi reggeleken külömbféle savanyú vizeket inni azok, kik azokkal orvosság gyanánt élnek; a' honnan ezt Orvosló Borvíz Intézetnek is nevezik.

X. Külső városi tsatornás Kútak. A' Bétsi Tsatorna.

A. Az Albert - Chrisztina Kútjai.

Némelly magasabb fekvésű külső városai Bétsnek felette nagy fogyatkozást láttak a' víz dolgában. Illyeknek voltak név szerént: Mária-Hilf, Neubau, Schottenfeld, Jósephstadt (Jósef városa) 's mások. Minél inkább szaporodtak a' külső városok lakosai, annál nagyobb lett a' vízbeli fogyatkozás. Sokszor megesett, mikor nyáron által hosszas szárazság volt, hogy az emberek drága pénzen sem kaphattak inni vagy főzni való vizet, vagy hogy a' vízre, míg eladni hozzájok vitetett, egész nap is várakoztak. Ez a' nagy szükség néha már inséggé kezde válni. Gondolóra véven Chrisztina Fő Hertzeg Aszszony a' külső városbelieknek ezen nyomoruságos állapotját, első vala, a' ki arról kezde nemes lelkű módon gondoskodni, mi módon lehetne ezen külső városoknak víz dolgában segítségekre lenni, 's azokban vízvezetékek által kútakat állítani. Jótévő szándékát életében végre nem hajthatván, halála előtt tett testamentomában meghagyta, hogy maradott vagyonából erre bizonyos nagy summa fordittassék. Az elhunyt Fő Hertzeg Aszszony végső akaratját, Férje, Albert Szász Tesseni Kir. Hertzeg határtalan bőkezűséggel teljesíté. Erre nézve Hütteldorf nevű helység megett, Bétshez mintegy két órányira, kőből egy tágas víztartó alkotmányt építtetett, melly 45 láb szelességű és 34 lábnyi hosszúságú. Ebbe a' vizet több közel lévő hegyi forrásokból föld alatti 2 lábnyi széles tsatornák által vezettette. Ebből a' víztartó kő épületből azután 16 ezer párosan egymás mellett fekvő föld alá rejtett vas tsövek viszik a' vizet a' fenn nevezett külső

városokba, hol azok elágaznak. Így p. o. Gumpendorfon van két szökőkút, egyik az ott lévő templom mellett; a' Jó'sefvárosban is kettő; a' Leimgrubek. városban hasonlóképpen kettő, egyik az Inzsinör Akadémia épülete udvarán; a' Máriahilfen három, egyik a' templom előtt; továbbá a' Neubau, Schottenfeld, és Sz. Ulrich nevű külső városokban mindenütt egy egy víztartó 's meregethető kútalkotmány, jó ivó vízzel. Ezen kútnak két fő források magasabban fekszik a' hegyeken a' Sz. István tornyánál. Ha a' tizenkét kútakba egyszerre kifolyó víz vastagságát, kereszt kiterjedésben vesszük, az 48 □ hüvelyknyit tesz. Ez a' nagy munka 1803-ban kezdődött, és 1805-ben végződött. A' reá tett költség 400,000 ezüst forintra ment.

Később az alsó Ausztr. Kormányzóság arról is gondoskodott, hogy ugyan ezen itt leirt vízvezetékéből még egy más külső városba a' Spitzbergbe is vétessek víz, mellynek lakosai a' víz szüke miatt, igen sok fogyatkozást szenvedtek; különösen ha ott tűz talált ki ütni, a' víz nem léte miatt az sokkal veszedelmesebb lehetett. Ezen külső város is részesül tehát 1821 óta az Albert - Chrisztinai jótéteményben.

B. Az Alser Külső városi Kútnak.

Ezen nagy külső városnak a' fő útszáján egy igen tágas víztartó és szüntelen folyó kút áll, mellyet az, az itt lévő A. Ausztr. Kormányzóság gondoskodásának köszönhet. Ezt a' kútnak egy értz bálványkép ékesíti, melly a' vigyázóságot vagy gondoskodást ábrázolja. Ezt Fischer képfaragó készítette.

A' másik kút ugyan ezen k. városnak Währingergasse nevű útszáján van az Orvosi és Seborvosi Jó'sef-Akadémia előtt. Ezt Hygiea bálvány oszlopképe diszesíti, melly hasonlóképpen Fischer munkája.

A' Bétsi Tsatorna.

A' fa szükét, melly Európában mind nagyobb nagyobb lesz, a' Bétsiek is sajnosan kezdték érezni. Ollyan égethető eszközök feltalálása felől kezdett tehát a' Kormányzóság gondolkozni, mellyek által a' fa szükét

ki lehetne pótolni. Így találtattak Német Újvár mellett Ausztriában és Sopronhoz közel Magyar Országban a' kőszén bányák. De minthogy a' kőszén annyiról szerkeszen ide hordatni nagyon költséges lett volna, némelly magános hazafiak öszve állottak, hogy Ausztriában egy hajózható tsatornát ásassanak.

Ennek ásatása 1795-ben kezdődött. Az első plánum az, hogy a' tsatorna most eleinte tsak Német Újvárig menjen, onnan azután Sopronyig, idővel pedig talám tovább is folytattassék. Ez a' Tsatorna Bádentől Laxemburg felé jő Bétsig, hol a' Sz. Marxi Línéánál a' kapu mellett foly bé 's végig a' Landstrasse nevü külső városon, és ennek vége és a' belső város között egy jó tágas kirakodó révöblön végződik. A' szélessége feljül 28, a' fenekén 16 lábnyi, a' mélysége 4 láb. Német Újvártól kezdve a' Dunáig, a' mellybe beömlik, 55 ölnyt esik lefelé, 's attól fogva 32 vízrekesztő zsilip van rajta. Erre a' Tsatornára különös alkatású hajók készítették, mellyeknek a' szélessége közel 9 lábnyi, a' hosszúságok 72 láb, mellységek 3 láb 9 hüvelyk. Rendszerént 500 mázsa terhet raknak egy hajóra, 's azt a' vízen egy ló húzza. A' hajókon kőszén, Bádén tájjékáról fát, téglát és eleséget is hordanak.

Ezen a' Tsatornán 1821-ben az Aerariális hajókon 19,246 öl tűzi fát; 83,250 mázsa kőszén; 3,897,200 darab téglát; 14,769 mázsa só, és 30,133 mázsa minzenféle eleséget 's a' t. szállítottak Bétsbe. Ezeken kívül még Gróf Hoyos a' maga hajóin 10,000 öl tűzi fát hordatott ezen a' tsatornán.

XI. Tudományos és Nevelő-Intézetek.

A' Ts. K. Univerzitás. II. Fridrik Tsászár egy deák oskolát állított fel 1237-ben, mellyben a' philosophiai tudományok taníttatnának. Ez volt az Univerzitásnak első kezdete. IV. Rudolph Hertzeg 1365-ben Mart 21-kén bévitte ebbe a' Törvények és Orvosi tudományok tanítását, és Fő Oskolává tette. Tsak hamar azután 1384-ben, III. Albert Hertzeg idejében a' Papi tudományokra is Tanító szék állíttatott. A' következő századokban sokféleképpen volt ez a' Fő-Oskola, az akkori időkhöz képpes, elrendelve; 1662-ben a' Jé-

suitáknak adattatott által, a' kik azt, mint Tanítók és Igazgatók, egész addig az ideig bírták, míg nem Mária Therésia, a' Van Switen gondolatja szerént, a' mostani formájába vette. Új épület emeltetett 1753 — 1755 -ig, és a' tanítás a' Jésuiták kezéből kivétetvén, April 5kén 1756 -ban az új Universitás megnyitott.

Ez az új Épület az úgy nevezett Universitás - piatztzán áll; hosszú - Négy - szeget formál, két emeletre. A' Fő - bemenetelt jobbról balról szökő - kútak ékesítik; feljül a' következő fel - írás látszik: Franciscus I. et Maria Theresia Augg. Scientiis et Artibus restitutum posuerunt, Anno 1753. Ezen kívül van még más két bemenetel rajta mind a' két oldalán, mellyek egy, 20 Oszlopokon álló, tágas tornáztba visznek. A' föld - szint lévő szálák az Orvosi és Seborvosi tudományok számára valók; itt van az Anatomicum Theatrum is. Az első emeletben a' Papi, törvényes és Philosophiai letzkék tartatnak; itten van az úgy nevezett Nagy szála, (mellyben a' Professori Gyülések és a' közönséges Disputatiók tartatnak) és a' Physikai műszerek Gyüjteménye. A' második emeletben van az Orvosi nagy Auditorium, Báró Gerhard van Swietennek értzből a' hires Messerschmidt által öntött képével, mellyet Mária Therésia a' tudományok előmozdítására tett fáradozásinak meg jutalmaztatására parantsolt ide helyheztetni. Ugyan ezen emeletben van az Anatómiai készületek (Praeparatumok) gazdag tárja, mellyben sok ritka ügyességgel készített darabok találtnak Ruysch - től, Albin - től, Lieberkühn - től, Prohaskától, Prof. Mayer től 's többektől.

II Jó'sef Tsászár 1784 -ben parantsolatot adott, hogy minden letzkék az Universitásnál (kivévéen a' Dogmatica Theologiát) német nyelven tartassanak. De később ezen parantsolattól eltávoztak, úgy hogy most sok Papi, Philosophiai és Orvosi letzkék ismét deákül tartatnak. — II. Leopold Tsászár alatt az Universitás az Alsó Austriai Országos Rendek közzé felvéte-tett, és képét a' Praelatusokpadján ülő Rector Magnificus viseli.

A' régi szokás szerént 4 Karokra (Facultasokra) van az Universitás felosztva. A' Theologica Fa-

cultas 55 tagokból áll; két Professora van; a' Cursus 4 esztendeig tart. A' Juridica Facultasnak 172 tagjai vannak; a' Cursus, — 8 Professorok alatt, — hasonló képpen 4 esztendő alatt végeztetik el. Az Orvosi Facultas 283 Tagokat számlál; ennek 18 Professorai vannak, kik mellé 10 Assistentsek adattatnak. A' Cursus 5 esztendőre van kiszabva. A' Philosophiai Facultas 25 Tagokból áll; 16 Professorokat tart; a' Cursus 3 esztendő. — Mindenik Facultasnak külön Vice Directora, Dekánya és Seniora van. Kik is a' négy Akadémiai Nemzeteknek (Ausztriai, Rajnai, Magyar, és Szász) Prokuratoraival egyetemben, a' Rector Magnificus Elölülése alatt, tészik az ügy nevezett Consistoriumot, mellynek Jegyzője Syndicus nevet visel.

A' tanulóknak, kik Theologiat hallgatnak, ingyentelzke adatik, de a' többiek, ezeken kívül, tartoznak letzke-pénzt (Didactrumot) fizetni; a' philosophiai letzkékért 18 ezüst forintot, a' Törvényes és Orvosi letzkékért pedig 30 ezüst forintot kell esztendőnként az Universitas kaszszájába fizetni. De ez a' pénz nem a' Professorok kezébe megyen, hanem belőle Stipendiumok formáltatnak a' szorgalmatos de szegény tanulóknak számára. Ezeken a' Stipendiumokon kívül vannak mások is, 50-nél többen, mellyeket magános személyek fundáltak. Említést érdemel itten azon Jótévő Egyesület is, melly Püspök Steindl Mátyás úr alatt több mint 150 nemes szivű emberekből állott fel, és a' szűkölködő tanulóknak részszerént jó tanátsadásokkal, részszerént pénzzel vagy másképpen a' mint lehet (p. o. szabad asztal kieszközlésével) segítséget nyujt. Ez az Egyesület 1824-ben 140 tanulókat részesített jó téteményében.

Az Universitasnak van tulajdon könyvestárja, Állatos Gyűjteményje és Fűvészkertje, mellyekről alább lészen szó.

A' Tsillag Visgáló torony.

Az Universitas épületjén áll, és Mária Theresia parantsolatjára 1753-ban emeltetett. Az első Tsillag visgálók, P. Hell, és P. Liesganig, mindketten Jesuiták, tsak hamar nagy hírt nevet szerzének az új Intézetnek, mellyet Triesnegger, Bürg, és

a' mostani Director és Prof. Littrow nem kevésbé neveltek; úgy hogy a' Bétsi Tsillag Visgáló Torouy, a' nálánál sokkal régibbekkel is a' külföldön megmérkőzhetik. A' szükséges mű-szerek, kevés idő alatt nagy költséggel megszerezettek; van nevezetesen derék Pendulumos Órája Grahamtól, Szokszorozó-Karika Reichenbachtól, Aequatorial Utzschneidertól, Chronometer (Időmérő) Arnoldtól, egy 12 ujnyi Theodolit, 's az úgy nevezett Universalis Műszer Reichenbachtól 's a' t. Minden esztendőben megjelenik a' Ts. K. Tsillag-Visgáló Évikönyveknek egy darabja in folio az Ország költségén nyomtatva, mellyben a' Tsillag visgálók észrevételei le vannak írva. Az Idő járásáról való észrevételeket a' Bétsi Újság minden nap közli.

A' ki a' Tsillag Visgáló tornyot meg akarja nézni, jelenti magát a' Directornál, a' kí minden pallérozott embert szíves készséggel fogad.

Ts. K. Tanító Fő Intézet a' Világi Papok számára.

Ez 1816-ban állíttatott, az Augustinianusok Klostromában. Tzélja az Intézetnek az, hogy benne az ifjú Papok, minekutánna a' Theologiai Tudományok tanulását elvégezték, további taníttatás által, Egyházi Hivatalok viselésére, jövendőbeli Professoroknak, Seminariumok Igazgatóinak, 's a' t. kiformáltassanak. Ezen Intézetben most az Austriai Birodalom minden Tartományaiból 30-an taníttatnak, kik között a' Magyar Papok a' Kaposfői Sz. Benedek Prépostsága jövedelmeiből tartattatnak.

Ezen Intézetnek Fő Igazgatói Hivatala a' Ts. K. Udvari Plebánusi Tisztségével öszve vagyon kaptsolva. Ennek fő igazgatása alatt munkálkodnak az Intézetben Négy Ts. K. Udvari Káplánok.

Ezen Intézetben, a' rendes Theológiai Tárgyakon kívül, különös Letzkék a' Patrologiai Hermeneuticából, a' Theologiai Literatura Kritikájából, a' Synodologiából, Liturgiából, a' Bibliai és Egyházi Geographiából, a' napkeleti Nyelvek Philologiájából, az Erköltsi Characteristicából, és az újabb időközi Egyházi Történetekből tartatnak, és a' Sz. Atyáknak, az

Egyházi Zsinatoknak, és a' Sz. Írásnak, Zsidó, Görög, Arabs, Syrus, Chaldeus Nyelvekben való-olvasásában a' Nevendékek különös gondal gyakoroltatnak.

A' Josephinum vagy a' Jósef nevét viselő Orvos-Seborvosi Ts. K. Akadémia.

Egy igen díszes Épületben a' *Waehring*er Út-szában No. 221 vagyon ez az Akadémia, mellyet II Jósef, a' kinek nevérol neveztetik, olly tzelből állított, hogy ebben alkalmas Tábori Orvosok és Seborvosok formáltassanak, a' mint azt az Épület homlokán lévő Feljül-írás mutatja: *Munificentia et Auspiciis Imp. Caes. Josephi II. P. F. Schola Medico-Chirurgica, militum morbis et vulneribus curandis sanandisque instituta, aede et omni Supellectile salutaris artis instructa. Anno R. S. 1785.* Mikor ez az Oskola megnyittatott, (Nov. 7kén 1785) a' Tsászár annak emlékezetére egy 40 aranyat nyomó Pénzt veretett. Az Akadémia mintegy 200 Ifjakra van állítva, kik közzül 50-nek fizetése jár. A' Seborvosi Cursus két esztendeig tart, mellynek végével a' tanulók gyakorlásnak okáért valamelly Regementhez leküldtetnek. Az Orvosi Cursus, mellyre többnyire tsak ollyan ifjak botsáttatnak, kik a' Seb Orvosi Cursust már az előtt elvégezték, öt esztendeig tart, 's a' Regementek Orvosai ezekből lesznek. Mind a' Seb Orvosok mind az Orvosok, kik ezen Akadémiánál doctoráltatnak, hasonló jussal bírnak az Universitásbeli Doctorokkal. Ezen Intézetnek külön könyvtára, Fűvész-kertje, Seb-Orvosi Mivszerek gyűjteménye 's a'. t. van; híres ezen kívül az Anatómiai Viasz-képek tárháza két szobákban, mellyeket *Fontana* és *Moscagni* készítettek Florentziában. — Az Akadémia Directora mindenkor a' Tábori Fő Orvos, a' Professorok száma 6, a' hazai, külföldi és levelező Tagok száma 80 körül jár.

A' *Barom-Orvosi Oskola.*

A' maga nemében egy a' legelsők közzül Európában, épittetett 1777-ben mellynek mostani belső alkatása és elintézése a' *Vietz planuma* szerént 1822 ólta, remeknek tartatik. Az Épület, nagy és pompás; fek-

szik a' Landstrasse nevű külső Városban Nro. 406. A' tanítás tárgyai ezek: a. Physika és Chémia, b. a' házi állatok (kutyák, lovak, juhok, 's a' t.) Természeti Históriaja, Physiologiaja; c. azoknak tartásáról és nemesítéséről való tudomány; d. a' Ménes tartás, patkófelütés mestersége: e. a' nevezett Barmoknak orvoslása, Operálása; f. a' Marhadög, ennek orvoslása 's a' t. A' Cursus a' kováts legényekre (a' kik azt 1777 óta kötelesek tanulni, mert különben Mesterek nem lehetnek), és a' tulajdon képpen való Barom Orvosokra nézve, két esztendeig tart; de a' Juhászoknak, Marha Pásztoroknak 's Vadászoknak csak 2 Hónapig. A' letzkéknek egy részét 1780 óta az Orvosi Cursusbeliek is tartoznak hallgatni, mivel Megye Orvosa (Physicus) Senki nem lehet, a' ki a' Marhadögről való tudományt ki nem tanulta. Az Oskolának 5 Professora van.

A' Ts. K. Ingenieur-Akadémia.

Első fundamentoma ezen Oskolának 1735-ben tétett, de Akadémiává későbbben (1769) lett, melly most a' Laimgrube nevű külső Városon, a' hajdani Sabaudiai Hertzegné Theresia Felicitas házában van. Az Intézetnek az a' tzielja, hogy jó Ingenieur Tiszteket formáljon. A' nevendéknek, a' ki bé akar lépni, egészséges testalkotasúnak és 15 esztendőn alól kell lenni. 79 tanulóra fundatio van, ezek tehát ingyen vétetnek fel; a' többinek esztendőnként bizonyos summát (most 350 pengő forintot) kell fizetni. A' fenyték ezen Oskolában igen szoros és katonás; a' tudományok 6 úgy nevezett Classisokban taníttatnak. A' hatodik esztendő végével szorosán megvizsgáltatnak az ifjak és a' kik különösen ki tetszők a' 7-dik Classisba felvétetnek Genie-Corps Kadét névvel, — ezekből lesznek az Ingenieur Tisztek, — a' többiek a' Fő Hadi Tanátsnak ajánltatnak, és nyilás esvén a' Regementekhez mint Tisztek felvétetnek. A' tanulók száma most több 160nál.

A' Theresianum, vagy a' M. Therésia nevét viselő
Nemes Tanító-Intézet,

1745-ben állittatott egyedül Nemes ifjak számára, de a' mellyet 1784-ben II József Tsászár eltörlött, a' Tanulókat az Universitásba küldötte, és az Akadémia

jövedelmeit Stipendiumokká változtatván, a' magokat megkülömböztetett ifjak között kiosztatta. 1797-ben az Akadémia vissza állíttatott a' W i e d e n - e n Nr. 156. A' tanítás tárgyai és rendje éppen azok, mint az Univerzitasban, és (az alsóbb Oskolákra nézve) a' Gymnasiumokban. A' Tanítók nagyobb részént Piaristák.

A' Keleti Nyelvek Akadémiája.

1754-ben 21 Ifjakra állíttatott, kikből idővel a' Török Udvarnál Tolmátsok, vagy Consulok a' Levantei kikötőkben lesznek. Ezen Oskolának, melly a' Városban Nr. 799 van, meglehetős gyűjteménye van keleti kézírásokból.

A' Polytechnicum.

1816-ban állíttatott, mellynek talpkövét Ö Felsőge a' mostan uralkodó Tsászár Oct. 14bén maga tette le. Ezen talpkő alá a' kézen forgó pénzekén kívül egy pergamen levél is tétetett, mellyre a' Tsászárnak emez emlékezetre méltó szavai vagynak írva: „A' tudományos Felvilágosodásnak Austria minden Rendjei között való terjesztésén, — különösen pedig az előttem kedves hív Polgári Rend közös pallérozódásának előmozdításán — való Igyekezetemnek emlékéül, saját kezeimmel tettem le ezen talpkövet 1816 Esztendőben Oct. 14ik napján.“ Az Épület egy a' legszebbek között; 's rajta a' következő Feljülírás arany betűkkel olvastatik: „Der Pfl e g e, E r w e i t e r u n g, V e r e d - l u n g d e s G e w e r b f l e i s s e s, d e r B ü r g e r k ü n - s t e, d e s H a n d e l s, F r a n z d e r E r s t e.“

(Gyarapítására, Terjesztésére, Nemesítésére a' keresetbeli szorgalomnak, Polgári mesterségeknek, a' kereskedésnek, Első Ferentz). Ezen Intézet két Oskolát foglal magában, u. m. a' Real-Oskolát és a' tulajdon képpen való Polytechnicumot. — A' Real-Oskola, hajdan külön volt, de most már egyesítve van a' Polytechnicummal. A' nevét onnan vette, mivel itten tsupán Realék, az az, olyan tárgyak tanítatnak, mellyeknek az életben haszna van, és egy közönséges Polgárnak pallérozódására elégségesek, t. i. a' Valláson 's Német nyelven kívül Mathésis, Geographia, História, Természeti História, Rajzolás, Olasz, Fran-

tzia 's egyéb Nyelvek. Ezen Oskolának 10 Professora van, 's a' rendtartás hasonló más közönséges Oskolákéhoz, azaz, minden tanuló tartozik mindent tanulni. A' Cursus 2 esztendő. — A' tulajdon képpen való Polytechnicum két Osztályra van szakasztva, ú. m. A' kereskedésre, (Commerzielle Abtheilung) és a' Mesterségekére (technische). Az elsőben taníttatnak a' kereskedést illető tárgyak: a' számtartás, és levelezés módja, a' Portékák esmérete, kereskedési és Tsere - törvény, 's a' t. A' másodikban előadat-
tatnak tudományosan mind azon Physikai, Chémiai és Mathematicai esméretek, mellyeken bizonyos mesterségek épülnek. A' Cursus 3 esztendő. Mind a' két osztályban Akadémiai rendtartás van, melly szerént ki ki tsak azt tanulja, a' mi egyenesen tzeljára tartozik. Professorok az első Osztálynál 5-en, a' másodiknál 9-en vagynak 8 Assistensekkel, a' kik „a' Sokmíves (Polytechnicum) Intézet Évi könyvei“ — név alatt, esztendőnként egy egy darab könyvet szoktak kiadni. Az Intézetnek gazdag könyvtárja és sokféle gyűjteményei vagynak, nevezetesen:

- I. Köves és Állatos Gyűjtemény, a' Réal-Oskoláé.
- II. Portékás Gyűjtemény, a' kereskedési Osztálynál.
- III. A' Nemzeti Fabrikák Müveinek gyűjteménye, Mathematicai, és Physikai Kabinét, Modellek gyűjteménye, Mechanikai Műhelyek, 's a' t. a' Mesterségi Osztálynál. A' Gyűjteményeket, April Iső napjától fogva Oct. utoljáig minden Szombaton dél előtti 8 órától 1-ig meg lehet látni.

A' Protestans Theologiai Intézet.

1821-ben April 2-kán állíttatott fel. A' Papságra készülő Ifjak a' Protestánsoknál a' feljebbi időkben ki szoktak vala járni a' külső Országi, nevezetesen a' Német Akadémiákba. Minekutánna t. i. a' Magyar és ErdélyOrszági sok századok óltaf ennálló főbb Oskolákban a' Philosophiát elvégezték, és a' Theologiai Tudományokban is oktatást vettek: tudományjoknak öregbitésére kimentek az ifjak a' Német Országi Fő-Oskolákba, a' hol magoknak, a' tzeljokhoz illő pallérozódást megszereznék. De némelly nagy fontosságú okoknál fog-

va ezen kijárás felfüggesztetett (a' közelebbi Ország Gyűlés ólta, — a' mint tudva van, — ismét megengedtetett). Hogy annakokáért eleje vétetnék mind azon káros következtéseknek, mellyek abból származhatnának, hogy a' Papok és Tanítók, kiknek Polgártársaikra 's annál fogva a' köz-jóra hathatós befolyások van, olyan Helyeken végezik el tudományos pallérozódásoknak legfontosabb részét, hol senki reájok fel nem ügyel és vigyáz: méltóztatott Ő Felsége gondoskodni, hogy a' Papságra menendő Protestans ifjak, ezentúl a' Birodalom határain belül nevezetesen itt Bétsben egészen elkészíthessék magokat hivataljokra. Így állott fel a' Protestans Theologiai Intézet, mellyre a' szükséges költségeket, Ő Felsége Atyai kegyességgel mérte ki. Tanító Szobák a' Hgg P a l m Palotájában vannak Nr. 43 a' Status költségén kibérelve. Itt van a' megholt Bétsi Superintendensnek H i l c h e n b a c h nak az Intézetnek ajándékozott könyvestárja is. A' Professorok minden Theológiai tudományokat, a' Protestans Egyház értelme szerént, illendő szabadsággal tanítanak. A' Cursus 3 esztendő. A' Tanulók száma 60, 70.

A' Tudományos Intézetekhez számláltatik: 1) a' G a z d a s á g i T á r s a s á g is, melly ezelőtt 16 esztendővel kezdődött és 313 hazai 's 28 külföldi levelező Tagokból áll. Tzélja a' mezei gazdálkodásnak javítása 's tökéletesítése; és 2) a' T o p o g r a p h i a i B u r e a u, a' G e n. Q u a r t i e r - M e i s t e r - S t á b - nál, melly a' Birodalom minden részeinek Mappáján dolgozik; a' már eddig készen lévő Mappák nagy pontossággal vagynak dolgozva, de drágák.

Az E r s e k i S e m i n a r i u m 50, 60 Alumnusokkal és a' P á z m á n i t á k C o l l e g i u m a, (mellyet hajdani Cardinalis és Érsek P á z m á n P é t e r 65 Clerikusokra fundált, kik mind kék ruhában járnak) nem tesznek külön Tanító Intézetet, hanem tsak C o n v i c t u s t; az ifjak az Universitásba tartoznak letzkékre járni.

G y m n a s i u m három van. A' Gróf L ö w e n b u r g nevét viselő C o n v i c t u s b a n, melly 1732-ben fundáltatott Ausztriai 's Magyar Nemes ifjakra, a' P i a r i s t á k a' Nevendékeket mind azokban oktatják, mellyek a' Normális Oskolákban és a' G y m n a s i u m o k b a n

taníttatni szoktak. Ellenben a' tulajdonképpen úgynevezett Convictusban (mellynek Epülete az Univerzitással szemben áll) a' Nevendékek tsak laknak, és tanulni az Univerzitásba és a' Gymnasiumokba járnak.

A' Normális Oskola.

1771 ben állott fel, nevét onnan vette, mivel minden Oskoláknak a' Birodalomban Normálul tétetett fel. Fekszik a' Városban Nro. 80. Négy Classisra van osztva, mellyekben az Írás, Olvasás, Számvetés, Föld- és Természet-leírás, História, Geometria, Építés mestersége, levélírás 's egyéb gondolatoknak papirosra való tétele, Katechismus, 's a' t. taníttatnak. Egyszersmind hogy a' Tanítás mindenütt egy formán menjen, az Oskola-Tanítók és Házi Nevelők számára egy külön Cursus van, mellyben a' Nevelés és tanítás módja tanítatik. Ennek a' Normális Oskolának formájára még más 6 ilyen nagyobbatska Oskolák vannak.

Protestáns Oskolák:

Vagynak az Augsburgi és Helvétziai vallástételt tartó Protestánsoknak együtt külön is 4 Normális fiúi Oskoláik, a' Protestánsoknak egymás mellett lévő Templomaik mellett, mellyekben négy Tanítók tanítanak. Ezenkívül van ugyan ott Leányok Oskolája is, mellyre egy Tanító Asszony viszi a' felvigyázást, a' ki egyszersmind asszonyi munkákra is tanítja a' Leányokat. Egyéb szükséges esméretekre pedig, számvetésre, írásra, éneklésre, a' Normális Oskolabeli Tanítók által oktattatnak.

Kis-Oskola, (Trivial-Schule) a' hol tsak írás olvasás számvetés és Vallás taníttatik, a' Városban 5, a' Külső Városban 53 van.

Nevelő Intézet a' (Katonai) Tisztek leányai számára.

1775-ben II Jó'sef Tsászár által állíttatott fel elsőben St. Pöltenben, későbbben Hernalsba tétetett által, a' hol van most is, a' hajdani Paulinusok Klastromában. Ezen Intézetben egyedül szegény Tisztek leányai vétetnek fel, számszerént 46-an, az Udvari Hadi Tanács által. A' leánykák itt a' Státus költségén

neveltetnek és taníttatnak, hogy későbbben midőn onnan kilépnek Nevelők és Gouvernantok lehessenek, akár közönséges Leány-Oskolákban, akár Privát-házakban. II Jó'sef Császárnak ezen Intézetben a' volt a' tzeája, hogy a' Külső Országi Gouvernantok béhozását ez által szükségtelessé tegye, és egyszersmind a' Nevelést az Aszszonyi Nemnél jobbitsa. A' leánykák minekutánna a' Cursust (melly 8 esztendeig tart, és az aszszonyi munkákon kívül, a' német 's frantzia nyelvet, rajzolászt Históriaát Geographiát 's a' t. magában foglalja) elvégezték, az újakat, kik későbbben lépnek bé, az öregebbek felvígyázatja alatt tartoznak tanítani, és eképpen jövendő rendeltetésekben előre gyakoroltatnak. A' leánykák mind egyformán, tsínosan ugyan, de egyszerűen öltözködnek.

A' Polgári leányok számára való Pensios Intézet.

Civil - Mädchen - Pensionat.

Igy neveztetik, hogy amattól, melly egyedül a' Katona Tiszt leányok számára állíttatott, megkülömböztessék, mindenben hasonló az elébbenihez. Van az Alser Külső városon Nro. 249. Az Intézet 24 leányokra, 7 és 14 esztendő között, szereztetett, de fizetésért többek is felvétetnek.

A' Hadi Úszó - Oskola.

Ez előtt 5 esztendővel állíttatott a' Dunának azon az ágán, melly a' Prater mellett foly; a' nyári hónapokban itt a' katonák úszni tanúlnak. Ugyan itt (de külön fa épületben) tanítják az úzás mesterségét az Úszó Mesterek akárkinek, ha kedve van megtanúlni. A' letzkeórák vagynak délelőtt 9-től — 1-ig délután 4-től — 8-ig. Az egész Cursusért, melly egy nyáron tart, 48 forint a' tanítás bére. Egy egy letzke 2 forintjával fizettetik. Nézni az úszókat, 20 réz krajtzár letétele mellett, mindennek szabad bémenni.

Az eddig előszámlált közönséges Intézeteken kívül vannak számos Privát-Intézetek is, Nyelv-Mesterek, Tántz-Mesterek, és Házi Tanítók. Ez utolsók többen három száznál.

XII. Mívész-i Intézetek.

A' formáló Mívész-i Mesterségek Ts. K. Akadémiája.

A' Festés és Képfaragás Akadémiáját I Leopold Tsászár kezdette 1704-ben felállítani, de meghalván, annak kinyitása I Jó'sef Tsászár alatt történt 1705-ben. VI Károly Ts. alatt egy igen jeles Festő és nagy Mívész Schuppen János, Hollandus, tétetett az Akadémia Directorává. Ez új Oskolával nevelte az Intézetet, mellyben az Építőmesterségi rajzolatok tudomány szerint gyakoroltattak. Általában ő alatta kezdett itt a' Mívész-ség virágozni, Gran, Troger, Donner Rafáel gyönyörű Munkái ezt eléggé bizonyítják. Utánna Maytens Márton híres képfestő lett az Intézet Directora. Ez alatt nagy Mívész - mesterek formálódtak, mint: Maulbertsch, Sambach, Brand, Wutky a' Festésben; Fischer, Hagenauer, Messerschmidt és Zauner a' Képfaragásban; Jacobe, Brand Fridrik, Schmutzer Jakab a' Rézmetszésben. Schmutzer plánuma szerint Mária Therésia Tsászárné 1766-ban egy külön és szabad Oskolát állított a' Rézmetszést és Rajzolást Tanulók számára, 1767-ben pedig még egy új Oskolát a' Domború-metszés, Értzvésés, a' Viasz- és Gipsz-kép készítés tanulására. Mind ezen új Oskolák a' következő esztendőben az Akadémiával egyesítették, a' midőn annak a' nevezete e' szerint változtatott meg:

A' Formáló Mívész-i Mesterségek egyesített Intézetének
Ts. K. Akadémiája.

Ennek most négy Osztálya van, úgymint: a) Festő-Képfargó- Rézmetsző - és Muzsika - Oskolák. b) Építőmesteri Oskola. c) Értzvéső Oskola. d) A' negyedik Osztályban az taníttatik, mi módon lehet és kell a' Mívész-i Mesterségeknek Manufacturák (kézi készítmények) készítésében hasznát venni. Mindenik Osztálynak külön egy egy Directora van. Az Akadémia ez előtt az Universzitas épületében volt; a' honnan azt II Jó'sef Tsászár egy más sokkal tágasabb épületbe tette által a' Sz. Anna nevű nagy épületbe, melly a' belső városban van Nro. 980. A' bemenetel felett ezen Felírást olvashatni:

Bonis litteris ingenuisque artibus Josephus II. 1786.

Ezen Intézetben minden Klaszisknak tágas nagy és világos dolgozó szobája vagyon. Egy Akadémiai Gyűlést-tartó nagy Szálán kívül, mellyben az Intézet kezdete óta uralkodott Fejedelmek képei és több más itt készített jeles festések függenek. Van még az Akadémiának négy Szálája. Egyikben ezek között a' régi Mivész-mesterségnek leformált remek művei állanak: Laokoön, a' Medicéi Vénus, a' Farnézi Herkules, a' Vatikáni Apollo, a' Farnézi Bika, a' Borghézi Bajnok, a' haldokló Bajnok, Flóra's a' t. Egy másikban a' régi és újabb időben készített Szobrok, faragott mellképek, és számos más faragott képek állanak, 's a' t. Ezekben a' Szálákban tartatnak a' Közönséges Akadémiai Tanítások egész esztendőt által September és Octóber hónapokat kivéven. Alatt az épület udvarán tulajdon ház van a' Képfaragók számára és az értz képek öntésére. Vagyon az Akadémiának igen jeles Könyvtára is, melly a' mivészi meterségek tárgyaírói írtt egynehány ezer Darab Munkákat foglal magába; nem külömben egy igen szép és válogatott Képes Gyűjteménye.

Kurátora ezen Akadémiának Fő Méltós. Metternich-Winneburg Hertzeg, külső dolgokra ügyelő Minister 's a' t. a' kinek ezen Akadémia újabb belső elintézéseire nézve sok jobbításokat köszönhet. Praesese ezenkívül az Akadémiának Gróf Czernin Ö Excja; állandó Titoknok pedig és Bibliothecáriusa Ellmauer Úr. Vannak az Akadémiának több rendes és rendkívülvaló Tanátsosai, 17 Professorai és 8 Correctorai, kik a' rajzolatokat 's a' t jobbitgatják.

A' Muzsikát Kedvellők Társasága Austriában.

Ez 1813-tól fogva áll fenn. Tzélja az, hogy a' Muzsikának megkedvellését, tanulását és tökéletesítését előmozdítsa. Ezen Intézetnek Protectora Rudolf Ö Ts. K. Fő-Hertzege, Olmutzi Érsek Cardinális Ö Eminentiaja.

Vagyon még itt Hazai Conservatoriuma is a' Muzsikának, a' melly Egyesület Muzsikát kedvellő és pártoló Nagyokból állott öszve. Ennek 13 Professorai mintegy 100 személyt tanítanak az éneklés mesterségére és

minden féle műzsika szereknek játszására. A' Conser-
vatórium Cancelláriája a' Tuchlauben nevű utszán van
Nr. 558.

XIII. Közönséges Könyvtárak vagy Bibliothékák.

A' Ts. K. Udvari Könyvtár.

Ennek épülete a' Jó'sefpiatzon vagyon a' Tsászár
Palotához hozzáépítve. Ezt VI Károly Tsászár állította
fel, és magánál a' Burgnál is pompásabb épület, melly-
ben több van 300,000 darab könyvnél. Az itt lévő rit-
kaságok között a' következő darabok különösen emli-
tésre méltók: *Senatus Consultum de Bacha-*
nalibus coercendis, az az: a' Római Tanátsvégzése
a' *Bachus* ünnepe eltörléséről. Ezen eredeti Kézírás
(mellyről *Livius* a' 39 Könyv VII — XIII Részében
emlékezik) egy értztáblára van vésve, 's a' Róma építetté-
sének 567 - ik (Krisztus Urunk sz. e. 186) esztendejéből
való. Ez a' legrégibb kézírás a' Ts. Könyves Tárban.

2. Az úgy nevezett *Tabula Peutingeriana*,
az az: egy Pergamenre rajzolt Föld-abrosz a' XIII - ik
századból, mellyet *Mannert* után a' leghiresebb *Geo-*
graphusok nem egyébnek tartanak, mint elrontott más-
sának valamely régibb Föld-abrosznak, mellyet a' XIII
Században valami ahoz nemértő *Barát* készített. Mint-
hogy ezen legrégibb Geographiai rajzolat hajdan *Peu-*
tingernek, a' nagy hirű *Polyhistornak* *Augsburg-*
ban volt tulajdona, ezért neveztetik *Peutinger* táblá-
jának.

3. Mexikóból eredeti Kézírások 56 (mészszel tser-
zett és fejer festékekkel bévontt) Szarvas Bőr táblákra.
Ezen irások mind pusztá jegyekből állanak; foglalatkok
nem tudatik. Mert nints, a' ki a' régi Mexikói *hierog-*
lyphicumokat megfejtse. A' hires utazó *Hum-*
boldt *Sándornak* bizonyosága szerént, magok a' máj
Mexikóiak sem értenek hozzá.

4. A' *Dioskorides* Füves könyve Pergamenre
irva az 5 - dik századból.

5. Néhány piros bársonyszinre festett Pergamenre
ezüst betűkkel készült Kéziratok az 5 - dik századból,
a' *Moses* 1 Könyve és a' négy *Evangyéliomok* töredékei.

6. Liviusból az 5-dik Tized uncialis betűvel Pergamenre írva az 5-dik századból.

7. Nagy Károly Császár Hitvesének Hildegardisnak soltárja a' 8 dik századból.

8. Egy - Pergamenre arany betűvel írott - kis Evangyéliom 1368 -ból.

9. Ventzel Császárnak, az úgy nevezett Restnek, Bibliája németül írva, és kisebb nagyobb arany füstrel rajzolt bibliai festésekkel megékesítve, a' XIV - dik századból. Ventzel Császár ezt a' Bibliát akkor készíttette, midőn a' Prágai fogságból reménytelenül kiszabadult; a' honnan a' Biblia levelek szélein ő és Susanna, a' fürdőbéli leány, mint megszabadítója a' fogságból (s későbbben kedvese) sok helyeken le vannak festve.

10. Torquato Tasso tulajdon kézírása — a' Megszabadított Jerusalemben (Gierusalem conquistata) a' 16 - ik századból.

11. Egy török Biblia, Alkora, akkora mint egy kis dió, a' leg szebb török írással igen finom pergamenre, mellyet 1683 ban mikor Béts alól a' Törökök elvevették, egy Török vezér sátorában találtak.

Ezeken kívül sok más kéz írások, régi és pompás kiadású könyvek, 800 kötetben számos rézre metszett képek — közel 300,000 darab — emelik ezen gazdag Könyvtár bétét. A' Könyvek száma szüntelen szaporodik; 15,000 ezüst forint jár e' végre esztendőnként a' Könyvtárnak. A' Könyvtár — kivéven az Innep napokat és September Havát egészen — a' köz haszonvetelre nyitva van, 's két Olvasó - szobában, 60 — 70 emberre, asztal és íróeszköz áll készen, hol a' kikértt könyvekből jegyzéseket és kivonatokat kiki tetszése szerént írhat ki.

Az Universitas Könyv - tára.

Közel az Universitashoz, a' Dominikanus - piazton Nr. 672 egy külön Epületben áll. Eredetét a' hajdani Windhag és Gschwind nevű — közönseges haszonvetelre nyitva álló — Bibliothekáknak egyesítéséből vette; mellyeket Jó'sef Császár az eltörlött Klastromok könyveivel megsaporitva az Universitasnak ajándékozott, és egyszersmind fundust rendelt, a' melly-

ből, a' meg nem lévő szükséges könyvek megszerzett-
nének. Ez a' könyves Tár a' Tanulók számára állítta-
tott, a' honnan az olyan Könyveknek megszerzésén nem
igen igyekeznek, mellyek tsupán ritkák, drágák, és
inkább nézni, mint használni valók; ellenben minden
valamirevaló új Könyvek a' Tudományoknak minden ága-
zataira haladék nélkül megvásároltatnak. Erre a' végre
3,200 ezüst forintja jár esztendőnként a' Könyvtárnak;
szaporasága mintegy 80,000 darab körül jár, mellyek
közt némelly ritka és drága könyvek találtatnak. A' Köny-
vés háznak egy nagy olvasó szobája van, és az Innep-
napokat 's October Havának első két Hetét kivéven, a'
haszonvételre mindég nyitva áll.

A' Könyvtár épülete most egészen újonnan emel-
kedett; — a' honnan az olvasó szoba, melly meg-
nagyobbított és egy másikkal megneveltetett tavaj és
az idén zárva volt.

Privát-Könyvtárak.

Első ezek között a' mostan uralkodó Tsászárnak
I F e r e n t z Ö Felségének magános kézi - Bibliotheká-
ja, melly a' Tsászári szobáknak szomszédságában két
Emeletekben felosztva tartatik. Áll mintegy 40,000 da-
rabból, és minden tudományokból, különösen pedig
a' Természet Historiára tartozókból válogatott könyveket
mutat. A' drága Pergamen kizíratok, a' könyv Nyom-
tatás kezdetétől való betses Emlékek, 's gazdag gyűj-
temény a' Pergamenes, és Pompás - Kiadásokból, mel-
lyek az újabb időkben Anglia, Frantzia és Olasz ország
Nyomtató műhelyeiből kikerültek, mind annyi valóság-
gos Klenodiumok és gyöngyök ebben az igazán Tsászá-
ri Bibliothekában. Bé menni tsak annak szabad, a'
kinek Ö Felsége személyesen engedelmet ad reá.

Korona Örökös F e r d i n a n d Ö Ts. K. Föhertzeg-
ségének magános Bibliothekája — hasonlóképpen a'
Burgban, — mintegy 5,000 darabból áll, és sok ritka
's Pompa - Kiadásbéli könyvek találtatnak benne.

K á r o l y Hertzeg Bibliothekája 20,000 darabra be-
tsültetik, A l b e r t Hertzegnek volt hajdan tulajdona és
az Augustinus Bástyán lévő Hertzegi palotában Nr.
1160 tartatik. Ez a' könyvtár a' Historiára nézve kü-

lönösen gazdag; és minden Nemzetek Classikus Irói pompás kiadásban megvannak benne. Szabad bémene-
tel van a' Bibliothekába minden Hétfőn és Tsötörtökön
délelőtti 9 órától 12 ig. — Vagyon ezenkívül Károly
Hertzegnek egy másik Bibliothekája is — mintegy 6,000
darab körül — a' Hadi tudományoknak minden ágaiból,
sok Föld abroszokkal és Plánumokkal.

Status - Cancellarius Hg. Metternich Bibliothekája 20,000 darabra tétetik, és a' Status - Cancellaria épületiben Nr. 19 a' Nagy Méltóságú Birtokos Kabinet-
je mellett egy pompás szobában vagyon rendbe rakva.
Ennek nagy részét a' hajdani (Secularizalt) Ochsen-
hausen i Apátság Könyv-tára teszi, mellyet 1803
ban a' Német Birodalmi Deputatio, kárpótlásúl a'
Hertzegi Háznak ítelt, és akkor a' Familia régibb Köny-
vestárjával egyesítettetett. A' könyvek mind igen tsinos
kötésben állanak.

Hertzeg Eszterházy Bibliothekája, — az Alser
nevű Külső-városon, az úgynevezett Veres-házban,
mintegy 20,000 darabból áll, és a' Római, Olasz, Fran-
tzia's Anglus Classikus Íróknak pompás kiadásain kívül,
sok szép Természeti Historiára tartozó munkákat mu-
tathat elő.

Hertzeg Rasumovsky Bibliothekája — a' Land-
strasse külső városon a' Hgi Palotában — 6,000 darab
körül, sok betses munkákkal bír az újabb Litteraturá-
ból. A' könyves-Szála egy volt a' legszebbek között
Bétsben, és olly tágas, hogy 8 annyi könyv is elférne
benne, mint a' mennyi most van; de a' Bétsi Congres-
sus alatt szerentsétlenségéből tűz támadván a' Palotában,
a' láng a' Szálába békapott, és a' könyveknek nagy ré-
szét megemésztette. A' könyvek azolta a' felső eme-
letben állanak elrakva.

Hg. Schwarzenberg Bibliothekája — az új
Piatzon Nr. 1054 — 30,000 darabnál szaporább és a'
Classikusoknak legszebb kiadásain kívül, a' Gazdaságra,
Historiára's a' t, tartozó sok nevezetes munkákkal ékes-
kedik.

Hg. Liechtenstein Bibliothekája — az Urak
útszáján Nr. 251 — több mint 40,000 darabból áll,

és a' Tudományoknak minden ágaiból nagy számú ritka és pompás kiadású könyvekkel gazdag.

Gróf Schönborn - Buchhaim Bibliothekája — a' városban Nr. 154 — 18,000-re betsültetik és ez telyesebb Gyűjteményje az Utazások leírásainak. De vannak benne sok egyéb ritka könyvek is, a' többek között: Biblia Sacra kéziratban 1342 ből.

Gróf Fuchs Bibliothekája — Weihburg útszában Nr. 915 — közel 8,000 darab, és a' Tudományoknak minden nemeiből szép gyűjtemény.

Gróf Keglevits Bibliothekája — a' Gróf Palotájában Nr. 14 — körül belől 4,000 darabból áll és különösen a' Geographiára Természeti Historiára és Szép Litteraturára nézve jeles gyűjtemény. A' Könyvek egy tágas és igen diszes Szálában, Mahagoni fából készült Almáriomokban (mellyeken mindeniken egy egy Tudósnak faragott köképe áll) vagynak szépen el rendezve.

A' Hertzei - Érseki Bibliothéka, mellyet Wolfrath Antal Bétsi Püspök szerzett, különösen Theologusokkal gazdag, de más tudományokból is számos nevezetes munkákkal bír, és sok ritkaságai vannak a' Nyomtatás kezdetének idejéből.

A' ki ezen eddig elő számlált könyves Tárakat, meg akarja nézni, a' Tulajdonosok engedelmét arra megnyerheti. De az utolsóba (az Érseki Hertzei Könyvtárba) nem engedtetik meg a' bemenetet.

Az Oskoláknak, — p. o. a' Polytechnicumnak, Josephinumnak, Theresianumnak az Ingenieur — és Keleti-Akademiáknak's a' t. Könyvtárai az Intézet tzeljához és szükségeihez vagynak alkalmaztatva. A' Klastromokéi, — a' Kapuzinusoké Nr. 1056, Frantziskánusoké Nr. 913, Dominikusoké Nr. 669, Augustinusoké Nr. 1158, Benediktinusoké Nr. 136, Szervitáké a' Rossauban Nr. 90, és a' Mechitaristáké Sz. Ulrikban — többnyire egészen Theologusokból és Ascetákból állanak; kivéven az egy Könyörülő Barátokét, a' Leopoldvárosban Nr. 325, — a' mellyben némelly nevezetes Fűvész - és Orvos - könyvek találtnak. A' Redemptoristáknak,

a' Mária-Stiegenen — Bibliothekájok nintsen — még most készül lenni.

A' Ts. K. Udvari-Hadi-Archivum Könyves-tárja, mellyet 1801 ben Károly Fő Hertzeg akkori Hadi Minister állított, több mint 4,000 darabból áll, 's megvannak benne minden nevezetes Írók, kik a' Hadi tudományban dolgoztak. A' Katona Tiszteknek és Professoroknak szabad bemenetelek van a' Könyv-tárba, sőt szabad a' könyveket magokkal ki is vinni és otthon használni.

Az Alsó Auszriai Országos Rendek Bibliothekája — Nr. 30 — egyedül olyan könyvekből áll, mellyek Históriai, vagy topographiai tekintetben Auszriát érdeklik. A' könyvek száma mintegy 2,000 és sok felette ritka kéziratok 's könyvek találatnak itten, p. o. a' Bétsiek könyve, Énekes mester Böheim tól.

A' Ts. K. Mezei Gazda-Társaság Bibliothekájában Nr. 676, — hasznavehető és legújabb Könyvek a' Mezei gazdaságról és az rokon-tudományokból feltalálatnak és időről időre gazdagon szaporíttatik.

Az eddig megnevezett Bibliothekákon kívül vannak még Bétsben, mint minden nagy városokban, a' Gazdagoknak és tehetősöknek házaiban sok kisebb nagyobb Könyves Gyűjtemények, mellyeknek foglalátját, természetesen, a' Felállító kedve és akaratja határozza meg, a' szerént a' mint ő, a' Litteraturának minden vagy tsak egy néhány, — 's ez vagy amaz nemében leli kedvét. Egyet nevezünk meg ezek között, a' Castelli Úrét (a' ki mint Dramatikus Író és Költő eléggé esmeretes) — a' Wiedenen Nr. 559, — mellyben 10,000 Német Színjátéki Darabok vagynak meg; továbbá 400 nál több Színjátszóknak és 300 - nál több Theatralis Költőknek festett képei; sok régi Komédia tzedulák 1600 — 1700 - ig, és a' Bétsi minden Theatrumoknak minden tzedulái 1801 - től kezdve a' mái napig.

XIV. Állatos és Köves Gyűjtemények. Fűvész kertek.

A' Ts. K. Naturalien-Kabinét neve alatt két Gyűjtemény foglaltatik bé, mellyek között az egyik az Ásványok Országából való (Mineralien - Kabinét), a' másik az Állatokéból (Zoologisches Kabi-

vannak. Az Exemplárok nagy gondossággal vagynak kitömve. Illyen, Kapitány Goldegg Alajos Úr Pillangós és Bogaras Gyűjteményje, melly több mint 150,000 minden féle Európai bogarakkal gazdag, és most is szüntelen neveltetik. Illyen, a' Hazai Gyöngyök és Gyöngytermő Tsigák gyűjteményje, mellyet néhai Kapitány Rittig Úr 2222 darabra egybe szerzett és most Trost Úr Gróf Kuenburg Nevelője, Goldschmied-Útsza Nro. 605; bír, 's a' t.

De annyival számosabbak az Ásványos Gyűjtemények, mellyek között a' következőket nevezük meg:

Hertzeg Eszterházyé Mariahilf Nro. 40. — Hertzeg Liechtensteiné Belső Város Nro. 251. — Gróf Fürstenbergé, Bel. Város Nro. 952. — Hertzeg Lobkowitzé, Landstrasse Nro. 348. — Udv. Titoknok Gersdorf Uré, Landstrasse Nro. 425. — Keess Uré, Bel. Város Nro. 107. — Oberster (az Artilleriánál) Lethenyey Uré, Wieden Nr. 167. — Dr. Mayr Uré, Bel. Város Nro. 848, ez egy a' leg-tökéletesebbek között. — Udvari Agens Kis Jokai Udvarnok y Lajos Uré, Bel. Város Nro. 1097. — Megerle Uré Nro. 1. (a' Burgban). — Patikárius Moser Ignátz Uré, Wieden Nro. 9. — Patikárius Moser Jó'sef Uré, Jó'sef - Város Nro. 132. — Udv. Tanátsos Peithner Uré, Bel. Város Nr. 1007 — Bányász Tanátsos Reichetzer Uré, Bel. Város Nro. 920. — Rockert Uré, Bel. Város Nro. 157. — Römer Ignátz Uré, Bel. Város Nro. 964. — Rumpfer Uré, Wieden Nro. 352 — Ts. K. Tanátsos Zimmermann Uré, Alservorstadt Nro. 221. 's a' t.

B o t á n i k u s K e r t e k.

A' legrégibb Botánikus kert, mellyet I. Ferentz Római Császár 1753-ban állíta, nem Bétsben van, hanem Schönbrunnban, és teméntelen gazdag. De annak leírása tzélunkra nem tartozik. A' ki Históriai vagy tudományos tekintetben e' Fejedelmi kertet esmerni akarja: annak a' következő munkákat ajánlhatjuk: 1) Wiens Umgebungen von Weid.

mann, 2) *Plantarum rariorum horti Caesarei Schönbrunnensis Descriptiones et Icones*, ed. Jacquin, 3) *Flora von Schönbrunn*, von J. Boos.

Magában Bétsben négy Botanikus kert van. Úgy mint:

1) Az Univerzitásé — Rennweg Nro. 540, melly a' Schönbrunnival szinte egy idős, és Van Swieten tanátsára Mária Theresia által 1756-ban állíttatott. A' letzkék a' Fűvésztudományból itt tartanak. Sokat köszönhet ez a' kert Báró Jacquinnak a' hires Fűvésznek, (a' kinek fija a' mostani Director), a' ki annak gazdagításában és tökéletesítésében fáradohatatlan volt, és a' Hortus Botanicus Windobonensis nevű 3 Darabból álló munkájában azt le is írta.

2) A' Josephina Orvos-Seborvosi Akademiáé, mellyet, Alser külső városban Nro. 121. — II. Jó'sef Tsászár állított, leginkább csak orvosi plántákkal van béültetve.

3) A' Ts. K. Fűves-kert, az Austriai Flóra számára, a' Felső Belvedérben Nro. 544, ö Fel-ségének a' mostan uralkodó Tsászárnak egyenes parantsolatjára készítettett, és bátran el lehet róla mondani, hogy egy a' maga nemében, mellyhez hasonló még eddig nintsen. A' kert, a' mint a' neve mutatja (az Austriai Flóra számára) olly tzelből állíttatott, hogy benne minden plánták, mellyek az Austriai tartományokban termenek, együtt meglegyenek. Dr. Host volt a' Felvigyázó a' kert tsinálásában. A' nevezett Dr. több ízben béütazta Austriát, Stájert, Tirolist Magyar 's Horváth Országot, a' Tenger Partokat 's a' t. egy szóval, a' Birodalomnak minden tartományjait, és gondosan felkereste mind azon fűveket, mellyek azokban, a' magas hegyek tetején vagy a' mély völgyekben, a' Tengerpartokon, vagy a' sík térségeken, a' vizekben vagy a' Sziklák hasadékaiban, nőnek és termenek. Fáradságos utazásainak és keresgetéseinek következése lett, a' *Synopsis plantarum in Austria provinciisque adiacentibus sponte crescentium*“ tzimű jeles munka, mellyben 576 különböző Nemek és 2,522 Fajok neveztetnek meg. Mind ezen különböző

Füvek Nemei és fajai a' Fűveskertben feltalálhatók, kivéven egynehány Lopvanöszöket (Cryptogamistákat), mellyeket csak megszáraztva láthatni a' Herbariumban.

4) A' Theresianumnak is vagon egy Fűvészkertje, melly a' hires Pomologus Prof. Schmid felügyélése alatt áll.

Mind ezen Botánikus kertek, a' Fűvész Tudomány kedvellői előtt mindég nyitva állanak.

XV. Régi mivek és ritkaságok Gyűjteményei.

A' Ts. K. Kintses Kamara.

Ez vagon a' Burgban, az úgy nevezett Sweitzer-Udvaron, az első emeletben. II. Jó'sef Tszászár idejében itt tartattak a' Magyar és Tseh Koronák is, az Austriai Hertzegi Süveggel egyetemben: de mivel az Ország Rendjei vissza óhajtották a' koronákat elébbeni helyeikre, levitetett a' Magyar Korona Budára, a' Tseh Prágába 's az Austriai Hertzegi Süveg Klosterneuburgba.

A' Kintses Kamara egy folyosóból és 4 szobákból áll. A' legbetsesebb Drágaság itten a' Florentziai Gyémánt, melly hajdan Burgundiai Hertzeg Károlynak, a' Mérésznek, volt tulajdona, de a' ki azt egy ütközetben Gransonnál elvesztette. Egy Helvétziai Hajdu lelte meg a' nagy gyémántot a' táborban, és eladta 5 forinton egy Bernai Polgárnak, a' kitől sok kézen keresztül, az árra szüntelen nevedvén, a' Florentziai Hertzegi Kintses Kamarába került, végre I. Ferentz Tszászár, mint Toskánai Nagy Hertzeg, onnan ide hozta. A' gyémánt 139 $\frac{1}{2}$ Karatot nyom, 's 1,043,534 ezüst forintra betsültetik. Van ezen kívül egy másik nagyotska Briliánt is a' Kamarában, mellyet I. Ferentz Tszászár 1764-ben Frankfurtban vett, és a' melly gomb formára van köszörülve. Van egy egész gomb-sor, férjfi ruhára való, mellyben minden gomb egyetlenegy Briliántból áll 's 258,000 forintra betsültetik. Itt tartatnak az Austriai Háznak Famíliai Drágaságai (Schmuck), és sok ritka mivek a' régi idők-ből, Bas-reliefs Caméék 's a' t. Van egy kerek

tál egyetlenegy Akhátból, mellynek általmérője 2 láb és 2 ujj, 's egy más 6 itszés öblös edény fejer Akhátból; továbbá egy igen mesterséges és betses Álló-óra, mellyet 1750-ben a' Hassiai Landgraf ajándékozott Mária Theresiának, a' mellyen minden óra-ütés-kor a' Tsászárnak Tsászárnénak, a' nevezett Landgrafnak és másoknak jóltalált képei megjelennek, az Orára 500 Márk ezüst ment fel és 80,000 forintba került; ezen kívül az arany-gyapjas Rendnek, a' Sz. István, és M. Theresia Rendeknek tzimjelei briliántokból, a' hajdani Római Tsászároknak Koronája, Kardja és Királyipáltzája a' koronázáskori ruhával együtt, a' melly utolsó a' Norimbergában tartódó Eredeti ruha után gondosan van másolva. A' nagy arany asztali készületet, mellyet I Ferentz Tsászár szerzett, a' mostani Tsászár a' Státus szükségeire a' Frantzia Revolutiókori háború alatt feláldozta, és a' Hadiköltségeknek könnyítésére pénzzé olvasztatta.

A' ki a' Kintses Kamarát megakarja nézni, két nappal elébb a' Kints Mesteri Hivatalnál engedelmet kell a' bemenetelre kérnie.

A z A n t i k e n - K a b i n é t

fekszik a' Burgban az Augustinus folyosón. A' bemenetelnél ez a' felyülírás olvastatik: Franciscus Austriae Imp. Museum vet. monumentis instruxit, locum ampliavit. Az ajtó mellett állanak Isisnek két oszlopai orozzlánfővel és egy iszonyu nagyságú Sarkophagnak (régii Koporsónak) a' fedele gránitból, egy másik hasonló Óriási nagyságú, 's kívülbelől hieroglyphicumokkal tele írott, Sarkophággal, mellyek kevés esztendőkkel ezelőtt Egyiptomból hozattattak.

Az Antiken-Kabinét, a' véle egyesített Medaillos és Pénzes Gyűjteménnyel együtt, öt szobát tölt bé. Az elsőben, melly Márvány szobának neveztetik, állanak a' régi Képek és Szobrok; itt van a' híres Fugger Sarkophágja, mellyen az Athenéieknek az Amazonokkal való hartzolása van kimetszve a' Görög mívészségnek legvirágzóbb idejéből, és egy 4 fejű Sphinx. A' másodikban, némelly nagy betsű

Bronzból és elefántcsontból készült régi miveken kívül, a' Medaillok és Pénzek tartatnak; a' harmadikban látszanak a' régi Görög Hamvas-Edények, számos arany és ezüst-régiségekkel; a' negyedikben vannak a' metszett kövek és a' párja nélkül való régi Onyx-Edények, aszszonyi ékességek és az a' nagy Camée *) mellyen az Augustus Apotheosise vagyon kitsinálva, (vagy is igazábban a' nevezett Tsászár, familiájával együtt vagyon rajta kiábrázolva; mert az igazi Apotheosis a' Párisi, Achates Tiberianus nevű, nagy Caméen vagyon kivésve). Az ötödikben, az úgy nevezett Hamvas-edényes szobában, vagynak a' tulajdonképpen való Görög Urnák, több mint 1200, helyhez-telve. Mind ezen szobák sok szobrokkal, állóképekkel és képmásolatokkal vannak felékesítve. A' Medaillos és Pénzes Gyűjteményre nézve azt jegyezzük meg, hogy az, minden kérdés nélkül, legelső a' maga nemében egész Európában; több van benne 23,000 arany és ezüst pénzdaraboknál és most is naponként szaporítottatik. Az itt találtató pénzek, kiadatattak rézre metszve két Folio-könyvekben, ezen tzim alatt: Monnoies en Or, és Monnoies en Argent; de a' Nyomtatványok árúba nem bocsátattak, hanem a' külső Udvaroknak Ministereknek és más nagy embereknek ajándékban kiosztattak.

Ezen Kabinét a' Pallérozott Közönség előtt minden nap nyitva áll, kivéven az innepnapokat. Előbb mindazonáltal szólni kell éránta a' Directornál, a' ki a' napot, mellyen a' Kabinét ritkaságait meglehessen tekinteni, meghatározza.

A' Ts. K. Mumiás Kabinét

vagy az Égyiptomi régiségek Kabinétje, vagyon a' János-Utszában Nro. 972. Három tágas Szálában

*) Camée, így neveztetik minden domborúan vésett drága kő (Gemma exsculpta). Ezzel ellenkező nemű az úgy nevezett Intalgie vagy völgyelve és befelé vésett drágakő (Gemma insculpta). Az ilyen Caméék többnyire Onyxból vagy Achátból készültek, és a' fenék terület más színű, mint a' mellyből a' rajta lévő Abrázolatok vagynak.

állanak itten öt férjfi és aszszonyi Múmiák, és más egyéb Egyiptomi régiségek. A' bemenetel eránt az Antiken-Kabinét Custossát kell megkeresni.

A' Ts. K. Ambrási Gyűjtemény

régi nevén: „a' Készületek és mivek tsuda - Kamarája“ a' 16-ik Században állítottatott Ferdinánd Austriai Fő Hertzeg és Tirolisi Gróf (I Ferdinánd Tsászárnak második fja) által, és Ambras várában, a' honnan vette a' mostani nevét, tartatott egész 1806-ig. De ekkor Tirolis Bavariának esvén, a' Gyűjtemény onnan elszállítottatott ide Bétsbe, és az Alsó-Belvedéri Épületben kirakattatott. Találtatnak ebben sok hires Vezéreknek és Fejedelmeknek sisakos és pántzélos öltözetei, kardjai és képei; különös ritka állatoknak tsontjai, szarvai, kőből és vashól készült Házi eszközök, a' régi és közép időből, bámúlásra méltó mestermivek elefánt-tsontból, gyöngyházból, fából és viaszból; üveg-festések 's más üveg-munkák; mathematikai és mechanikai műszerek, mindenféle Házi eszközök; Indiai, Török 's Chínai ritkaságok; Drágakövek, rézmetszések, könyvek, 's a' t. Főbetse a' Gyűjteménynek, igazi Históriai, és a' XVI Századnak közelebbi megesmérésére nézve nagyon tanúságos. Ha valaki a' Gyűjteménynek pontos és bő leírását óhajtja látni, annak a' következő munkát ajánlhatjuk: Die k. k. Ambraser-Sammlung von Al. Primisser.

Szomszédságában ezen Gyűjteménynek, két más kissebb de hasonló nevezetes Gyűjtemények vagynak helyheztetve, u. m., a' Cook James és a' Gieseke Ethnographiai gyűjteményei. Az elsőt (melly a' Világot körülhajókázott híres Cooknak volt hajdan tulajdona) I Ferentz Tsászár parantsolatjára 1806-ban Londonban közönséges kótyavetyén vették, a' másodikat Gieseke Grönlandiából való visszatértével ajándékozta Ő Felségének. Amaz áldozókésékből bálványokból, Tatovirozó-eszközökből, fegyverekből, Musikai és tzifraságra való-szerekből 's a' t. áll, mellyek mind, az Otaheitii Sandwichi, Új-Zeelandi és Barátságos Szigetekbeli Vad Emberektől való. Emez hasonlókat foglal magában, Grönlandiából.

Nyitva vannak ezen Gyűjtemények a' Közönség előtt rendszeren minden Hétfőn és Tsötörtökön délelőtt 9 órától 1-ig, délután 3 — 6-ig.

A' Ts. K. Fegyver-Ház.

Ez vagyon a' Renn - útszán Nro. 140. Az Épület, melly egy hosszúkas négyszeget formál II Maximilián Tsászár kezdte el építtetni, I Leopold alatt elvégeztetett és ő általa 's Követői által minden némű fegyverekkel felgazdagított. Az Épület csak egy emeletes, de az Emelet, egyetlenegy sehol meg nem szakadó Szálát formál, a' mellyet a' legjobb ízléssel elrakott mindenféle fegyverek ékesítenek. Igen meglepi az embert a' sok gyönyörű oszlopoknak padlázatoknak 's a' t. látása, mellyek mind fegyverekből vannak leírhatatlan tsínossággal rakva. Több van a' Szálában 100,000 puskánál; és nem kevés számú vitézi öltözetek, győzelmeki jelek, híres vitézeknek fegyverei 's a' t. emelik ezen Fegyverház betsét. Az Épület udvarán, sok régiebb újabb ágyúkon kívül, van az a' nevezetes hosszúlántz, mellyel valaha a' Törökök Budánál a' Dunát elakarták rekeszteni. A' lántznak 8000 szeme van, mindenik lántzszem 20 fontos, következésképpen az egész lántz 1600 má'sát nyom. A' Fegyverház megnyitattik a' Nézőknek minden héten Hétfőn és Tsötörtökön, de elébb Bilétet kell kérni a' bemenetelre a' Hadi Tanács Épületében vagy az Artillerie-Directio Cancellariájánál vagy az Artillerie-Districts-Kommandónál.

A' Városi (vagy Polgári) Fegyverház.

Egy igen szép Épület a' Hofon Nro. 332, mellyet a' Város a' maga költségén építtetett, a' mint ezen feljúlírás mutatja: „Imperante Carolo VI instauravit S. P. Q. V. (Senatus Populusque Viennensis) Anno 1732. Az Épület egy emeletes; alól föld szint ágyúk és Artillériához való szerek, feljül az emeletben három nagy szálában puskák 's egyéb fegyverek, mintegy 24,000 emberre tartatnak.

A' haszna vehető fegyvereken kívül itt is sok régi különösen Török fegyverek találhatnak. A' fegyverek 's pántzélók idő szerént, chronologiai rendben, vagy-

nak elrakva. Egy oldalszobában tartatik a' többek között Kara Mustafa Nagyvezérnek, a' ki Bétset utoljára ostromlotta, feje és halálos inge, a' Koránból vett mondásokkal feltzifrázva. Ez a' Nagy Vezér, a' mint tudva van, visszatértével Belgrádban a' Szultán parantsolatjára megszínóroztatott, és a' Tsászári Seregektől ismét felásattatott. Itt tartatik továbbá azon Sár-ga rézből öntött, de vastagon megaranyozott Félhóld, a' melly hajdan a' Sz. István tornya tetején állott, de onnan 1686-ban Jul. 15-kén Ressaytko Miklós által levétetett, ez 95 fontos; itt van végre azon híres Chronologico - Astronomica Óra is, mellyet Schener Kristóf 1702-ben Augsburghban készített, azután meg-bomlott és sok ideig nem járt, mígnem Frater Dávid â S. Cajetano ismét megigazította és helyre állította.

A' Frantziák, mikor Bétsben 1805-ben megfordultak, nem bántották a' Városi Fegyverházat; de később 1809-ben több darab fegyvereket el vittek belőle, a' többek között 6 ágyút, még pedig éppen azokat, mellyeket I Leopold Tsászár a' Törökök ellen kimutatott vitézségekért ajándékozott vala a' Polgároknak. Ezek helyett a' mostani Tsászár új 6 ágyút öntetett, mellyeken mindegyiken ez az írás látszik: Franz I den Bürgern der Stadt Wien für erprobte Treue, Anhänglichkeit, und Biedersinn 1810. Szabad a' bemenetel a' Fegyverházba minden Hétfőn és Tsötörtökön dél előtt 9 től tizenkettőfélig, délután 3-tól hatodfélig. De télben csak délelőtt áll nyitva.

A' Nemzeti Fábrikák Miveinek Kabinétja a' Polytechnicumban.

Vagyon a' W i e d e n e n Nro. 28. Olly tzélből állít-tatott fel, hogy a' kézi mesterségeknek minden nemei-ből egybeszedetnének a' Mustra-mívek, és e' képpen a' Kabinét mintegy tüköre lenne a' Rézi - mesterségek mostani állásának, és egyszersmind léptsőül szolgálna a' nagyobb tökéletesedésre. A' Gyűjteménybe annál-fogva tsupán Mustra - darabok vetetnek fel, az az, olyanok, mellyek tzéljokhoz képest remekül vagynak dolgozva. Egyébaránt a' kézimesterségeknek egy neme

sintsen kirekesztve, és minden a' mi a' maga nemében remek - munka, bévétettetik. De a' mi nem mester-miv, nem remek, ha tsak valami különössége által szembe nem tűnő, helyet a' Kabinétben nem nyer. Az itt lévő Mű - darabok száma többre megy 17,000-nél, mellyek mind Austriai Mesterek műhelyeikből kerültek. Ezen kívül van egy közel 5000 darabból álló idegen Országi Remek művek gyűjteménye is a' Kabinétben, mellyek Angliából, azon kinézésből hozattattak, hogy a' Honnyi Mesterműveknek mustrául és a' pallérozódásra például szolgáljának. A' darabok idő szerént, chronologiai rendel, vagynak elrakva, és a' Fabrikának vagy Mesternek neve mindenikre fel van jegyezve. — A' bémenetel a' Kabinétba szabad mindennek szombatonként reggeli 8 órától 1 - ig, de tsak a' tavaszi és nyári Hónapokban, az az, April 1 - ső napjától Octóberig. A' szükséges Bilétért a' Directio - Cancellariájánál (ugyan ott) kell jelentést tenni.

Privát - Gyűjtemények.

Az eddig előszámláltt Gyűjteményei a' Nevezetességeknek és Ritkaságoknak a' Rézi Művek Országából, mind közönséges Intézetek. De vagynak a' Fő - városban ezeken kívül sok más hasonló nemű szép Gyűjtemények, mellyek Privát - személyeknek tulajdonai. Ezek között különösen méltók az említésre a' következők:

Ts. K. K o r o n a - Ö r ö k ö s F e r d i n á n d Ö Fő Hertzegségének Műves - (technisch) Gyűjteménye, melly kiterjedésére és a' Mű - daraboknak szép elrendeltetésére nézve, párja nélkül való, úgy vannak t. i. a' darabok elrakva, hogy a' kézi mesterségeknek mindegyik nemében a' legalsó léptsőtől kezdve, a' pallérozódásnak legfelső hágtsójáig láthatja az ember a' mesterség munkáit. Legelsőben látja az ember részszerént metszett üvegekben, részszerént nagy ládáknál állani a' M a t é r i a l é k a t vagy M i s é g e k e t (Stoff), mellyekből a' Rézi Mesterségek 's Fábrikák dolgoznak, ezeknek száma többre megy 1800-nál. Ezek után következnek mintegy harminzig való Almáriomokban, tudományos rendben elrakva (K e e s s Ú r n a k a' D a r -

stellung des Fabriks - und Gewerbswesen
nevű Munkája szerént) magok a' Fabrikáknak és Manufacturáknak művei. Ezen Gyűjteményt a' Korona Hertzeg 1818-ban kezdte el szereztetni, hogy a' Kézi mesterségeknek állapotját az egész Birodalomban esmerni tanulná; és olly hirtelenséggel nevedett, (minthogy a' Birodalombeli tartományok mindenfelől küldözték a' szükséges tárgyakat), hogy 1824-ben már 20,000 darabon feljül menne. Így p. o. a' font selyemnek van 190-féle neme, a' lenfélének 678, gyapjuból szőtt matériáknak 2,000, a' szalma munkának 171, vas- és atzél-portékáknak 2,500, melly utolsók között 290, tsupán ráspoly és reszelő, 's a' t. *)

Hasonló Gyűjteménye van Ö Ts. K. Hertzegségének a' Katonai vagy Hadi műszerekből és az úgy mondatott Modellekből, az az, a' mesterséges Erömíveknek kis formában készített képeiből.

Mind ezen Gyűjtemények Keess Úrnak, amaz esmeretes Tudósnak felvigyázatja alatt állanak, és az ő engedelmé mellett megtekintethetnek.

A' ritkaságok Gyűjteményei között nevezetes helyet érdemel továbbá Schönfeld (Udvari Agens és Keresztes Vitéz) Úrnak Technológiai Muzéuma, és Nemesi Tzimeres Tárháza (Archiv), Wollzeile Nro. 779; és Légrády Imre (Udvari Agens) Úrnak Gyűjteménye Nr. 741, mellyben sok ritka Nevezetességeken kívül egy Aszszonyi Mumiát Thebéből, Papyrus - leveleket, Khínai ruhákat, faragott képeket a' közép századokból 's a' t. láthatni; továbbá Báró Bretfeld-Chlumczansky (Státus-Tanátsos

*) Illyen Műves-Gyűjteménnyel, noha nem olly tökéletessel és kiterjedővel mint ez az Ö Ts. K. Fő-Hertzegségéé, bír a' Magyar Nemzeti Museum is, melly a' Magyar Hazafiak által szereztetett meg Kees Urtól a' Museum számára, úgy, a' mint annak módját e' jelenvaló Könyvtár kiadója kidolgozta és a' Palatinus Ö Ts. K. Fő Hertzegségének bényújtván, kegyelmesen elfogadta. Sajnálni lehet, hogy azon betses Gyűjtemény jobban lehető használására, az ahoz tartozó: „Darstellung des Fabriks - und Gewerbs - Wesen,“ nevű Munka magyar nyelven is ki nem jöhetett.

és Kamarás) Úrnak Nemesi tziperes, Petsétes, és Pénzes Gyűjteménye, a' Bástyán Nro. 1191.

Vagynak ezeken kívül számos Pénz-Gyűjtemények, mellyek közzül elég légyen egynehányat megnevezni:

Appel Ferentz és Appel Jó'sef Úraké, Belső Város Nro. 255.

Megerle Károly Úré, a' Burghan Nro. 1.

Diekman Johanna Aszszonyságé, Belső Város Nro. 278.

Gróf Stahrenberg Henrik Uré Belső Város, Nro. 551 's a' t.

Mind ezen Gyűjteményeket, a' titt. Birtokos Urak örömmel megmutatják tudományos pallérozódású férjfiaknak.

XVI. K é p e s T á r a k

A' Ts. K. Festett Képek Galleriája

vagyon a' felső Belvedérben. Ez a' Képes Tár hajdan a' Ts. K. Istálló épületében tartatott 11 szobában, de 1777-ben II Jó'sef Parantsolatjára ide helyezettett. Ugyan ezen Tsászár szedette rendbe a' képeket Mechel által, 1778 - tól 1781 - ig. Ezen rendbeszedés temérdek költségbe került, a' Rámákra magokra 70,000 forint ment fel.

A' következő esztendőkbén, mikor a' Klastromokat eltöröltette Jó'sef Tsászár, ezen alkalmatossággal a' mi jó Festések azokban találtattak, mind Bétsbe hozattattak; azon kívül pénzen is sok darabokat vásároltatott a' Tsászár, úgy hogy az ez által nem kevésbé megszaporodott Képes Tárát 1786-ban Rosa (akkori Director) által újra más rendbe kellett szedetni. A' Frantziák beütése alkalmatosságával 1805-ben és 1809-ben a' Galleriának nagy része elvitetett bátorságos helyre, mellyeknek vissza hozatalakor az egész Tár a' következő módon rendeltetett el.

A' nagy Közép-szála, melly tsillog az aranytól és márványtól, és a' mellynek padlását Carlo Carlone festette ki, kétfelé osztja az Épületet olly módon, hogy mindenik oldalra 7 szoba és 2 Kabinét esik. Itt vannak ezen a' Szálában a' Mária Therésia és II Jó'sef

Képei természeti nagyságokban festve Marontól, és VI Károly Kép-mássa.

A' hét szobákban jobbra-állanak az Olasz Oskola Festései, nevezetesen az elsőben és másodikban a' V e l e n t z e i Oskoláé G i o r g i o n e idejétől fogva; a' harmadikban a' R ó m a i Oskoláé R a f a e l t ő l fogva; a' negyedikben a' F l o r e n t z i a i Oskoláé A n g e l o t ő l fogva; az ötödikben a' B o n ó n i a i é; a' hatodikban a' L o m b a r d i a i Oskoláé C o r r e g i o t ő l fogva; a' hetedikben végtére mindenfélék a' nevezett Oskolákból; a' P l a t f o n d festés ebben a' hetedikben (Q. Curtius a' mélységbe rohan) V e r o n e s e P á l t ő l való.

A' más két szobákban balra, a' Hollandiai vagy Belga Oskolából való Festések állanak.

A' második emeletben, jobbra az első szobában látszanak a' régi Német Oskolából való Festések; a' másodikban a' régi Belga és Olasz Oskolából való; a' harmadikban a' régi Fla m m a n d i a i b ő l való; a' negyedikben a' Közép-Időbeliek; balra az első szobában állanak Olasz Mesterek művei a' régi, közép, és újabb időből; a' másodikban némelly Fla m m a n d i a i és Német Festők darabjai; a' harmadikban, A u s t r i a i Festőké; 's a' negyedikben mindenfélék. Az Épület három Végső-Kabinétjeiben apróbb Festett Képek tartanak többnyire Belga vagy Német Mesterektől; a' zöld Kabinétben 90, a' fejerben 55 ilyen kisebb Darabok állanak; az Arany-Kabinétben különösen a' hajdani Ministernek Hg. K a u n i t z n a k Carrárai márványból faragott Mellképe, és F ü g e r n e k allegóriai Képe (mellyet I Ferentz Tsászárnak 1814-ben lett visszajövetelére készített) méltók a' megtekintésre.

Vagyon ezeken kívül még 6 kisebb szoba, földszint, elegyest minden féle Oskolákból való képekkel megrakva.

A' Répes Tár nyitva van minden Kedden és Pénteken, kivéven az Innepnapokat és mikor esős sáros idő van. Páltzával vagy kardosan bémenni nem szabad, mivel volt rá példa, hogy illetlen magokviseletű emberek azokkal kárt tettek a' Festésekben. Fiatal Művészek, kik az Eredeti képeket lemásolni kívánják, a' Directornál tartoznak eleve jelentést tenni.

A' Ts. K. Udvari Könyvestár Művészi Gyűjteménye, melly a' nagy Könyvestár Szálájában középtűt fekszik, nem egyéb, miűt Fa- és Réz-metszések Gyűjteménye 800 Kötetben, (mellyek között 217 Kötetben mind tsupa Répmásolatok „Portraits“ vannak) 's 500,000 darab levélen, melly a' maga nemében a' legtellyesebb 's legritkább Gyűjteménynek tartatik.

Hasonló ritka és nagy híű Gyűjtemény a' **Károly Fő Hertzegé** (hajdan **Albert Hertzegé**), melly az **Augustinus Bástyán** fekvő **Hertzegi Palotában**, a' második emeletben tartatik, és 14,000 darab **Rajzolatokból** és több mint 150,000 levél **Réz-metszések**ből áll. A' rajzolatok között minden **Oskolabeli híes Mestereknek** találatnak munkájik, így p. o. **Michael Angelótól** van 36 darab, **Sartótól** 20, **Raphaeltól** 112, **Dürer Alberttől** 152 's a' t. A' réz-metszések 884 pompásan békötött **Táskákban** (Portefeuilles) tartatnak, mellyek között 130-ban a' **Római Oskola**, 34-ben a' **Velentzei**, másik 34-ben a' **Bonóniai**, 175-ben a' **Német**, 171-ben a' **Flammandiai**, 158-ban a' **Frantzia**, 39-ben az **Anglus**, 18-ban a' **Lombardiai**, 's 125-ben elegyest minden **Oskola** foglaltatik. A' **Mestereknek** neveiket felhordani igen hosszas és unalmas lenne: elég légyen annakokáért ezen **Gyűjteményről** megjegyezni, hogy abban minden híes **Festőktől** és **Réz-metszőktől** láthatni mestermíveket. A' **Répestár** a' **Művészség barátinak** és **pallérozott férjfiaknak** minden **Hétfőn** és **Tsötörtökön** nyitva áll.

Privát - Gyűjtemények.

Első helyet érdemel ezek között **Hertzeg Eszterházyé**, az **Alser k. városban** Nro. 197. A' **Répestár Oskolák** szerént van elrendelve. Az **Olasz Oskolában** **Raphael**, **Ghirlandajo**, **del Piombe**, **Albini**, **Cannaletto**, **Dominichino**, **Guido Reni**, **Salvator Rosa** 's a' t.; a' **Spanyol Oskolában** **Velasquez**, **Morillo**, **Ribera**, **Moja**, **Pereda** 's a' t.; a' **Németben** **Cranach**, **Elzheimer**, **Dieterich**, **Angelica Kaufman** 's a' t.; az **Anglusban** **West**, **Rein**, **Moreau**, 's a' t.;

a' Hollandiaiban Rembrand, Breughel, Ostade, Roos, Neer, 's a' t.; a' Frantziában (melly leggazdagabb) Carl, le Brün, Vouet, de la Hire, Bourgignon, Lorrain, Poussin, Rigaud, 's több más nagy nevű Mesterek remekjei szemléltetnek. A' egész Tár mintegy 700 darab Festésből áll és több szobákat tölt bé.

Hertzeg Lichtenstein Képes Galleriája, a' Rossau nevű külsővároson Nro. 130 a' pompás Hertzegi Palotában, gazdagabb az elébbinél, (1100 darab Festett képekkel), de a' darabok nintsenek olly gondosan válogatva. Különös dísze ezen Galleriának Rubensnek hat Festése. Ezek a' Dicus Historiáját ábrázolják, mellyek egyedül 80,000 forinton vásároltatnak. A' Festett képeken kívül vannak itten 558 darab faragott művek is, szobrok, edények 's a' t. Az Egész méltó a' figyelmére mindennek, ki a' szép Műveknek barátja.

Kissebb Gyűjtemények, számosan találhatnák a' Városban, mellyek között a' nevezetesebbek ezek:

Gróf Czerniné, mintegy 500 darab, Wallnerstrasse Nro. 263.

Hertzeg Metterniché, Nro. 19 a' Ballhaus-Piatzon.

Udv, Tanátsos Adamovich Uré, János-Útsza Nro. 969.

Artaria Uré, Musikai- és Művészi-szeres Kereskedőé.

August Uré, Máriahilf Nro. 150 's a' t.

XVII. Egészséget tárgyazó (Orvosló) Intézetek.

A' Ts. K. Közönséges Ispotály vagy Kórház

fekszik az Alser Külső Városban. Voltak hajdan Bétsben sok Ispotályok, mellyeket II Jó'sef Tsászár egyesítvén, belőlök ezt a' közönséges Ispotályt állította 1784-ben. Az Épületnek, mellynél nagyobb Bétsben nints, 7-fával tsínosan béültetett-Udvara van, és a' bemenetelnél a' következő Feljúlírás olvastatik: *Saluti et Solatio Aegrorum Josephus II Aug. 1784.*

A' Betegek számára 111 tágas szobák (mindenik 26 láb hosszú, és 17 láb széles) vannak rendeltetve, úgy mint 61 a' férjfiak számára, 50 az aszszonyokéra. Ezek az úgy nevezett k ö z ö n s é g e s b e t e g s z o b á k. Ezeken kívül vagynak kissebb különszobák (azoknak a' betegeknek számára, kik a' közönséges betegszobákban feküdni nem akarnak és magánosságot kívánnak); továbbá különszobák a' bujadögben szenvedők számára, külön ismét a' veszettekére 's a' t. Az egész Intézet 2000 betegre vagyon számítva, 's esztendőnként 15—17 ezer beteg fordul meg benne.

A' betegek felvétetésében 4 Rend van. Az e l s ő rendbéliek fizetnek hónaponként (előre) 40 ezüst forintot, az az, minden napra 1 fl. 20 kr. p. p.; mellyért is a' beteg az orvosoltatáson kívül külön szobát kap, külön gondviselőt és tökéletes jó ágyat. A' m á s o d i k rendbéliek fizetnek hónaponként 25 fl. 30 kr., az az, minden napra 51 kr. p. p.; ezért kap a' beteg, a' különszobán kívül, mindent a' mit az első rendbeliek kapnak. A' h a r m a d i k rendbéliek, ha Bétsiek 9 fl., ha nem Bétsiek 16 forintot p. p. fizetnek minden hónapra, ezeknek sem külön szobájok sem külön gondviselőjök nem jár, hanem egy gondviselő keze alatt több betegek vagynak. A' n e g y e d i k rendbéliek a' harmadik Rendbeliektől tsak abban különböznek, hogy nemmit sem fizetnek, de arra, hogy valaki ingyen felvétessék, meg kívántatik, hogy Papjától bizonyság levele légyen szegénységéről. A' tselédekért a' Gazdák fizetnek naponként 15 krajtzárt; de ha tetszik (a' feljebb említett summa lefizetése mellett) az első vagy második rendbe is beadattathatnak. Mindenik betegnek külön ágya van, a' szomszédjától mintegy 3 lábnyi távolságra, az ágy felett egy táblátska függ, mellyen a' Szoba- és Nyoszolya-Számja, a' Betegnek neve, bemenetelének napja, nyavalyája, számára irott orvosságok, azoknak beadásának ideje és a' kirendelt étel fel vagynak írva.

Az Intézet költségei részszerént Tökepénzeinek interesséből, részszerént a' feljebb említett jövedelmekből telnek ki; de minthogy ezekből a' temérdekre menő kiadásokat nehezen lehet meggyözni, ennél fogva min-

denre, a' kire valami örökség száll, a' Lineán belől, bizonyos adó vettetett, mellyet a' Közönséges Ispotály számára fizetni tartozik. Nevezetesen a' kire örökségül jut 1000 — 10,000 fl. ad 1 forintot, 10,000 — 25,000 - ig 1 fl. 30 kr., 25,000 — 50,000 - ig 2 fl., 50,000 — 75,000 - ig 2 fl. 30 kr., 75,000 — 100,000 - ig 3 fl., 100,000 - en feljül ad 4 forintot, többet soha sem. Az Intézetre felügyel egy Director (a' ki mindég a' Practica Orvoslás Professora), 's egy Vice Director, kik alatt 5 Elsőbb és 8 Másod - (Secundarius) Orvosok, 3 Elsőbb és 3 Másod - Seb - Orvosok állanak, 20 Seb-Orvosi Practicansokkal egyetemben.

Az Ispotálynak első nagy Udvarán vagy középütt egy külön 's egészen szabadon álló Épület, a' Gyakorló Orvosi Oskola, ebben van a' Professor lakásán kívül a' Letzke - szála és két Beteg - szoba, (egyikben a' férjfi betegek fekszenek, másokban az aszszonynemből valók). Itt tanittatik a' Practica orvoslás; a' Professor, tanítványjait a' Betegek ágyaihoz vivén, vélek együtt szemléli a' Symptomákat 's oktatja a' nyavalyákkal való bánásban. Ezen szobákba olyan betegek vitetnek, kiknek nyavalyájokról a' letzkék tartatnak.

A' bemenetel mind az Ispotályba, mind az Orvosi Oskolába minden Pallérozott idegen előtt nyitva áll.

Az Ispotályhoz tartoznak, 's véle egyesítve vannak a' következő Intézetek is:

A' Szem - fájósok számára való Intézet

az Ispotálynak harmadik Udvarán, a' hol a' tágas letzkeház mellett (mellyben a' szem orvoslás tanittatik, és az Operatiók is esnek) egymás mellett fekszenek a' rendkívül tsínos és egészen a' beteg szem szükségéhez alkalmaztatott Beteg - szobák. Az Intézet 1816 - ban állított fel.

A' Tébolodottak Háza vagy a' Bolondok tornya.

Ez egy kerek épület az Ispotály szomszédságában, öt emeletre, mellyek közzül mindenikben 28 szoba van. 1796 - ban az Épület mellé egy kert is adatott, a' hol a' gyógyulók nyugodalmat és friss levegőt találhatnak. A' szerentsétlen betegek száma esztendőnként mintegy

200 — 250, kik éppen azon (4) renddel vétetnek ide bé, mint más betegek a' közönséges Ispotályba. Bémenni, a' Director engedelmé nélkül, a' Toronyba nem lehet.

A' S z ű l ő - H á z

mellyet II Jó'sef Tsászár 1784-ben különösen abból a' tzelből állított, hogy a' gyermekölésnek (mellyre a' szégyen és gyalázottól való félelem sok - gyarlóságból megesettek viszen, eleit vehesse, szomszédságában fekszik az Ispotálynak egy külön Épületben. A' ház szüntelen zárva áll, de az ajtón álló tsengelyűnek meghúzására éjjel nappal megnyittatik. Senkitől, a' ki e' Háznál segítséget keres, nevét 's állapotját nem kérdezik. De mégis tartozik egy lepetsétteltt levélben igazi Nevét magával bé vinni, de a' melly (a' szoba és ágy számja kivűlről a' hátára irattatván) néki kezében marad, és tsak arravaló, hogy ha megtalálna halni a' szülésben, halálát atyafijainak jelenthessék. Ha tetszik az Aszszonyszemélynek, fátyolosan vagy állortzásan is bémehet és minekutánna a' szülésen keresztül esett, szabadságában áll gyermekét magával ki vinni, vagy ott hagyni. Az Intézetnek három szakasza van; az elsőbe a' kik felvétetnek, naponként 1 fl. 20 kr. p. p. fizetnek, 's külön szobájok van, a' hová az Orvoson, Bábán és Gondviselő - aszszonyon kivűl senki nem lép; a' második rendbéliek naponként 51 ezüst krt fizetnek 's többen feküsznek egy szobában, de úgy, hogy egyik a' másikat nem láthatja; a' harmadik szakaszban naponként 18 krajtzárt kell fizetni, de azok, kik az illető Elöljárótól és Paptól szegénységekről bizonyságlevelet mutatnak, ingyen fel vétetnek. Ezeknek szülésén, a' tanuló Bábák és Seborvosok jelen vannak, és az illyenekből lesznek, ha reá alkalmatosoknak találtatnak, a' Talált - gyermekek Házában a' Dajkák. Az Intézetnek legelső esztendejében 1784 — 1785 - ig a' Szülő - Házban 748 gyermek jött a' világra; most esztendőnként 3000 gyermek születik benne.

A' Találtt - gyermekek Háza

hasonlóképpen az A l s e r Külső Városban fekszik. A' kis gyermekek ide részszerént fizetésért, részszerént

ingyen vétetnek fel; nevezetesen, az olyanok, kiknek Anyjaik a' Szülő-Háznak első és második szakaszában feküdtek, 50 és 12 ezüst forintokért vétetnek fel; azok ellenben, kik az útszákön letéve találtatnának, vagy a' kiknek anyjaik a' Szülő-Háznak legalsó Osztályjában feküdték el a' gyermekágyat és 4 Hónapokig itt a' Találtak Házában dajkáskodnak, 's átaljában azok, kiket Anyjaik, szegénységek miatt tartani nem tudnak, ingyen vétetnek fel. Ha a' Birodalomnak, Austrián kívül, más tartományjaiból küldetnek a' kis gyermekek, 60 ezüst forintot kell érettek le tenni. Mihelyt a' Gyermekek ide hozattatik, annak keresztneve és felvétetésének napja felirattatik, és annak, ki a' gyermeket oda vitte, kezébe egy tzedulátska adatik, mellynek előmutatása mellett a' Ház a' gyermeket mindenkor vissza adja. Ez a' ház egyébaránt tulajdonképpen csak a' felvételre való, a' gyermekek nem maradnak itt, hanem rövididő mulva, az erősebbek egy két nap mulva, a' Külső Városokba vagy falukra bizonyos meghatározott fizetéssel magános Házakhoz szoptatásra vagy tartásra kiadattanak. Az ilyen kiadott gyermekekért fizet a' Ház a' Nevelőknek az első esztendőskért 5 ezüst forintot, a' 2 — 6 esztendőskért 4 forintot, a' 6 — 12 esztendőskért 2 forintot ezüstben minden hónapra, 12 esztendőn túl fizetés nem jár. A' ki, két ilyen talált gyermeket felfogad és 12 esztendőskoráig felneveli, fíjának a' katonáskodás alól szabadságot nyér. A' nevelők az ilyen fogadott fiúkat 22 esztendőskorokig magoknál megtarthatják, akkor a' fiúknak szabadságokban áll ott maradni, vagy tovább menvén kenyeret keresni.

Vagyon ezen Háznál egy Dajka - Intézet is, melly arravaló, hogy egészséges és alkalmas Dajkákat, a' melly Házakhoz szükséges a' Városban, szerezzon. Mihelyt azért valamelly Háznép Dajkát kér, a' Talált gyermekek Háza izen a' Szülő-Házhoz, a' hol egy alkalmas személy kiválasztatik és általküldettetik. Egy ilyen Dajka választásért és szerzésért 20 ezüst forintot kell az Intézetnek fizetni. Egy Dajkának sem szabad a' Városban valahová elszegődni, ha ettől az Intézettől

Egészség - levele 'nintsen, de a' melly levélnek 2 naposnál régibbnek nem szabad lenni.

A' Ts. K. Katona - Ispotály

vagyon a' Josephina Akadémia mellett, Währingergasse Nro. 221, mintegy 1200 betegre vagyon számítva és éppen olyan a' Katonai Rend számára, mint a' millyen a' Közönséges Ispotály a' Polgári Rendre nézve.

Ezeken a' közönséges Orvosi - Intézeteken kívül, vannak Bétsben számos Privát - Intézetek is, mellyek hasonlóan a' szenvedő betegeknek ápolására és gyógyítására állítottak. Illyen, a' Dr. Mastalier által 1784-ben fundáltt Intézet a' beteg Gyermekek számára, a' hol minden szükölködő Szülék ingyen nyernek Orvosságot beteg gyermekeiknek; illyen a' Dr. Görgentől fundáltt Intézet az elme - betegek számára, Gumpendorf Nro. 173; illyen az elaggott vagy elbetegesedett Világi Papok számára való; Ungergasse Nro. 388, de a' mellybe csak azok vétetnek fel, a' kik míg még egészségesek voltak, bizonyos summa letétele mellett az Intézet tagjai közzé állottak; illyen az Ersébet - Apátza - Aszszonyok Ispotálya, a' hol esztendőnként 450 — 500 beteg aszszonyszemélyek Orvoslást (a' Klastrom Orvosától) és ápolást (az Apátza Aszszonyoktól) ingyen nyernek; illyen a' beteg Kereskedő - legények számára állított Intézet, a' Nagy Ispotályban egy külön Épületben; illyen a' 'Sidók Ispotálya, Rossau Nro. 50 's a' t.

Az Irgalmas Barátok Ispotálya a' Leopold Városban befogad, minden tekintet nélkül a' Nemzetre és Vallásra, minden betegeket és esztendőt által mintegy 3000 beteg fordul meg benne. A' lábbadozók, és gyógyuló félbe indulók az Ispotályból a' Reconvalenscens - Házbá vitetnek (a' Landstrassén Nr. 290) mellyet M. Theresia 1753-ban ajándékozott a' Szerzetnek, hogy ez által annyival hamarább hely szereztessek az újonnan belépő betegeknek. Ez az Ispotály a' mint a' Beteges - Könyvek mutatják 1647 — 1814-ig 183,555 beteget fogadott be, mellyek közül 157,179-et meggyógyulva eresztett el.

Ide tartozik végre a' Vizbefulttának eleve-
nítésére állított Intézet is, de a' melly nem tsak a'
vízbefulttának, hanem az akasztottának, megfagyot-
tának, gőzben fulttának 's a' t. is siet melegségére.
Hogy a' tziel, mellyre ezen Intézet szereztetett, annál
inkább elérődhessek, a' Módját az ilyen sze-
rentsétlenek felelevenítésének nem tsak az
Orvosok és Seborvosok, hanem a' Halászok is és Hajó-
sok tartoznak megtanulni. Minthogy pedig az ilyen
esetekben a' megmentés lehetsége főképpen attól függ,
hogy a' szükséges Segítő - szerek és Orvosságok minél
hamarább a' veszedelem helyén teremjenek: ezen ok-
ból az úgy nevezett Szükség - ládátskák (mellyek-
ben a' Mentő - eszközök és orvosságnk tartatnak), a'
Dunapartján 10 Helyen, továbbá minden Külső-Városi
Biráknál és Politzia - Directoroknál, 's a' belső Város-
ban is 8 Helyen szüntelen készen állanak és a' hová a'
szükség kívánja gyors hirtelenséggel vitetnek.

XVIII. J ó l t é v ő I n t é z e t e k.

A' Szegények Intézete.

II J ó 's e f T s á s z á r idejében 1783-ban állíttatott,
és az Alsó Austriai Kormány széknék felügyelése alatt
áll. Ezen Intézet segedelmére minden számot tarthat,
a' ki igazán szegény, és a' szerént a' mint nagyobb
vagy kisebb szükölködésben szenved, minden nap az
első rendbeliek 12, a' másodikbeliek 8, a' harmadikiak
6, 's a' negyedik rendbeliek 4 ezüst krajtzárt kapnak
az Intézet Kaszszájából. Ezen Intézetnek most mintegy
800 ezer forint Tőke pénze van, mellynek interessén
kívül a' kegyes ajándékokból, Perselyekből (minden
Templom ajtajánál van egy Persely, ezzel a' feljülírás-
sal a' Szegények Intézetének számára) Tes-
tamentomi Hagyasokból 's a' t. rendszerint annyi bé-
gyül, hogy az Intézet Kiadásai esztendőnként 270 —
280 ezer forint felé járnak és 5000 szükölködők része-
sítettnek benne.

Az Invalidusok Háza

a' Landstrasse elején, egy nagy és tsínos épület, mellyet II Jó'sef építtetett a' szolgálatban megnyomordott katonák számára, nevezetes arról is, hogy itt állanak az alsó emeletbeli nagy Szálában az Austriai hires vitézeknek Melljképei Kliebertől és a' Lipsiai 's Asperni ütközeteknek Festései Kraft Pétertől, mellyeken a' Fejedelmeknek és Fő Vezéreknek képei hasonlatosság szerint vagynak ki ábrázolva. Nyoltzszáz Invalidusok, kik mind szürke ruhát viselnek veres hajtókával, találják itten lakhelyet és/élelmet, de nem élnek azomban egész henyeségben, hanem némelly könnyebb szolgálatokra a' Belvedérben 's másutt alkalmaztatnak. Minden esztendőben meginnepeltetik itt Oct. 14-kén a' Lipsiai Győzedelem napja, és akkor nap az Invalidusok Háza mindennek nyitva áll.

A' Sz. Marxi Ápoló - Ház.

Volt hajdan a' belső Városban egy Polgári Ispotály, mellynek nevét az ott álló nagy Épület máig is viseli, a' mellyben az elbetegesedett 's ügyefogyott Polgárok és polgáraszszonyok gyógyítottak és ápolgattattak. Ezt az Ispotályt II. Jó'sef eltörlötte és a' régi épületeket lerontatván Béresházakká változtatta; a' benne lévőket kétfelé választván, a' nyavalyásokat a' Közönséges Ispotályba (melly akkoriban állott fel), küldötte, az egészségeseket pedig ide a' szó alatt lévő Sz. Marxi Házba rendelte. Ez a' Sz. Marxi Ápoló - Ház az előtt Ispotály volt (még pedig a' legrégibb Bétsben, mert kezdődésének ideje túl megy 1394-en); ekkor lett az előregedett és elszegényedett Polgárok-nak és Polgáraszszonyoknak menedékhelye, kiknek nem lévén kire és mire támaszkodniok, ide jönnek, hogy életeknek utolsó napjaiban ápolgattatást találjanak. A' házban most 523-man laknak 52 szobákban, de ezeken a' bennlakókon kívül mások is, mintegy 900-an, részt vesznek ezen Intézetnek jótéteményjében, a' kik noha szegények és betegesek, de mégis van valami keresetek, a' mellyet az Intézet nékiek megpótol napjában 10 ezüst krajtzárral. Azok, a' kik a' Ápoló-

házban bennlaknak, naponként 18 krajtzárt kapnak az úgy nevezett Polgári Láda Kaszszájából. De a' kiknek még van erejek a' munkára, e' mellé többet is kereshetnek, és sorsokat láthatóképpen javíthatják. Két nagy Szála vagyon e' végre kimutatva, az egyik a' tsendes munkákra, p. o. Szabóságra, Tsizmadiaságra, a' másik a' lármás munkákra, mint a' millyenek az Asztalosság, Lakatosság, 's a' t. Az Aszszonyok varrnak, kötnek 's a' t. szobáikban. Egyébaránt az Intézet előjáróinak gondjok van reá, hogy a' Házbéliek a' nékiek naponként járó 18 krajtzárért jól készült meleg ételt az elégségig kapjanak az Intézet Fogadóssától, és ha a' 18 krajtzár árúnál többet esznek, az Intézet megpótolja, ha kevesebbet az nékiek vissza adatik. A' Házban igen szép rend és tsínosság uralkodik. A' költsége a' Szent Marxi Háznak temérdekre megy (maga az adó 60,000 forint) de jövedelme is ahozképest van, az övé nevezetesen az úgy nevezett B ü r g e r Spítálnak (a' belső Városban) és Mehlgrubennek Bér-árra, sok más jövedelmes Házaknak, Vendégfogadóknak 's a' t. árendáival együtt.

Hásonló tzélú Intézet az úgy nevezett Langenkelleri Ápoló-Ház, a' Neubau nevű Külső Városban, a' hol a' dologtételre alkalmatlan öreg emberek lakást és tápláltatást találnak; továbbá az úgy nevezett Grund-Spítálok, a' millyen 5 van, vagy Külső-Városi Ispotályok, a' hol bizonyos számú férjfiak aszszonyok lakáson kívül napjában 4, 5 krajtzárt kapnak élelemre; illyenek továbbá a' Währinger-Útszai, Alserbachi, Landstrassei, Wiedeni (ez utolsók az előregedett Tselédek számára) 's több más Ápoló Házak 's Intézetek.

Az Arvák - Háza

vagyon az Alser Külső Városban Nro. 261, a' mint a' Neve mutatja az árva fiúk és leányok számára állítva. A' Gyermekre gond van, hogy tisztasághoz és rendhez szokjanak, játékaikat és munkáikat, a' mennyire lehet a' szabad levegőn tegyék, hogy testek erősödjenek és ügyességet kapjon. Oktattatnak mindenben, a' mi az úgy nevezett Normális Oskolákban taníttatni

szokott; azoknak, kik kitetsző tehetségűek megengedtetik a' Deák Oskolákba vagy a' Művész - Akadémiába való járás. Hasonló oktatás adatik a' leányoknak, a' kik annak felette a' fonásra, varrásra és egyéb Aszszonyi munkákra taníttatnak. Mindenik árvának külön ágya van, és mindeniknek egy téli egy nyári, egy innepi és egy hétköznapi ruhája van. Minekutána a' feljebb említett tárgyakat az árvagyermek kitanulta, bizonyos mesterségnek vagy művészségnek tanulására adatik; de ennek meghatározásában mindenkor tekintet van a' gyermek testi és lelki tehetségeire, hajlandóságára és a' mennyire lehet Attyokfijainak kívánságára is. A' házban magában mintegy 300 árva neveltetik; a' nagyobb rész, 2000 körül, minthogy itt meg nem fér, falukra adatik ki, a' hol őket a' Fogadott Apák, kiknek ezért az Árvák házától fizetés jár, nevelik. A' valóságos árvákon kívül felvétetnek ezen Intézetbe a' nem - árvák is 180 ezüst fl. letétele mellett, és hasonló gond és felvigyázat alatt az árvákkal taníttatnak és neveltetnek.

A' Siket Némák Háza

a' W i e d e n e n' Nro. 162 vagyon. II Jó'sef Tsászár meglátogatván Párisban 1778-ban a' híres de l'Épée Ab-bás Siketnéma Oskoláját, annak formájára minekutánna haza tért, hasonlót kívánt Bétsben állítani. Így lett 1784-ben ez az Intézet, mellybe minden szegény gyermekek és leányok ingyen felvétetnek. A' tehetősebb Szülék fiai 150 forintot fizetnek esztendőnként. A' német nyelven, íráson és számvetésen kívül a' gyermekek a' len - fonást és pántlika szövést, a' leányok pedig a' szokott aszszonyi munkákat tanulják. Az Intézetet minden Szombaton meg lehet látogatni.

A' Vakok - Háza

melly abból a' tzelből szereztetett, hogy a' világtalan gyermekek a' szükséges erköltsi oktatáson kívül olyan foglalatosságokra taníttassanak, mellyek által a' szegényebbek élelmeket kereshessék, fekszik a' G u m p e n - d o r f nevű Külső Városban Nro. 213. Ebbe hat és tizenöt esztendő között lévő fiúk 's leányok vétetnek fel, és a' valláson kívül számvetést (puszta főből), fonást, varrást,

fa- drót- és papiros- munkákat, 's a' t. tanulnak. Te-
hetősebb emberek gyermekei esztendőnként 300 fl.
fizetnek, 's az ilyenek (és a' szegények között azok,
kiket bizonyos Pártfogók és Jóltévők segítenek) Geo-
graphiat, Historiát, Mathesist, Musikát és idegen
nyelveket is tanulnak. Minden Tsötörtökön 10 órától
12-ig Exámen van, mellyre akárkinek szabad bémenni.

A' Z á l o g h á z

1707-ben állíttatott fel, és 1787 ólta a' D o r o t h e a-
Útszában vagyon. Ennek rendeltetése az, hogy zálogra
pénzt költsönözzön, rendesen 10, ha pedig a' zálog
Drágakő, arany 's a' t. 12 forint interesre. Nem fogad-
el a' Ház zálogul fekvő jószágokat, sem olyan ingó-
kat, mellyek könnyen megromlanak vagy gondjokat ne-
héz viselni, a' millyenek p. o. a' tükör, ágy, képek,
könyvek, 's a' t. A' Zálogok közönségesen ezek szok-
tak lenni: Drága kövek, gyöngyök, arany, ezüst,
ruha, óra 's a' t. A' beadott Zálog esztendeig és két
hónapig tartatik, ha addig ki nem váltatik, akkor ko-
tyavetyén eladattatik; de az árra a' jószágnak kivonat-
tatván belőle a' költsön adott summa és annak interesse
a' zálogosítónak a' zálogtzédulának előmutatására visz-
sza adatik, ha 3 esztendő elforgása alatt magát jelenti,
mellynek eltöltével az Intézeté lesz. A' Zálogot az
Intézet Kintsmestere betsüli meg és ő szabja meg a' reá
költsönözendő summának mennyiségét. A' Ház kivéven
minden Szombatot Vasárnapot és az Innepnapokat,
reggeli 8 órától délutánni kettőig nyitva van.

A' Nemes Aszszonyok társasága, a' jónak és hasznos-
nak elő mozditására

1811-ben állott fel, tagjainak (kik közzé a' nem Nemes
Házból való Aszszonyságok is felvétetnek) száma több-
re megy 2000 nél; széles kiterjedését ezen Nemesszívü
Társaságnak tsak az maga, hogy Alsó - Austriában mint-
egy 200 Filiája van, eléggé mutatja. Egyes sze-
mélyeknek alamisnát adni a' Társaság nem szokott,
hanem segíti az Árvák - Háza, a' Siket Némák, Vakok,
és Találtt gyermekek Háza, a' Megégetteket, Invali-
dusokat, 's a' t. 1823-ban a' nyomtatott Számadás

szerént 49,952 fl. 13 kr. osztogatott ki a' Társaság jóltévő tzélokra.

Penziós Intézetek.

A' Tsászári Kir. Penziós Intézetten kívül, mint a' melly nem magára Bétsre, hanem az egész Birodalomra szóll, és a' melly szerént, a' mint tudva van, a' Tisztviselők és azoknak özvegyei 10 esztendei szolgálat után egy harmadát, 25 esztendő után felét, 40 esztendő után két harmadát fizetéseknek, azon túl fizetéseket egészen penzióul kapják, 50 esztendő után pedig arany Medáliát nyernek, számos Penziós-Intézetek vannak Bétsben, mellyek között legnagyobb.

A' Közönséges Penziós - Intézet az Özvegyeknek és Arváknak számára

melly 1825-ban állott fel. Tzélja az, hogy az Intézet tagjainak özvegyeit és árváit évenként bizonyos penzióval segítse. Az Intézet tagjai közzé szabad mindennek bé állani, kivéven a' Minorenneket, a' 60 esztendön túl lévőket, a' Katonákat, Mesterlegényeket és tselédeket. A' ki magát az Intézetbe fel akarja vétetni, megkeresi egy írásban az Intézet Directióját, és egy Saját kezével irtt Mutató táblátskán lakhelyét, Hivatalát vagy mesterségét, idejekorát, feleségének és gyermekeinek idejét bémutatja, 's egyszersmind a' körületbeli (a' hol lakik) orvostól Bizonyságlevelet kell mutatnia arról, hogy semmi chronicus nyavalyában nem sinlödik, hanem igazi egészséges ember. A' fizetésre nézve három Classis vagy Rend vagyon; az első rendbéliek fizetnek a' felvétetéskor 40 fl. és esztendőnként 52 fl. p. p.; a' második rendbéliek a' felvétetéskor adnak 20 fl. és esztendőnként 16 fl. p. p.; a' harmadik rendbéliek a' béíratatáskor fizetnek 10 fl. és esztendőnként 8 fl. p. p. Az e'képpen felvétetett tagoknak özvegyei és árvái, Pensióul az első rendbéliek 600, a' másodikból valók 500, a' harmadikból valók 150 forintot pengő pénzben vésznek esztendőnként; az özvegyeknek, míg élnek, az árváknak, 20 esztendős korokig jár a' pensió. Megkivántatik mindazonáltal arra, hogy az özvegy vagy árvák a' Pensiót vehessék, hogy a' férj

vagy atya az Intézetbe való felvételése után tellyes 5 esztendeig élt légyen 's a' fizetést az Intézetnek rendszeren megadta légyen. Az Intézet Cancellariája az új Piatzon Nro. 1054 Hertzeg Schwarzenbergnek (az Intézet Protectorának) Palotájában vagyon.

Ezen valósággal szép Intézet, mindjárt első esztendejében felállásának olly nagy kedvességet talált, hogy, az esztendő végével 1824-ben Jan. 31-kén kiadott Számadás szerént, az Intézet tagjainak száma 1026-ra ment, és a' Tökepénz 200,866 fl. 33 kr. tett, mellyből, 186,220 forint 5 proc. haszonvételre kiadattatott, és 14,646 fl. 33 kr. készpénzül a' Kaszszában hevert. Azólta természetesen sokkal nevedett az Intézet gazdagsága.

Vagynak ezenkívül többféle kissebb Penziós-Intézetek az Igazgatószék engedelmével felállítva, úgy mint: a' Törvénytudó Fakultas (Kar) özvegyeinek és árváinak számára; az elszegényedett és elnyomorodott Prokátoroknak és Törvény Doctoroknak számára; az Orvosi Kar özvegyeinek számára; továbbá a' Seb Orvosok özvegyeinek számára; a' Kép Festők, Musika-Mesterek, Udvari Kertészek, Ötvösök, Uradalmi Tisztek, Liberiástselédek 's a' t., özvegyeinek számára. Vagyon 20-nál több Intézet a' szegény leányok kiházására; jutalom tételek a' hűségesen szolgáló öreg tselédek számára 's a' t. Átaljában véve, Bétsben hónaponként több mint 25 ezer ember részesül a' Jóltévő Intézeteknek kész pénzbeli vagy másféle segedelembeli adományában.

Az első Austriai Sáfárkodó-Kaszsa (Spar-Casse) a' véle egyesített közönséges Ápoló Intézettel.

Az első Austriai Spóroló - vagy Sáfárkodó - Kaszsa 1819-ben September elejével állott fel. Tzélja az, hogy a' Mesterembereknek, Földmivelőknek, Napszámosoknak, tselédeknek 's átaljában mindennek, a' ki kémélni tud és akar, módot adjon, keresetekből időről időre egy egy keveset félre tévén, valami kis tökepénznek

gyűjtésére, a' mellyet későbbben öregségeknek vagy betegségeknek idején elővehessenek. Az ide beadott pénz bátorságos helyen van, a' melly el nem vész; 4 proc. interes adatik reá, a' melly (ha ki nem veszik) minden félesztendőben a' Tökéhez tétetik; és a' tökepénz interestől együtt akármelley időben, mihelyt kívánják, kifizettetik. A' legkissebb betétel 25 ezüst kr., a' legnagyobb 100 ezüst fl. Az Intézetnek tulajdon Directiója és Tisztiháza van a' Grabenen Nr. 572. Az 1824-iki számadás szerént a' Kaszszában 1,531,666 fl. és 28 kr. p. p. állott; az Intereshúzóok száma 9,329 volt, és az egész tehetsége az Intézetnek most egynehány milliomra megy pengő pénzben.

Egyesítve van ezzel a' Kaszszával az úgy nevezett Közönséges Ápoló-Intézet (Allgemeine Versorgungs-Anstalt), melly 1824-ben állott fel. A' ki magát ide fel akarja vétetni, tartozik 200 forintot Conv. pénzben le tenni, és esztendeinek számához képest a' következő VII Classisok között egyikbe béirat-tatik:

1	esztendős	korától	fogva	10-ig,	az I-söbe.
10	—	—	—	20-ig,	a' II-dikba.
20	—	—	—	35-ig,	a' III-dikba.
35	—	—	—	50-ig,	a' IV-dikbe.
50	—	—	—	60-ig,	a' V-dikbe.
60	—	—	—	65-ig,	a' VI-dikba.
65	—	és azonfeljül,			a' VII-dikbe.

A' letett 200 forintról Írás (Renten Schein) adatik az embernek, hogy míg él az Interes mindég fog néki járni; de a' ki a' nevezett Summát részenként p. o. 50 forintjával fizeti bé (mert úgy is lehet), annak nem elébb mint az utolsó résznek lefizetésekor adatik a' Renten-Schein kezébe. Az Interes, vagy a' mint nevezik Dividenda, melly ettől a' 200 forinttól jár különböző a' Classisokhoz képest, nevezetesen az I Classisbelieknek 8 fl., a' II-ik bélieknek 8 fl. 50 kr. a' III-ik bélieknek 9 fl., a' IV-ik belieknek 9 fl. 50 kr., az V-bélieknek 11 fl., a' VI-ik belieknek 12 fl., a' VII-ik bélieknek 13 fl. p. p. De az a' Dividenda minden esztendőben nevedik. Mert mikor valaki meghal, annak (t. i. a' megholttnak) része a' többiéhez tétetik.

Meg van mindazonáltal határozva, hogy egyetlen egy Személynek 500 forint Interesnél (Dividendánál) több semmi esetben ne adattassék. A' ki ezen Intézet-ről többet akar tudni, annak a' következő tzímű könyvetskét ajánljuk: Statuten und Reglement der mit der öster. Sparcasse vereinigten allgemeinen Versorgungs-Anstalt von Ignaz Sonnleithner.

XIX. Kézi - Mesterségek. Fábrikák. Nyomtató-Műhelyek.

A' Kézi - Mesterségek, Mária Theresia 's különösen II Jó'sef ideje óta kezdenek virágozni. Mikor II Jó'sef 1786-ban a' külső országi Portékáknak és Fábrika - miveknek behozását megtiltotta: akkor ébredt fel tulajdonképpen a' munkásság lelke Austriában és Bétsben, és azolta, az idő rövidségéhez képest-valóban nagyra emelkedett, mert nem tsak minden házi és szükséges eszközöket, hanem a' pompáralókat is, és a' Fényűzésnek vagy Luxusnak majd minden tzikelyeit maga készíti magának, mellyek a' külső országi munkáknál nem alábbvalók, néha jobbak is. A' Bétsi Mesterek, ha nem állanak is egy sorban az Anglusokkal és Frantziákkal, de bizonyosan minden más ország bélieknél elébb vannak. Annak is, hogy a' Fábrikák és műhelyek még nem állanak azon a' poltzon, mellyre talán felhághatnának, oka leginkább az, hogy a' gazdag Capitalisták nem adják elég örömet pénzeiket (mint Angliában szokás) a' Fábrikáknak és nagy Műhelyeknek felállítására. Egyébaránt Bétsben 300-nál több féle különböző Tzéhbeli mesterségek részszerént Fábrikákban, részszerént műhelyekben üzettetnek (Szabó 1752, Tsizmadia 1722 Asztalos 1004, Órás 120 's a' t.) mellyek között, a' következőket mint kitetsző virágzásban lévőket, említjük.

1. A' Börtserzés, a' vastag talp-börtől kezdve, fel a' leg vékonyabb Luxus-féléig; Irha - Szattyán - Brüsseli - Festett - 'sa't. Bőr-Fábrikákban.

2. A' Kalapkészítés, nyulszőrből, szalmából, tengerinádból, halhéjjból, és selyemből, a' szőrből

készültt által nem ázó kalapok (Wasserdichte Filzhüte), mellyeket az eső nem jár, különösen nagy számmal készítettnek.

3. A' Szövés, Lenvásznat nem igen szőnek Bétsben, hanem Pamut félét több ezer szövőszékeken igen szépen és oltsón; Selyem-félét hasonló sokasággal, és 1819 óta, a' mikor az úgy nevezett Lyoni Szövőszékek sok Fábrikákba bévitettek, éppen olyan jól és szépen dolgoznak a' Bétsiek, mint a' Frantziák; Gyapjú-félét, Merinoszt, Shawlt, (Sálkendőt) 's a' t. hasonlóképpen sokat szőnek, és meglehetősen oltsón árulják. A' Pántlikaszövés is virágzik, és vetekedik a' Frantziával az elsőség felett.

4. Az Asztalosság. A' Bétsi Asztalos munka mintegy közép úton jár a' könnyű Frantzia, és a' nehéz Anglus munka között, 's ennél fogva mind benn a' Birodalomban, mind kinn a' szomszéd országokban, kiváltképpen Lengyel, Orosz, Olasz és Török Országokban, nagy kedvességben áll. Az Esztergályosság is szép virágzásban van, és fából, tsontból, gyöngyházból, Gyantaköböl, Kókus dióból 's a' t. olyan tsinos és oltsó esztergályos munkák készülnek Bétsben, mellyeknél különbbeket, a' Frantziákat ki vévén, semmi más országbéliek nem mutathatnak.

5. A' Musikai eszközöknek és a' tudományos Műszereknek (Optikai, Matematikai 's a' t.) Készítése. Kiváltképpen híres Béts a' külföldön is, a' fuvó Musikai eszközöknek jeles készítéséről; és egynehány esztendőnk óta szemlátomást szaporodik a' Mechanicusoknak száma, kik minden némű Műszereket pontosan megtsinálnak, A' Chemiai portékák is (Sók, Kalik, Savanyok, Oxydok 's a' t.) különösen jók, mellyek Bétsben és Béts körül készítettnek.

6. Az Ötvösség. A' Bétsi arany- és ezüst-munkák nem tsak tsinosak, hanem nehezek is, és ebben különböznek a' könnyebb (vagy kisebb értz foglalatú) Párisi ötvös munkáktól. A' Drágakörmetszés is egy a' legjobbakkal közűl Európában. A' rézből és Réz felékből, Tompákból, Brontzból 's a' t. dolgozó Mesterek sokat és nem drágán dolgoznak,

7. Az Orásság. Mielta a' Helvétziai és Frantzia Orásmesterek Bétsben megtelepedtek, az az a' II Jó'sef ideje óta, igen jó Órák készülnek Bétsben, de tsak Fali és Álló Órák és ebben a' tekintetben Béts legelső és legoltsóbb Hely; de a' mi a' zsebbeli órákat illeti, Geneva és Neufchatel elébb állanak. A' zseb Óráknak minden alkotórészeit Helvétziából hozzák Bétsbe, mert még eddig nem találtak benne módot, hogy azoknak tsinálását itthonn kevesebbe kerítsék, mint ha onnan hordatják. A' legnagyobb Óra-Fabrikák az Osthälderé és Raué.

8. A' hintó készítés. A' Bétsi Hintók a' legszebbek között valók, mellyeket külföldre is vitetnek.

A' Fábrikák megkülömböztetnek Nagy Fábrikákra (Privilegirte Fabriken) és Kis Fábrikákra (Fabriks - Befugnisse). A' Nagy Fábrikák között legnevezetesebbek a' következők:

A' Ts. K. Portzellán - Fábrika.

Vagyon a' Rossau nevü Külső Városon Nro. 157. Legelső Felállítója volt Claudius du Paquier 1718-ban; de akkor még tsak kitsíny volt, 10 embert foglalatosttatott a' Fábrika 1774-ben, minekutánna Paquier mindenét reá költötte és megbukott, általvette a' Kints Tár 45,459 forinton és tsakhamar olyan virágzásba jött, hogy 1761-ben 140, és 1780-ban 300 embernek adott foglalatosságot. II Jó'sef Tsászár 1784-ben elakarta a' Fábrikát adni és 358,000 forinton kikiáltatván elkótyavetyéltetni, de minthogy a' kiszabott napon (Jul. 20-kán 1784-ben) Senki sem jelent meg a' kótyavetyére, kénytelen volt a' Kints Tár a' Fábrikát továbbra is megtartani. Legnagyobb virágjában volt a' Fábrika 1805-ben, a' mikor 600 embernek adott dolgot, de később a' Frantzia Háborúban elvesztvén Austria Passaut (mellyet Bavarriának kellett engednie) a' honnan a' Portzellánföld hordatott, és megtiltódván 1811-ben a' Kávé behozása: annyira alászálott az Intézet, hogy már szinte múltó félben volt. De ismét hirtelen felvette magát 1813-ban, a' mikor eltöröltvén a' kávé behozásáról való tilalom, egyszerre 55,000 pár kávé sfindsát adott el. 1816-han és 1817-ben

többet el adott egy milliom darab tányérnál és kávé edénynél. Most 500 embert foglalatostkodtat. A' Fábrika Épületének 7 Udvara van, és 54 Kementzékre dolgoznak benne. A' művek a' lehetőségig szépek és gazdagon ki vagynak tzifrázva. A' Portzellán, gyönyörű fejer és olyan erős, hogy a' legnagyobb tüzet is kiállja; a' festést, aranyozást, és tzifrázást szüntelen javítják, hogy a' munkát a' legnagyobb tökéletességre vihessék. Legkelendőbb a' Bétsi Portzellán Lengyel és Orosz Országokban 's a' Levantén. A' Fábrika Épületének tágas Magazinumaiban tseresnyefából készült tsinos almáriomokban rakva állottak ez előtt a' kész Portzellán edények. Itt estek a' vásárlások. De ez előtt esztendővel az egész Magazinum bészállítatott a' belsővárosba a' Jó'sef piatzán levő, ez előtt Gróf Fries, most Sina Házba, Nro. 1155 a' hol a' Portzellán edények több Szálákban kirakatra állanak. Ide a' bemenetel reggeli 9 — 12-ig, és délutánni 3 — 6-ig mindennap nyitva áll. Ugyan itt lehet most az edényeket vásárolni.

A' Neuhausi Tükör fábrikának igazán nézést érdemlő Magazinuma is, vagy a' kész Tükörök le rakattasának Helye, ott van a' hol a' Portzellán készíttetik.

A' Ts. K. Ágyú - Öntés

mellyet Mária Therésia 1750-ben állított fel, vagyon a' W i e d e n e n Nro. 167. Itt vannak az Öntő-Kementzék minden hozzátartozó eszközökkel együtt. Az Ágyú minek utánna itt megöntetett levitetik a' Bétsi Tsatornán a' L a n d s t r a s s e Külső Városon lévő Fúró Házhoz, a' hol az 1822-iki új Fúró-Makhina által, a' melly t. i. horizontaliter (vízerányos fekvésben) fúrja ki az ágyút, nem úgy mint a' régi, melly függőlegesen botsátkozott az ágyúba, ki furattatnak. A' ki az Öntő Házat és a' Fúró Házat megakarja tekinteni, a' Helybeli Artillerie-Directiotól kell reá engedelmet kérnie.

A' Ts. K. Fegyver - Fabrika

a' W ä h r i n g e r - Ú t s z a elején Nro. 201 egy tágas Udvarú Épületben, II Jó'sef alatt 1785-ben állott fel.

Itt készíttetnek a' Puskák és pisztolyok az Austriai Hadisereg számára. Hajdan itt rendszeren negyedfélszáz ember dolgozott; de most alig vannak a' munkások 50-en 60-on, minthogy szükség nintsen fegyver dolgában. A' Fabrika Directorának engedelmé nélkül nem szabad bé menni.

Nyomtató - Műhelyek.

A' könyvnyomtatás Bétsben nem tzhbeli Mesterség, és azt tsak azok üzhetik, a' kiknek reá személyesen szabadságok van, és halálok után az özvegyre vagy a' fiúra általszáll. A' könyvnyomtatónak nem szabad semmi munkát elvállalni, a' mire a' Ts. K. Könyv- vizsgáló Hivataltól reá nintsen az Imprimatur írva; 's éppen ezen Imprimáturnál fogva ő sohasem tartozik felelni a' nyomtatott könyvnek foglalójáról. Szabadsága van minden könyvnyomtatónak, a' maga költségén és maga sajtóján nyomtatott könyveket (de mást nem) bóltjában árultatni. 27 Nyomtató Műhelyek vannak Bétsben, mintegy 220 Sajtóval, mellyek között a' Ts. K. U d v a r i - S t a t u s - és K i n t s T á r i Nyomtató Műhely 20 Sajtóval dolgozik. Itt nyomtattnak, minden Közönséges Rendelések, Parantsolatok, Patensek, Törvények, 's a' t.

A' könyvnyomtatásra nézve azt jegyezzük meg, hogy az mintegy 35 esztendő óta rendkívülvaló előmenetelt tett Bétsben. Némelly jeles izlésű pallérozott férjfiaknak (különösen Alberti, Degen és Strauss Uraknak) fáradhatatlan és dítséretes iparkodásaik után, a' régi disztelen betűk apródonként félretétettek, újak és jobbak vétettek elő, 's olyan Nyomtatású munkák jelentek meg, mellyek a' külföldi jeles nyomtatásokkal is megmérkőzhetnek. Riváltképpen való dítséretet érdemel itt a' Strauss Nyomtató műhelye, a' honnan a' leghibátlanabb és díszesebb nyomtatások kerülnek. Különös említést érdemel Schmidt Úr is, a' ki az Arabs, 'Sidó és Persa Irásokat nyomtatja.

Kö - Metsző Intézetek.

A' Lithographia vagy Könyomtatás mint nem régi találmány mostanában kezd lábra kapni.

A' legnagyobb Kömetsző Intézet a' Gróf Pálffy Ferdinándé, mellynek bóltja a' Mihály piatzán Nr. 2 vagyon; nevezetes Kömetsző Kunike Úr is, Alservorstadt Nro. 149, és Trentsenszky Úr, Landstrasse Nro. 826. Vagynak ezeken kívül mások is, kik a' könyomtatást kissebb nagyobb szerentsével üzik, de azok kevésbbé nevezetesek.

XX. Kereskedés, Vásár. Pénz. Börze. Bank.

Az Austriai Kereskedés Mária Theresia ideje előtt nagyobb részént Passiv volt, és a' mire az Országnak szüksége volt, drága pénzen vásárlotta meg az Idegenektől. Ekkor kezdettek egynehány Fabrikák felállíttatni. II Jó'sef nagy költséggel és fáradsággal annyira vitte ezeknek a' birodalomban való lábra-
kapását és megsokasodását, hogy többé nem volt kén-
telen Austria idegen országokra szorúlni, és megtiltat-
ván 1786-ban minden Külső Országi Portékáknak bé-
hozása, azon 14 milliom forint, melly esztendőnként
ki ment a' Birodalomból idegen Portékákért, azontúl
megkéméltetett és benn maradt. Ettől az időtől fogva
a' Kereskedés jobbára Activ, az az, a' Portékák innen
vitetnek ki, és a' pénz ide jön bé. A' Passiv Keres-
kedés, a' melly által t. i. a' Portékák ide hozattatnak
és a' pénz innen mégyen ki érettek, egyedül a' követ-
kező tikkelyekben határoztatik: Fa, Pamut, Bör,
Olaj, Fűszerek, vagy Fűszerszám félék, és Pati-
kai szerek. Béts az Austriai Kereskedésnek közép
pontja. Itt (és Triestben) tétetnek a' legnagyobb
kereskedési Alkuk és Kötések. Azon portékák, mel-
lyekkel Béts részszerént a' Birodalom tartományjaiba,
részszerént Külső Országokra u. m. Olasz, Orosz's Tö-
rök Országba, Sziléziába, Baváriába, Saxóniába, Ang-
liába és idegen Földrészekre üzi a' Kereskedést, a' kö-
vetkezők: Bor, Gyapju, Sáfrán, Vas, Chrom-vas,
Réz, Ón, Kényeső, Dohány, Komló, Gránát, Üveg,
Kikészített bőr, Vászón, Posztó, Só, Óra, Selyem-
és pamut-félék, Portzellán, Kalapok, Kotsik, 's a' t.

A' Bétsi, felette számos Kereskedők megkülöm-
böztetődnek Nagy és Kis Kereskedőkre. A' Nagy
Kereskedők neve alatt befoglaltatnak: 1) a' Ts. K.

Privilegiált Nagy Kereskedők, kik között sokan egyszersmind Bankírok is vagy Pénzváltók, Pénztárosok. Ezek magok egy külön Társaságot, úgy nevezett Gremiumot formálnak, mellybe 'Sidók is felvétetnek. Ezek a' kereskedést nagyjára üzik, bizonyos jussokkal (Privilegiumokkal) bírnak, de a' kis kereskedést nem szabad üzniek. Ezeknek száma 112. Arra, hogy valaki közzéjek felvétéssék megkivántatik, hogy 50,000 forintot tudjon mint sajátját előmutatni. 2) A' Polgári Nagy Kereskedők; ezek is nagyjára kereskednek, de privilegiumaik nintsenek, és csak 15 — 20,000 fl. Sajátot tartoznak előmutatni. 3) Görög Nagy Kereskedők, kik között némellyek Török jobbágyok és vagy Török portékákkal kereskednek, vagy Bétsieket szállítanak Török Országba; Mások Austriai jobbágyok, kik most 60 on vannak, és az elébbieknél szélesebb jussokkal bírnak. 4) A' 'Sidó Nagy kereskedők, mintegy 47-en, többnyire mind nagy kereskedést üznek. A' Kis kereskedők vagy Kalmárok részszerént igazi kereskedést folytatnak, vagy egyetlenegyféle portékával (Classenhandlungen) mint a' Posztósok, Vásárosok, Selymesek, Könyvárosok, Gyóltosok 's a' t., vagy Sok félével (Vermischte Waarenhandlungen) a' millyenek leginkább a' külső városokban találtatnak, részszerént mint kisebb Bóltárosok egyet mást árulgatnak. Ez utolsók különösen sokan vannak; így p. o. 'Sib vásáros 809, téjáros 484 's a' t.

Vásár kétszer esik egy esztendőben, melly mindenik 4 hétig tart, az egyik Jubilate Vasárnaptól Pünköstig, a' másik Mindszentnaptól fogva Advent első vasárnapjáig. De minthogy a' külső Országi portékák behozása meg van tiltva, és egyebet nem találni ezen Vásárookban, hanem a' mit máskor is egész esztendőt által lehet mindég kapni: látni való, hogy a' Bétsi Vásárok nem igen sokat érnek; Sőt minthogy a' Városnak legszebb Útszáit és piatztzait (p. o. Grabent Sz. István - piatzt) két izben majd három hónapig Vásáros sátorokkal tartják elborítva: szinte azt lehet rólok mondani, hogy a' közönségnek inkább alkalmatlanságára, mint könnyebbségére szolgálnak.

P é n z.

1. Papiros Pénz. Kétféle neme van a' Papiros pénznek, az egyik közkézen forog 's betse de regula állandó, Bankó-tzédulák, a' másik leginkább a' Kereskedők és Bankírok kezén jár, 's betse inkább változó, és reá, mint valami portékára, alkudni lehet és szokás, Status-levelek vagy Effectek.

A) Közkézen forgó Papiros Pénz. 1. Váltó-tzédulák (Einlösungs - Scheine). A' Bankó-tzéduláknak legelső kezdete Mária Therésia idejére esik, a' kinek uralkodása alatt, a' Kereskedésnek könnyebbségére 12 milliom forint Bankó-tzédula adattatott ki. 1785-ben Jun. 1 napján új Bankó-tzédulák botsáttattak ki 20 milliom forintig. Azon hosszúság és költséges háborúk alatt, mellyekbe Austria a' mult Század végén keveredett, annyira megnevekedett apródonként a' Bankó-tzéduláknak száma, hogy 1811-ben Februáriusban 1,060,789,755 forintra menne. Ezen megszapordás miatt, azoknak Hitele és betse nagyon alá szállott. Egy, 1811-ben Febr. 20 kán költ és Martius 15-kén kihirdetett P á t e n s leszállította ezen Bankó-tzéduláknak betsét egy ötödrészre, és 1813 Januárius végével a' köz folyamathól egészen kivette és eltörlötte. Ezeknek helyébe adattattak ki a' Váltó-tzédulák, 1, 2, 5, 10, 20 és 100 forintosok, 211 milliom 159,750 forintig. Ezek mind Mart. 1 napjáról 1811 szóllanak.

2. A n t i c i p á l o - t z é d u l á k (Anticipations-Scheine), mellyeknek kibotsáttatását az 1813-iki háború okozta, April 16 károl 1813 szóllanak, elsőben 45 milliomot tettek, de későbbben egynehány milliommal megszaporittattak. Az elébbeniekkel egy betsben és folyamathban állanak.

Ezen két neméből a' Papiros Pénznek, közönséges megégetés útján, több mint 200 milliom lerovattatott, 's a' még meglévő maradék (69 milliom, 781,287 forint az 1828 Dec. 31-iki Számadás szerént) állandó (250,100) Cursusra vonattatott, az által hogy a' Ts. K. Nemzeti Bank, 1820 Mart. 20-ika ólta, ezen Bankó-tzédulákat 250 proc. Cursus szerént mindenkor kész ezüst pénzel bétseréli.

3. Bank-Noták, melyeket a' Priv. Austriai Nemzeti Bank adott ki 5, 10, 25, 50, 100, 500 és 1000 forintokról, nem egyebek mint Utasítások (Anweisungen) a' Bankhoz, melly azokat auf Sicht, az az, a' legelső látásra tartozik az írott Érték szerint ezüst pénzel beváltani. Az eddig forgásban volt Banknotákat most mind újakkal, mellyek szebbek, kisebbek, és nagyobb mesterséggel vagynak készítve, akarja a' Bank feltserélni. Egyéb aránt a' Banknoták abban különböznek a' feljebbi Bankkótzéduláktól, hogy a' fizetésekben ezeknek elvételére senkit sem lehet kényszeríteni.

B) Nem Közkézen forgó Papiros Pénz. Ezek az úgy nevezett S t a t u s - l e v e l e k, (Staatsfonds, öffentliche Fonds, Staatspapiere, Effecten), név szerint a' következők:

1. S t a t u s - O b l i g a t i ó k, 5 proc. (Staats-Schuldverschreibungen zu 5 prC. in. Conv. Münze). Ezek nem egyebek, mint azon adósságról szóló Kötelezőlevelek, mellyet a' Státus 1816-ban az Oct. 29-iki Patensnek következésében költsön felvett. A' kötelezőlevelek 100, 500, 5000 és 10000 forintosok, és mindenik mellett nyomtatott C o u p o n s, az az, U t a s i t á s o k az Interestnek felvételére, vannak. Az Interest, minden fél esztendő végével, a' C o u p o n s előmutatása mellett, fel lehet venni itt Bétsben az Országos Adósságok Kaszsjából, de más nagyobb Városokban is, Budán, Prágában, Brűnnben, Grétzben, Lintzben, Lembergben, és Zebenben, a' Ts. K. Fizető-Hivataloknál, fel számlálván elébb ha az Interest több esztendőkről fel nem vétetett, a' Kötelezőlevelekre járó Interestnek mennyiségét, kifizettetik.

2. S t á t u s - O b l i g a t i ó k $2\frac{1}{2}$ proCentesek Conv. pénzben. Ezek az 1815-ben Mart. 29-iki Patensnek következésében költsönözött 5 milliom forintról Bétsi betsben, szóló Kötelezőlevelek, és 100, 200, 500, 1000 és 5000 forintosok. Ezek mellett is C o u p o n van, mellynek előmutatására az Interest kifizettetik.

3. S t á t u s - O b l i g a t i ó k 1 proCentesek, az 1816 Jun. 1-iki napján költ Patensnek értelme szerint

felvett Költsönről vagynak kiadattatva, 100, 500, 1000 és 5000 forintosok. An Interesnek felvétele, mint a' két elébbeninél, C o u p o n mellett esik.

4. A' T i r o l i s i R e n d e k n e k S o r s V o n á s o s O b l i g a t i ó j i (Verloste Obligationen der Stände von Tirol) $3\frac{1}{2}$, 4, $4\frac{1}{2}$, 5 és 6 proCentesek Conv. pénzben. Ezek az 1818 Mart. 21 - kén költ Patens által eredtek. Az Interest, Stempeles Nyugtatólevélre, Innsbruckban fizetik ki.

5. A' M o n t e nevű L o m b a r d - V e l e n t z e i I n t e r e s e s l e v e l e k (Renten - Urkunden des Lombardisch - Venetianischen Monte) 1820-ban az Aug. 27 - i k i T s . K . P á t e n s n e k , m e l l y a z o n O r s z á g a d ó s s á g a i n a k s z á m b a v é t e l é t , é s e g y M o n t e n e v e t v i s e l ő H i t e l - I n t é z e t n e k f e l á l l í t á s á t M a j l a n d b a n p a r a n t s o l t a , k ö v e t k e z é s é b e n e r e d t e k . A' l e v e l e k O l a s z ú l v a g y n a k í r v a é s a z I n t e r e s t M a j l a n d b a n a' M o n t e f i z e t i .

6. B é t s V á r o s i B a n k o - O b l i g á t z i o k (Wiener - Stadt - Banco - Obligationen) 2, $2\frac{1}{4}$, és $2\frac{1}{2}$, forint Interessel Bétsi Betsben. Az Interes Bétsben, Nyugtatólevél mellett, fizettetik.

7. A' K ö z ö n s é g e s é s M a g y a r U d v a r i K a m a r a O b l i g á t z i ó i $1\frac{3}{4}$, 2, $2\frac{1}{4}$, $2\frac{1}{2}$, és 3 fl. Interesesek Bétsi betsben. Az interes Bétsben és Budán, Stempeles Nyugtatólevélre, fizettetik.

8. A' B é t s i F ő K a m a r á s H i v a t a l n a k O b l i g á t i ó i , $1\frac{3}{4}$, 2, és $2\frac{1}{2}$ forint Interessel járnak Bétsi betsben.

9. A' K ü l s ő O r s z á g i S t á t u s - A d o s s á g o k K a s z s z á j á n a k O b l i g á t i ó i (Hof - Kammer - Obligationen der auswärtigen Staatsschulden - Kasse) 2, $2\frac{1}{4}$, és $2\frac{1}{2}$ Interessel járnak Bétsi betsben.

10. A z A l s ó - é s F e l s ő - A u s z t r i a i , M o r v a O r s z á g i , S t á j e r o r s z á g i , K a r i n t h i a i é s K a r n i o l i a i R e n d e k n e k O b l i g a t i ó i 2, $2\frac{1}{2}$, és 3 fl. Interessel járnak Bétsi betsben.

11. A' r é g i L o m b a r d i a i A d ó s s á g o k r ó l v a l ó O b l i g á t i o k $1\frac{1}{4}$, 2, és $2\frac{1}{2}$ forint Interessel járnak. Olaszúl vagynak írva.

12. A' F l o r e n t z i á b a n , G e n u á b a n , N é m e t O r s z á g b a n é s H e l v é t z i á b a n f e l v e t t K ö l -

tsönről való Obligatiók 2, $2\frac{1}{4}$, és $2\frac{1}{2}$ forint
Interessel.

13. A' Keleti és Nyugoti Galitziai Obligatiók $1\frac{1}{4}$, 2, és $2\frac{1}{2}$ forint interessel járnak. Az Interes Lembergben fizettetik.

Ezen eddig előszámlált Obligatiók között, azok, mellyeknek Interesse Bétsi betsben jár, t. i. a' 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, és 13 Szám alatt állók, tészik az úgy nevezett régibb Austriai Országos Adósságokat (mintegy 500 milliomot) mellyeknek Interesse, az 1811 Febr. 20-kán költ Finantziai Rendelés által, felényire, a' szerént, a' mint most megneveztük, leszállított. De később, az 1818 iki Mart. 21-kén költ Pátens, az Interesnek visszatételét az eredeti lábra, és Conventios pénzben lejendő fizetetését parantsolván: elosztatott ezen Obligatióknak öszveséges summája 488 szakaszokra (Seriesekre a' mint hívják) még pedig úgy, hogy mindenik Seriesbe mintegy egy milliom forint esnék. Minden esztendőben Sorsvonás által kihúzzattatik 5 Series, és a' melly Obligatiók ezen 5 Seriesben foglaltatnak, azok egyszerre vissza lépnek az eredeti (az az két annyi) és Conv. pénzben járó Interesre. Az ilyen Sorsvonás által kihuzott Obligatiók, mint hogy az Interes reájok azontúl nem papirosban (Bétsi betsben) hanem értz (Conv.) pénzben jár, Metalliques név alatt esmeretesek. Ezen régibb Országos Adósságokról egyébaránt azt is megjegyezzük, hogy annak lerovására az úgynevezett Közönséges Tilgungs-Fond (le rovó Fundus) minden esztendőben 5 Seriesnyi (milliomnyi) Obligatiókat beszokott a' Börzén vásárolni és kitörteni; úgy hogy ezen Operatiók által, legfeljebb 48 esztendő alatt, a' régibb Status-adósságoknak fele része eltöröltetik, a' másik fele pedig eredeti és Conv. pénzben járó Interesére visszatételük.

14. Sors Vonásos Költsönlevelek 1820-ból (Darlehen mit Verlosung von Jahre 1820) Ezek mind 100 forintosok C. p., és arról a' Költsönről vagynak kiadva, mellyet a' Státus, 1820-ban Aprilisben, David Párisch és Rothschild M. A. Uraktól, 20,800,000 fl. Conv. p.

fel vett. Nevezik ezeket kis Rothschild Papirosainak is, ezekkel Interes nem jár, hanem Sorsvonás által, 20 Esztendő alatt, mind kifizettetnek, még pedig nagy, 120,000 forintig C. p. emelkedő, Nyereségekkel. Egy ilyen Költsön-levélnek birtokosa, még a' legszerentsétlenebb esetben is, az az, ha a' legutolsó Sors Vonásig Kéntelen várakozni, legalább 200 forintot C. p. és így két annyit mint a' Költsönlevél betse, fog nyerni.

15. Sors Vonásos Költsönlevelek 1821-ről (Darlehen mit Verlosung vom Jahre 1821). Ezek mind 250 forintosok Conv. pénzben, és azon Költsön-ről, 37 milliom 500 ezer forintról, vagynak kiadattatva, mellyet az Austriai Országglószék 1820-ban Párish Dávid és Rothschild Úraktól felvett. A' Költsönlevelek 20 esztendő lefolyta alatt Sors Vonás által nagy nyereségekkel, mellyek 150,000 forintig hághatnak, mind kifizettetnek; azon kívül addig is míg a' Sors Vonás reájok kerülne esztendőnként 4 proC. interes adatik reájok. A' legkissebb nyerés 500 fl. Nevezik ezeket Partial-Obligatióknak is.

16. A' Lottéria-Directio Sors Vonásos levelei, 59 forintosok Conv. pénzben. Ezek az 1812-iki Jan. 2-iki Patens által származtak. Ezekből most már tsak 13,832 darab van kinn, mellyek a' két közelebbi Húzásokban kifognak vonattatni és a' reájok eső nyereségek kifizettetnek.

17. Bank-Aktziák (Ezeknek magyarázatját lásd alább a' Bank alatt.)

Ha valaki történetből valamelly Státus-Obligatiót elveszt, jelentést tévén az illető helyen, az elveszett Obligatio, ha a' törvényesen meghatározott idő alatt elő nem kerül, amortizaltatik (megsemmisítettik) és helyette a' Birtokosnak más új, hasonló Obligatio adattatik. Minthogy a' Státus-Papirosoknak betse és folyamata, kivált háború idején, sokféle ingásoknak és változásoknak van alája vettelve: annál fogva, hogy a' Közönség holmi Speculansoknak és pénz kupetzeknek hazug beszédei által el ne ámíttassék, szokásban van a' valóságos Cursusnak feltétele minden ujságlevelekben.

A' B ö r z e , melly 1771-ben Aug. 1 napján állította, vagyon a' W e i h b u r g Útszában Nro 939 az első Emeletben. Ez nem egyéb, mint a' Státus Papírosoknak egyedül való Vásár-helye. Tsak itt, és egyébütt sehol sem lehet azokat adni 's venni, a' mint az, több izbeli Ts. K. Rendelések által megparantsoltatott. Bé menni a' Börzébe, — kivévén az Aszszonyokat, a' gyermekeket és a' törvény útján kikiáltott Vesztegetőket — szabad mindennek. A' kinek itt valami dolga van, de a' járást nem tudja vagy restelli, a' S z e n s z á l o k (Alku kötők) között egyet megszólít, — a' kik egyedül e' végre állítottak, és megeskettettek, — 's dolgát reá bizza; a' kinek, fáradságáért bizonyos jutalom, úgy nevezett S z e n s z a r i e , adatik. Minden alkuk és kötések, mellyekkel Státus Papírosoknak vagy igazi Tserelveleknek (Wechselbriefe) adása 's vevése jár, itt tétetnek és a' Börze Napikönyvébe bé írattnak. A' Börze, az Országlószék felvígyázása alatt áll, és mindennap (az innepeket és Vasárnapokat kivéve) 11 órától 1-ig nyitva van.

II É r t z p é n z . Az Austriai Birodalomban a' 20 forintos C o n v e n t i ó s - mérték (melly szerént, az 1753-ban Austria és Bavaria között szerzett Conventiónak értelméhez képest, egy m á r k , az az, fél font tiszta ezüsből 20 forint, és egy márk aranyból 283 forint verettek) áll; tsak egyedül Tirolisban van a' 24 forintos Mérték, némelly helyen szokásban. A' birodalmi főbb Pénzverő helyeket, a' Tsászár képe alatt álló betűkről, A. (Béts) B. (Körmötzt) C. (Praga) E. (Károly Fejérvára) G. (Nagy Bánya) M. (Majland) meg lehet esmerni.

a) Aranypénzek: Egész Szuferin (Souve- raind'or)	- - -	13 f. 20 xr.
Fél Szuferin	- - -	6 f. 40 xr.
Tsászár arany, Körmötzi Arany		4 f. 30 xr.
b) Ezüst pénzek: Koronás Tallér (8 Már- jásos)	- - -	2 f. 12 xr.
Fél koronás tallér (4 Márjásos)		1 f. 6 xr.
Conventzios tallér (S c u d i , vagy 6 L i r á s)	- - -	2 f.
Forintos (Fél S c u d i , vagy 3 L i r a s)		1 f.
Fél forintos	= - - -	30 xr.

Húszas (Lira Austriaca az Olaszoknál)	- - - -	20 xr.
Tízes (Fél Lira Austriaca)	- - - -	10 xr.
Ötös ($\frac{1}{4}$ Lira Austriaca)	- - - -	5 xr.
Garas	- - - -	3 xr.

A' régi Peták (7 xr.) tsak 6 Krajtzárba 's a' Márjás (17 xr.) tsak 15 krajtzárban jár. A' lyukas Pénzek, 1819 Sept. 1 napja ólta, nem járnak.

c) Rézpénzek: Harmintz krajtzáros 6 kr. Ötgarasos 3 kr.

Garasos 3 kr. a' régi Garasos 2 kr. Krajtzáros (vagy 5 Centesimiaz Olaszoknál) 1 kr. Félkr. 's a' t.

A' mi a' külföldi Pénzeket illeti, tsak a' Hollandus Aranyak és a' Német Országi Tallérok, forintok, húszasok és tízesek, mellyek a' Conventios-mérték szerént verettettek, vannak rendes folyamatban, a' többi úgy tekintetik, mint Portéka, és vagy a' Pénzházban vagy a' Kereskedőknél, folyó pénzel bétseréltethetik.

B a n k.

A' Bank Épülete, egy a' legszebbek között Bétsben, fekszik az Urak Utszájában Nro 32. — Ezen Intézetnek rendeltetését, tzelját, és ki terjedését legvilágosabban meg lehet érteni azon négy Ts. K. Patens ekből, 1816 Június 1 napjáról, mellyek által a' Bank felállított, és elrendeltetett, 's mellyeknek értelme ide megy ki:

„Mostantól fogva soha többé új Papíros-pénz kényszerített betstsel és kényszerített forgással ki nem adattatik, sem a' most kinnjáró meg nem szaporítottatik. — A' most még kinnjáró Papíros pénz lassanként szép szerént beváltatik, és eltöröltetik, mig nem a' Pénz forgása a' Conventzios értz pénzre vissza vitetik. A' Papíros Pénznek beváltása egy Privilegialt Nemzeti Bankra bízattatik.

„A' Bank a' következő tzelokra állított fel, 1) hogy a' Finantziától kezébe adandó vagy más úton hozzájáruló értz pénzre, Bank Noták neve alatt Utasításokat (Anweisungen) adjon ki, mellyeket a' Birtoznak kívánságára ezüst pénzel akármelley időben beváltani tartozik. Ez Tzedulás Bank. 2) hogy heverő

„kész pénzével, bátorságos Tserelveleket (Wechsel) és
 „más Effect-eket escomptirozzon. *) Ez Escompt
 „Bank. 3) hogy ha Tőkepénze nevedéven szélesebben
 „kiterjeszkedhetik, bátorságos zálogokra költsön adjon,
 „Ez Zálogos (Hypotheken) Bank. 4) hogy az Ország-
 „lószeáktől reája bízandó Leróvó Fundust (Tilgungs-
 „Fond), az Országos adósságoknak lassanként való lero-
 „vására vigye és igazgassa. — E' szerént a' Bank négy
 „Osztályokra szakad, első a' Tzedulás Bank, 2-dik
 „az Escompt-Bank 3) a' Zálogos Bank. 4-dik a'
 „Leróvó Fundusnak igazgatása.

„A' Bank mint Privilegiált Privát-Intézet, az Aktzio-
 „náriusoknak, kik annak felállításában részt vesznek, tö-
 „kéletes birtokában fog esni. — A' három első Osztály-
 „nak u. m. a' Tzedulás, Escomptirozó és Zálo-
 „gos Banknak Tőkepénze, a' Finantziától általadandó
 „Summán kívül 100,000 Aktziákból — mindenik 1,000
 „forint Papirospénz és 100 forint Conv. pénzből gyűlt ösz-
 „ve. Ezen Aktziáknak a' Bank nyereségéhez egyenlő jus-
 „sok van. Az e'képpen bégyűlt Papirospénzt az Országló-
 „szék bétseréli a' Banktól, Obligatiókon, mellyekre
 „harmadfél forint Conv. pénz. Interest fizet. — A' bégyű-
 „lő ezüst pénzre a' Bank, a' maga nevében Banknotákat
 „— 5, 10, 25, 50, 100, 500, és 1000 forintosokat —
 „ád ki, de tsak annyit és többet soha sem, mint a' men-
 „nyit a' nála letett Tőkepénz enged. A' Finantzia, az Or-
 „szágos Kaszszákba bégyülő Banknotáknak ezüsstel való
 „feltserélését nem kívánja.

„A' negyedik Osztálynak, a' leróvó Fundusnak vite-
 „lére esztendőnként egy milliom forint Conv. pénzt ad az
 „Országlószék. Az itt egyszer beváltott Papiros Pénz töb-
 „bé semmi esetben ki nem adattatik, hanem időről időre
 „megégettetik.“

*) Escomptirozni annyit téssen mint 1) valamit levonni
 2) a' Tseré- és más Kötelező-leveleket, idejeknek ki-
 telése előtt — ésígy kevesebbért — meg venni, Az Escom-
 ptirozásban tehát mindig az Eladó vesz valamit, a' Vevő,
 a' ki a' Kötelező levelet óltsóbban vette meg, mint a' men-
 nyiről szól, nyer, ha egyébaránt a' levelek bátorságosak.

A' Bank ezen Patenseknek értelme szerént felállván, olly hirtelen felvette magát, (1819-ben már 50,621 Aktziák tétettek bé), hogy 1820-ban az Országlószéket megkérné, hogy az Aktzionariusok számát ne engedné többre nevedni azon az okon, mert a' Dividenda vagy Interes az Aktziákra az Aktzionariusoknak szaporaságát megtalálja sínleni. —

A' Bank-Aktziák bizonyos nevekre vagynak íratatva, és a' ki a' magáét el adja, a' máséra (a' mi 30 ezüst krajtzárért esik meg) által íratatja. A' Dividenda vagy Interes, melly ezekre a' Bank-Aktziákra jár, kétféle, u. m. rendes, az az, 50 f. C. p. esztendőre, melly Janáriusban és Júliusban fizettetik, és rendkívül való, melly — a' Bank nyereségéhez képest — hol több hol kevesebb, és a' rendes Dividendával együtt adattatik ki. — Egy Aktzia, melly a' Banknak felállásakor 1,000 f. papíros-pénzben és 100 forint Conv. pénzbe került, az 1824-ik Esztendő végén a' rendes és rendkívül való Dividendákban, 403 f. 55 kr. Conv. pénzt kapott vissza. — Most egy Aktzia 1115 forinton kél, a' melly azt mutatja, hogy 67 forint Dividendát, (a' melly 1115 forintnak az interesse) reménylenek rajta.

XXI. Közönséges Játéknéző- és Mulató-Helyek. Időtöltések.

Öt Játékszín van Bétsben, mellyek között 2 a' Belső Városban 3 a' Külső Városokban fekszik.

1) A' Burgi Játékszín vagy Nemzeti Theátrum (das Burgtheater, National-Theater) leg első, és mint valóságos Udvari Játékszín a' Ts. K. Fő Kamarás-Hivataltól függ. Az innepeket és Július Havát (melly Vacatio) kivéven, itt mindennap játszanak. A' Theátrum, melly M. Therésia idejéből való, sem nem nagyon tágas, sem nem különös ékességű; 2 Pártere (Földszíni helye) és 4 Gallériája vagyon. A' három első Ló'sé az első Gallerián, és a' nagy közép Ló'sé a' Tsászári Udvaré, és arannyal kivarrott veres bársonnyal van bévonva. A' játszó- (nem játék) szinen (Bühne), 1825 olta, az első Fírhang háta megett egy második vas-fírhang áll, mellyet abban az esetben, ha a' játszószínen tűz támadna, le lehet botosítani, hogy a' Néző Közönség hirtelen tolokodás nélkül el-

távozhassek. A' játék darabok többnyire Néző-játékok (Drámák) Szomorú- és Víg-darabok váltogatva.

2) A' Karinthiai kapunál lévő Theátrom (Kärnthner Thor Theater) nagyobb az elébbinél, és benne tsupán Énekes- és Tántzos-játékok adatnak. Ez a' Theátrom, mint-hogy ennek fenntartása legtöbb költségbe kerül és Árendá-sait gyakorta megbuktatja, sokszor több Hónapokig zár-va áll.

3) A' Wiedeni, a' hasonló nevű Külső Városban, legnagyobb és legszebb a' Fő Város Theatrumai között. A' játszó-színen megfér 500 ember és 50 Lovas.

4) A' Leopold városi, nem nagy, de nevezetes Játékszín az alacsonyabb nemű Víg-Játékokról és gunyolódó Tréfa-darabokról, mellyek itten uralkodnak; és a' melly tekintetben egy Theatrom sints egész Német Országban, melly ezzel mérközhetnék, annyival kevésbbé, melly azt meghaladná.

5) A' Jó'sef Városi, igen tsínos, a' Wiedeni-nek formájára alkatva. A' Néző-közönség itt is, mint a' Leopold városiban, többnyire Parodiakkal, Tündéri darabokkal 's a' t. mulattatik.

A' Bétsi nép kedvelli a' mulatságot, és annak fő részét teszi előtte a' Theatrumba való járás; a' honnan a' Játékszínek meglehetősen szorgalmatossággal látogattatnak.

A' R e d o u t e.

A' Tsászári Burgnak, a' Jó'sef piatza felől eső, szárnyában vagyon a' két Redoutszála, mellyek között az egyik iszonyú nagy, a' másik kissebb. Itt tartatnak a' Farsángi bálok. Ez az egyedül való Hely, a' hol álortzásan vagy maszkarásan szabad megjelenni, de néhány esztendőök óta az álortzákkal szinte egészen felhagytak. Ide hajdan, egyedül Uri személyek (vom Stande) jártak, de mostanában igen elegyes szokott lenni a' Társaság, nem is felette számos. Egyedül három napot lehet az egész Farsáng ideje alatt felvenni, a' mikor az idegen ezen Mulató helyet régi fényében láthatja, ú. m. a' Farsáng 3-dik Vasárnapján, az úgy nevezett kövér Tsötörtökön és Húshagyó Kedden. Illyenkor 3, 4, 5 ezer ember jelenik meg a' Redoutban.

Hasonló Mulató-hely a' Laptázóház (Ballhaus), a' Ts. Burg háta megett, mellyben, leginkább télen által laptázás, széllapták verése és biliardozás által szoktak a' fő fő Méltóságok magoknak mulatságot, vagyis inkább testi gyakorlást és mozgást szerezni. Továbbá a' T á n t z - S z á l á k minéműek a' Városban két helyen (a' R ó m a i T s á s z á r n á l és a' M e h l g r u b é - n), 's Külső Városokban több helyeken vannak. — A' Házi bállok vagy P i k k n i k e k (a' mint hívják) miolta a' Redoutba való járás alászállott, igen gyakoriak és kedveltek. Házi-bált, a' Politzia Directionál tett előjelentés mellett, — mindennek szabad házánál adni, de ezekbe többnyire tsak esmerősök hívatatnak meg. Mások nem veszik a' dolgot ilyen szorosán és idegeneknek is megengedik a' bemenetelt, hogy a' bált fényesebbé tegyék. És az ilyen alkalmatosságokkal tetszik ki a' Bétsieknek vidám és vendégszerető jovialis Charactere.

Az Időtöltéseknek legközönségesebb nemét teszik az estveli Társaságok (Gesellschaften), mellyeknek tartása a' legelső Uraktól kezdve a' magát jól biró Polgárig minden Házaknál szokásban van, különösen a' téli Hónapokban; nyárban nem annyira, mivel akkor sokan Falukra költöznek, 's a' kik nem költöznek is, olyankor a' hús est-velői levegőn a' B á s t y á n, G l a c i s k o n 's a' t. örömet sétálgatnak. Illyen Társaságok némelly Házaknál minden nap, másoknál minden héten vagy két hétben tartatnak és néhol játékkal, néhol pusztá beszélgetéssel töltik az időt. A' Társaságok igen elegyesek; leány, aszszony, 's férjfi mindenféle karból, Hívatalbeliek, Kereskedők, Tudósok, Polgárok, Katonák 's a' t. Kivévéen a' Fő Nemességet, a' kik szorosán tsak a' magok rangúakkal társalkodnak.

A' gyönyörködtető Mulatságok közzé tartoznak a' C o n c e r t e k is, mellyeket részszerént az itt lakos, részszerént az itt keresztül utazó Művészek vagy a' kis Redout Szálában vagy az (Austriai) Ország Rendek Házában szoktak adni; és a' T ű z i J á t é k o k, mellyek eszten-dönként 3-szor 4-szer a' nyári Hónapokban a' P r a t e r -ben adattatnak.

XXII. A' P o s t a. P o s t a s z e k é r. G y o r s k o t s i. T á r - s a s á g o s K o t s i k.

A' Ts. K. legfőbb Udvari Posta-Hivatal, (melly a' levélhordó vagy lovas postákra ügyel) a' Wollzeile nevű útszában van Nro 867. Ez egyenesen a' Finantziális Udv. Kamarától függ. Foglalatossága arra terjed ki, hogy az elküldendő leveleket és írásokat, mellyek öt fontnál többet nem nyomnak, által vegye, és oda a' hova szállanak, kiszabott árért, elszállítsa; továbbá, hogy az ide útasított leveleket kiadja és elküldözze.

A' leveleket itt minden nap estveli nyoltzadfél óráig lehet a' Postára feltenni; azontúl azokat be nem veszik: de a' Recepisse mellett vagy pedig Recommandatioval küldendő leveleket délutánni 5 órától fogva csak hat óráig veszik el. Ezeknek hátára a' levél küldő tartozik a' nevét és lakását felírni, külömben el nem veszik. A' posta innen estveli 9 órakor indul el minden felé. A' levelek rendszerént megszoktak érkezni dél előtti tíz óra tájon vagy tizenegy óra előtt, (ha csak télen a' rossz utak vagy vízáradások nem hátráltatják); és kiadatnak 11 óra után a' postán, vagy ha a' borítékun a' lakás fel van téve, az útszák szerént elrendelt levélhordók által még az nap a' házhoz vitetnek. Hogy pedig a' levelek pontos és hamar általadása annál bizonyosabban teljesíttessék, minden levél borítéknak petsétes felére rányomtatják a' postán a' napnak és hónapnak számát, a' mellyen a' levél megérkezett.

Magyar és Erdély Országba általjában kétszer megy a' Posta, ú. m. Kedden és Pénteken. De ezen kívül Posonba és Pestre 's az eddig útban fekvő helyekre minden nap is megy a' Posta.

A' levélhordó posták bizonyos helyekre való indulásának és jövetelének napjai ekként vagynak meghatározva: Minden nap indul a' posta 1. Lintzbe, Regensburgba, Augsбургba, Norimbergába, Francfurtba. 2. Prágába. 3. Brünnebe, Olmützba, Teschenbe, és Lembergbe. 4. Posonba és Budára 's Pestre. 5. Grätzbe, Laibachba, Triestbe és Velentzébe, Klagenfurtba és Máilandba. A' hétnek itt kitett napjain pedig e'ként indul a' kitett helyekre. — Hétfőn: St. Gallen, Zürich, Bregentz, Salzburg, Insbruck, Hamburg, Berlin, Tábor, Pilsen, Eger,

Troppau és Botzen felé. — Kedden: egész Magyar 's Horvát Országba, Slavoniába, Dalmátziába, Erdélybe, Oláh Országba; — Lipsiába, 's Iglau felé. — Szerdán és Szombaton: Iglau, Hamburg, Budweis, Pilsen, 's Éger felé: továbbá: Szász Országba, Sléziába, Burkus Országba; Galitziába, Lodomériába, Lengyel- és Orosz Országba, Velentzébe, Olasz Országba és Dalmátziába; 's végre egész Német Országba; és Sz. Pölten, Krems és Mariatzell felé; Helvétziába és Európának minden fő- és kereskedő városaiba. — Tsöttörtökön: Hamburg, Berlin, Tábor, Éger, és München felé. — Pénteken: egész Magyar- és Horváth Országba és Erdélybe; továbbá Sz. Gallen, Zürich, Bregenz, Salzburg, Insbruch, Iglau, és Lipsia felé. — Török Országba a' posta hónapoként kétszer megy t. i. Konstantzinápolyba, 's ugyan annyiszor jő onnan is ide.

Ide minden nap érkezik a' posta 1. Felső Austriából, Lintzből, Augsburgból; Norimbergából, Regensburgból. 2. Tsehországból Prágából. 3. Morvaországból Brünnből, Ollmützből, Teschenből és Lembergől. 4. Magyarországból tsak Posonból, Pestről, Budáról és a' melly helyek ezeknek Bétsig útjokban esnek. 5. Stájerországból, Laibachból, Triestből, Velentzéből, Grätzből, Klagenfurthból 's Mailandból. Vasárnap jő, Berlinből, Szemlinből (Zimonból), Péterváradról. — Hétfőn: Magyar Országból és Erdélyből, Tirolisból, Salzburgból, Berlinből, Hamburgból 's a' t. Kedden: Baváriából, Szász és Német Országból, 's Magyar Országból Kassáról. Szerdán: Berlinből, Velentzéből, Kolosvárról, Péterváradról és Szemlinből. Tsöttörtökön: Horvát országból, Zürichből, Lipsiából 's a' t. úgy mint Vasárnap. Pénteken: Erdélyből, Felső Magyar országról, a' Bánátból, Hamburgból, Berlinből. Szombaton: Helvétziából, Hamburgból; Lipsiából, Dresdából 's a' t.

A' levelek taksája, a' helyek távolyságához képest, a' hova t. i. küldetik, hét féle, ú. m. fél latot nyomó levélért a' legközelebbi távolyságig a' vitelbér 2 ezüst krajtzár; így megy feljebb feljebb 14 kr.ig; úgy hogy ha a' legtávolabb való helyre küld is valaki levelet henn az Austriai birodalomban, fél latos levélért 14 kr-nál többet nem fizet a' feladó vagy a' kiváltó. Pénzt, p. o. Váltó-

tzédulát vagy Banknótát a' leveles postán levelbe zárva küldeni nem tanátsos, mert ha elvész, vagy a' levélből kivész, az 1786-dik eszt. Felsőségi Hirdetés szerént, senkit sem lehet érte perbe fogni. A' pénzt Posta szekeren kell küldeni onnan a' hol az keresztül jár.

Az úgy nevezett kis Posta (kleine Post).

Minthogy a' városnak és külső városoknak kiterjedése igen nagy; igen hasznos intézet az, hogy akárhova küldhet az ember ezen a' kis Postán levelet napjában kétszer, sőt a' közel lévő falukba is Béts környékére. Erre különös hivatal szobája van az Udv. Posta hivatalnak, a' hova a' leveleket dél előtt 9, — és délután 4 óráig lehet adni, 's fizet érettek a' línéán belől eső helyekig 2, és a' falukra menő levelekért 3 krajtzárt.

Az Újságok elküldözésének (Expeditiójának) legfőbb Ts. K. Udv. Posta-Hivatala. (Die K. K. oberste, Hof-Post-Amt-Zeitungs-Expedition.)

Ez is a' Fő Posta Hivatalhoz tartozik; a' hol minden féle belső és külső Országi Újságokra lehet előre fizetni; 's onnan küldetnek széllyel az Újságok nyomtatott vagy írott borítékok alatt az egész Austriai Birodalomba. A' ki tehát azt akarja, hogy az itt Bétsben vagy külső Országban kijövő Újság, mellyet megrendel, egyenesen innen és késedelem nélkül járjon; szükséges, hogy annak taksáját ide küldje fel ezen útasítás alatt: An die K. K. Oberste Hof-Post-Amt-Zeitungs-Expedition, in Wien. Így a' Ts. K. Posta Hivatalok az Újságok taksáját mindenütt elfogadják 's recepisse mellett, posta petsét alatt vagy a' rendes Postán, vagy postaszekér által bátran felküldhetik.

Posta-szekér. (Dilizsánsz).

A' Ts. K. Postaszekér Directiója a' Dominikánus piazon van Nro 666, és a' Fő Posta Hivatallal öszveköttetésben áll. Azokra nézve, a' kik azzal kívánnának utazni, vagy általa valamit elküldeni a' következőket szükséges tudni.

1. Az utazó 2, 3 nappal előre-jelenti 's béíratja magát a' Postaszekér Fő Expeditiójánál, bémutatván a' Ts. K. Politzáj Directio engedelmét az utazásra (Passierschein), a' melly nélkül bé nem íratik. A' vitel bérét előre le kell

fizetni. A'ládát, párnazsákat 's a' t. a' mit az Útazó magával visz, az indulás előtt egy nappal által kell adni, 's arra nevét reá írni.

2. Ha küldeni akar valaki akármelley jószágot Postaszekér által, azt ládába, katulyába vagy viaszos vászonba jól be kell tsinálni, lepetsételni, előre megmautoltatni, 's ráírván az útasítást, kinek szóll 's hova, azt is fel kell jegyezni mennyit nyom, 's mennyit érő, a' mi benne van. Ez arra való, hogy ha valami módon elveszne a' jószág, annak árát a' Recepisse előmutatása mellett, három hónapig kifizetteti a' Postaszekér Directiója, de ezen időn túl nem. A' küldendő jószág mellé egy késérő levelet (Frachtbrief) is kell írni, mellyben kitétessék, kinek, és mitsoda útasítás alatt küldi az ember az ennyit vagy annyit érő jószágot. Ennek alá kell írni a' maga nevét, lakását, és petsétjét, mellyel a' jószág le vagyon petsételve alá ütni. — A' pénzel terhelt levelet, nem szükséges megmautoltatni, hanem egyenesen általadni az Expedition, a' hol azt megszámlálják és az általadó szeme előtt, mind a' posta mind a' küldő petsétjével lepetsétlik.

A' Postaszekér Magyar Országra e'ként indul Bétsből naponként:

Minden nap megy Posonba, és estve indul tizedfél órakor.

Vasárnap indul Györbe, Budára, estveli hét órakor.

Kedden megy Sopronnak, Kőszegnek, Szombat helynek, Körmendnek, Csáktornyának, Varasdnak, Zágrábba és Kárlovitzba, indul délben 12 órakor. — Ugyan ezen napon, Grätzen, Laibachon keresztül Triesztbe és Fiuméba.

Szerdán megy Györnek, Budára, indul estveli hét órakor.

Pénteken, Grätzen, Laibachon keresztül Triestbe, Fiuméba; indul estve hét órakor.

Ezen kívül:

Minden hónapban kétszer megy a' Postaszekér Szegeden keresztül Temesvárra és onnan Erdélybe Déván, Szászvároson keresztül Szász-Sebesre (Mühlenbach); 's innen azután két Postaszekér indul, az egyik Károlyfejeváron, 's Enyeden keresztül megy Kolosvárra; a' másik

Szebenbe és innen Brassóba. Ez a' postaszekér ugyan az, a' melly innen Vasárnapokon szokott Budára indulni, 's onnan minden két hétben egyszer tovább megy Temesvár felé. Más vasárnap pedig, ésígy minden két hétben egyszer az innen Budára ment postaszekér onnan Földvárnak indul 's Szekszárdon, Mohátson keresztül Eszékre, Péterváradra és Zemlinbe (Zimonba) megy. — Úgyantsak kétszer egy hónapban Kassára is megy Postaszekér Egeren, Miskoltzon és Szikszón által; az tudnillik, a' melly innen minden Szerdán estve Budára indul, két hétben egyszer onnan tovább megy Kassáig.

A' Postaszekerek e' szerént érkeznek meg Bétsbe:

Posonból, minden nap reggeli 6—7 óra között. Budáról minden Hétfőn és Tsötörtökön estve. Erdélyből 's Temesvárról, valamint Zimonból, Péterváradról és Eszék-ről is minden két hétben egyszer t. i. Hétfőn estve. Minden Szombaton délben érkezik, Kárlovitzból, Zágrábból, Varasdról, Körmenden, Sopronyon keresztül.

Gyors postakotsik. (Eilwägen).

Ezeken, a' kinek sietős útja van, igen sebesen utazhat és oltsón. A' béíratás módja úgy és ott esik meg, a' hol a' postaszekérre. Posonba minden nap indul nyáron reggeli hat, és télen 7 órakor, egy személy fizet 2 f. 50 ezüst kr. és Posonba ér hat óra alatt. Budára 's Pestre indul Vasárnap, Szerdán és Pénteken estvéli tizedfél órakor; 's oda ér más nap estve 8, 9, 10 óra tájon, a' mint az út engedi; 's egy személy fizet 11 for. 7 kr. Ezek a' gyors kotsik innen minden felé járnak. Vigyázzon a' ki azzal utaz, hogy a' meghatározott indulás óráján pontban ott legyen, mert az senkire sem várakozik, a' mint üt az óra, indul.

Társaságos kotsik is állottak fel egynehány esztendő óta, mellyeken bizonyos meghatározott árért p. o. 4, 5, 6 's 10 garasért kikotsizhat az ember Béts vidékeire 1, 2, 3 órányira; p. o. Badenbe az ottani meleg ferdőkbe; Laxenburgha a' Tsászári Palotának, a' nevezetes kertnek 's abban találtató ősi vitézi várnak 's egyéb ritkaságoknak megnézésére; Schönbrunba, a' Tsászári nyári palotát, kertet, fűvész kertet, 's vad állatos házakat megtekinte-

ni; Mödlingbe 'sa' mellette lévő Brühli gyönyörű völgybe; Dornbachba az ottani pompás nagy kert megnézésére; Grintzingbe, a' hol Méltóságos Udv. Tanácsos Görög Urnak az a' szép fekvésű Szőlőhegye vagy a' Cécius hegye aljában, mellyben az Európai nevezetesebb szőlőnemeket és fajokat mind együtt láthatni 'sa' mellynek több állóhelyeiről Bétsnek 's környékének szép fekvését 's vidékeit igen jól láthatni.

XXIII. Bészálló Vendégfogadók.

A' Hazából Bétsbe utazók kedvéért feljegyezzük a' nevezetesebb Vendégfogadók neveit, mellyekbe lehet és szoktak kivált az onnan feljövő vendégek szállani.

A' nagyobb vendégfogadók, mellyekben Úri lakások is vagynak, német neveik szerént ezek: Zur Kaiserin von Österreich, a' Weihburggasse-ban Nro 906. Beim römischen Kaiser, a' Freiung-on Nro 138. Zur Stadt London, a' Förmaut mellett, Nro 684. Beim Erzherzog Karl, Nro 968. Beim Schwan, Nro 1044. Beym wilden Mann, Nro 942. mind a' három a' Karinthiai útszában. Beim ungarischen König, a' Schullerstrassen Nro 852. Beim goldenen Ochsen, Nro 1086. Im Matschagerhof, Nro 1091, mind a' kettő a' Seiler útszában. Bei der ungarischen Krone, a' Himmelport útszában, Nro 961. Beim braunen Hirschen, Nro 728. Beim weissen Wolf, (a' fejer Farkasnál) az alte Fleischmarkt nevű útszán, Nro 694. A' Külső városokban a' Sopron felől jövők szállanak többnyire a' Wiedenen lévő Veres Kátsához, zur rothen Änte, Nro 23. Az arany bárányhoz, zum goldenen Lamm, Nro 24. Zum goldenen Kreuz, Nro 11. zum rothen Rössel, Nro 12. A' Landstrassén vannak ezek: Zum goldenen Engel, Nro 45. Zur goldenen Birn Nro 52. zum rothen Hahn, Nro 292, 'sa' t. A' Leopoldvárosban: zum schwarzen Adler, Nro 316. zum goldenen Lamm, Nro 581. 'sa' t. — Kávéház Bétsben 84 van.

Mutatótábla.

Béts leírásának Foglalatjára.

	oldal.
I. Béts fekvése - - - -	7.
— nagysága - - - -	8.
— piatzai és az azokon látható nevezetességek, oszlopok, kútak, 's a' t.	9. 13.
II Jó'sef Tsászár Oszlopa	10. 11. 12.
II. A' lakosok száma - - - -	14.
— — nemzeti bélyegeik - - - -	15.
— — szaporodások - - - -	15.
III. A' lakosok tápláltatására eszten- dönként megkívántató ele- ség 's más szükséges dolgok előszámlálása - - - -	16. 17.
IV. Megnézést érdemlő paloták és nevezetesebb épületek Béts- ben; p. o. a' Tsászári palo- ta, (die Burg) 's a' t. - - - -	17. 18.
V. Templomok és Klastromok	
A' Sz. István temploma (Stephans-Kirche)	21.
Az Udvari templom (die K. K. Burg- pfarre) 's a' t. - - - -	22.
VI. A' Belső Város bástyájáról - - - -	28.
Közönséges mulató kert - - - -	28.
A' Ts. K. Udvari kert - - - -	29.
VII. A' Külső Városok - - - -	29.
VII. Nevezetes épületek a' külső vá- rosban - - - -	31.
IX. Az Aukert, és a' Prater - - - -	32.
X. Külső városi tsatornás kútak	33.
Az Albert Christina kútjai - - - -	33.
Az Alser külsővárosi kútak - - - -	34.
A' Bétsi Tsatorna (Wiener Kanal) - - - -	34.
XI. Tudományos Nevelő Intézetek	37.
A' Ts. K. Universitas - - - -	37.
A' Tsillag vizsgáló torony (die Stern- warte) - - - -	39.

	Ts. K. Tanító Intézet a' Világi Papok számára	- - - -	40.
	A' Josephinum, vagy a' Jó'sef nevét viselő Orvos- Seborvosi Ts. K. Akadémia	- - - -	41.
	A' Barom-Orvosi Oskola	- - - -	41.
	A' Ts. K. Ingenieur Akadémia	- - - -	42.
	A' Theresianum	- - - -	22.
	A' Keleti Nyelvek Akadémiája	- - - -	43.
	A' Polytechnicum	- - - -	43.
	A' Protestans Theologiai Intézet	- - - -	44.
	A' Ts. K. Gazdasági Társaság	- - - -	45.
	Az Érseki Seminarium	- - - -	45.
	Gymnasiumok	- - - -	45.
	Normalis Oskola	- - - -	46.
	Protestans Oskolák	- - - -	46.
	Nevelő Intézet a' Katona Tisztek leányainak számokra	- - - -	46.
	Polgári leányok számára, penziós intézet	- - - -	47.
	Hadi Úszó Oskola	- - - -	47.
XII.	Mívészeti Intézetek	- - - -	48.
	A' Képelő v. formáló Mívészeti Mesterségek Ts. K. Akadémiája (die K. K. Akademie der vereinigten bildenden Künste)	- - - -	48.
	A' Muzsikát kedvellők Társasága	- - - -	49.
XIII.	Közönséges Könyvtárak.	- - - -	
	A' Ts. K. Udvari Könyvtár	- - - -	50.
	Az Universitas Könyvtára	- - - -	51.
	Privát-Könyvtárak	- - - -	52.
XIV.	Állatos és Köves Gyűjtemények.	- - - -	
	Fűvész Kertek	- - - -	55.
	A' Ts. K. Naturalien Kabinét	- - - -	55.
	Az Állatos Kabinét	- - - -	56.
	A' Brasiliai Museum (das K. K. brasilianische Museum)	- - - -	57.
	Az Universitas Természet Históriai Museuma	- - - -	57.
	Privát Gyűjtemények	- - - -	57.
	Botanikus vagy Fűvész Kertek (der botanische Garten)	- - - -	58.
XV.	Régi Művek és Ritkaságok Gyűj-	- - - -	

	teményei	- - -	60.
	A' Ts. K. Kintses Kamara (die K. K. Schatzkammer)	- - -	60.
	Az Antiken Kabinét	- - -	61.
	A' Ts. K. Mumias Kabinét (das K. K. Cabinet ägyptischer Alterthümer)	- - -	62.
	A' Ts. K. Ambrási Gyűjtemény	- - -	63.
	A' Ts. K. Fegyver-Ház (das K. K. Zeughaus)	- - -	64.
	A' Városi vagy Polgári Fegyverház (das bürgerliche Zeughaus)	- - -	64.
	A' Nemzeti Fábrikák Míveinek Kabinétja a' Polytechnicumban	- - -	65.
	Privát Gyűjtemények	- - -	66.
	Ts. K. Korona Örökös Ferdinand Ö Fő Hertzegségének Műves Gyűjteménye	- - -	66.
XVI.	Képes Tára k. (Gemälde Sammlungen)		
	A' Ts. K. Festett Képek Galleriája (die K. K. Gemälde Gallerie)	- - -	68.
	A' Ts. K. Udvari Könyvestár Művészi Gyűjteménye (Kunst-Sammlung an der K. K. Hofbibliothek)	- - -	70.
	Privát Gyűjtemények	- - -	70.
XVII.	Egészséget tárgyazó (Orvosló) Intézetek		
	A' Ts. K. Közönséges Ispotály v. Kórház	- - -	71.
	A' szemfájósok számára való Intézet	- - -	73.
	Tébolyodottak Háza (die K. K. Irren-Heilanstalt)	- - -	73.
	Szülő Ház (das Gebärhaus)	- - -	74.
	Talált Gyermek Ház (das K. K. Findelhaus)	- - -	74.
	Dajka Intézet (das Säugammen-Institut)	- - -	75.
	Ts. K. Katona Ispotály	- - -	76.
XVIII.	Jóltévő Intézetek		
	Intézet a' Szegények számára	- - -	77.
	Az Invalidusok Háza	- - -	78.
	A' Sz. Marxi Ápoló Ház	- - -	78.
	Árvák Háza (das K. K. Waisenhaus)	- - -	79.
	Siket Némák Háza (das Taubstummen-Institut)	- - -	80.

	oldal.
Vakok Háza (das Blinden-Institut)	80.
Zálogház (das K. K. Versatzamt)	81.
Nemes Aszszonyok társasága a' jónak és hasznosnak előmozdítására	81.
Penziós Intézetek (Pensions-Anstalten)	82.
Az első Austriai Sáfárkodó Kaszsa és a' Közönséges Ápoló Intézet (die Erste österreichische, mit der allgemeinen Versorgungs-Anstalt vereinigte Sparcasse)	83.
XIX. Rézi Mesterségek, Fábrikák;	
Nyomtató Műhelyek	85.
A' Ts. K. Portzellán Fábrika	87.
A' Ts. K. Ágyú-Öntés (Kanonen-Giszerey)	88.
A' Ts. K. Fegyver Fábrika	88.
Nyomtató Műhelyek	89.
Kő Metsző Intézetek (Lithographische Anstalten)	89.
XX. Kereskedés. Vásár. Pénz. Börze.	
Bank	90.
Papíros pénz	92.
Status Obligatiók	93.
A' Börse, vagy a' Status papírosok (Obligatiók) Vásárhelye	97.
Értz pénz	97.
Bank	98.
XXI. Közönséges Játéknéző és Múlatóhelyek. Időtöltések	100.
A' Burg-i Theátrum	100.
A' Karinthiai vagy Kärnthner Kapui Theatrom	101.
A' Wiedeni Theátrum	101.
A' Leopoldvárosi Theátrum	101.
A' Jó'sefvárosi Theátrum	101.
A' Redoute	101.
XXII. A' P o s t a	103.
Posta-Szekér (der Postwagen)	105.
Gyorskotsi (der Eilwagen)	107.
Társaságos kotsik (Gesellschaftswägen)	107.
XXIII. Beszálló Vendégfogadók	108.

KONSTÁNTZINÁPOLYNAK

r ö v i d L e í r á s a.

II.

KONSTÁNTZINÁPOLY, török nevén *Stambul* (az az: a' Város), fekszik az Éjszaki Szélességnek 41° 's a' Keleti Hosszúságnak (Páristól számlálva) $26^{\circ} 59'$ alatt, a' régi *Byzantium* helyén. Első felállítója volt a' *Megarai Byzas*, a' kiről nevét vette; *Severus* Tsászár *Byzantiumot* elpusztította és lakosait elszélesztette. *Konstantin*, a' kiről új nevét vette, hihetően kellemetes fekvéséért, 530-dik Eszt. újra pompásan felépíttette és a' Római birodalomnak fő városává tette. Későbbben a' Görög Tsászárságnak leve birodalmi városa egészen 1453-ig, a' mikor *II Mahomet* által megvétetvén a' Törökök hatalmába esett. A' Város — a' régi és új neve alatt — 24 ostromot szenvedett, de tsak 6-szor; úgymint: *Alcibiades*, *Severus*, *Konstantin*, *Dandolo*, *Palaeologus Mihály*, és *Mahomet* által vétetett meg.

Konstantzinápoly a' *Rumeliai (Rom-Ili) Helytartóságban* a' *Mármora* tenger mellett fekszik. Egy keskeny tenger, a' *Thrátziai* vagy *Konstantzinápolyi* tenger szorossa, választja Ásiától. A' Városnak magának, a' Külső-Városok nélkül, 3 német mértföld a' kerülete; a' külső Városokkal együtt 12. Maga a' Város félkörben hét emelkedő hegyeken ül, és egy Δ -t formál, mellynek tsúttsa a' tengerszorossáig nyúlik, éjszaki oldalát a' *Kikötő*, a' délit a' *Mármora* tengere határozza, a' harmadik oldal, melly délre esik, leghosszabb, és azt 25 lábnyi szélességű sántz és 548 tornyokkal megrakott kettős köfal keríti, és választja el az Országnak belsőjétől. Ez a' köfal a' *Theodosius* idejéből való, téglából és termés kőből

rakva, meglehetősen magasságú és régiségéhez képest elég jó állapotban van; 7 kapu van rajta, mellyek közül legnevezetesebb, de legjobban is meg van romladozva, a' Top-kapus i nevű, Porta Sancti Romani. Itt vészett el az utolsó Görög Tsászár Konstantinos Palaiologos, és itt mentek bé a' Törökök Keletnek Fő Városába. A' más két Oldalait is a' Városnak tornyos kettős köfal veszi körül, mellyeken imitt amott Török kéztől tett javítások látszanak; a' tenger felől 7, a' Kanalis vagy Kikötő felől 10 kapuk visznek bé a' Városba.

Konstántzinápolynak Kikötő helye, mellyet a' Kanalis formál, egy a' legnagyobb és legbátorságosabb Kikötői közzül Európának, melly a' hol legszélesebb 18,000 láb 's a' hol legkeskenyebb 1,800; a' bójárásnál két Lám-pás-tornyok állanak és mindenik partról erős Battériák oltalmazzák; terítve van mindenféle Nemzetek hajóival és tzifrán ékesített török bárkák és sajkák jönnekmennek szűnés nélkül benne, mellynek látása annyival szebb, mivel a' Partokon álló sokféle és nagyobb részent tsinos Épületek a' hajóknak sokaságát egészen körül fogják.

Galata, Pera és Kaszsim-Basa Külső Városokat a' Kikötő választja el a' Várostól. Kaszsim-Basában van a' Tengeri Fegyverház és Magazin (Tersaneh), a' Kapitán Basa Palotája, a' Hajós Műhely, Kaszárnyák, 's a' t. Galata egy tulajdon köfállal kerített, középszerű nagyságú Külső város az Európai Kereskedőknek lakhelye; itt van a' Top-hana vagy Ágyú-öntőház az Artillériamagazinumával együtt.

Pera egy szomszéd dombon amattól egy órányira fekvő, kövel (de rosszúl) kirakott és meglehetősen rendetlenül épült Külső Városotska. Itt laknak az Európai Követek tolmácsaikkal együtt szép kö Palotákban. Van benne 1 Görög és 4 Kathólikus Templom, egy Dervisich (Török Barát) Klastrom, és egy Intézet azoknak az Ifjaknak számára, a' kik a' Szerályba hivatalokra felvétetnek. — Ezeken kívül a' Külső Városokhoz számláltatnak ezek a' közel fekvő Faluk is: Ejub vagy Eyoub egy Metsettel, mellyben a' Prófétának szent Ereklýei —

a' többek között a' Kard, mellyet az Új Szultán, midőn a' thrónusra lép, oldalára köt — tartatnak; B u j u k d e r e h (nagy Völgy) egy lapályos és kígyókkal bővölködő Falu, mellynek felső részében az Európai Követeknek nyári Palotái fekszenek; F o n d u k l i; D u l m a k - B a k t s e (dinnyés kert) a' Nagy Úrnak Rhinai ízlésű Palotájával; es B e s i k t á s a' Szultán nyári Kastélyjával, de a' melly 1816-ban nagyobb részént elégett.

A' tengerről tekintve, Konstantinápoly felette gyönyörű látást mutat; a' hét hegyek, mellyeken a' tulajdonképpen való város fekszik, félkarikában emelkednek fel, mellyeknek tetején a' fák között, némelly régi Emlekeken kívül, a' Metsetek és Fördő Házak meszsze ellátszanak; de ezen pompás külseje nem felel meg belsejének. Az Útszák a' városban majd mind görbék, keskenyek, tisztátalanok, a' házak többnyire csak fa-kunyhók, Bárkák, mellyeknek felső része nagyon előre kiáll és a' kilátást homályosítja. Sok helyen pusztaságra talál az ember, vagy elégett Ház helyre vagy olyan Házakra, mellyekből a' Pestis miatt ki kellett költözni. De ezen nyomorult fa-házak mellett lehet látni egynehány Palotát is, és nem kevés számú, tekintetet érdemlő Épületeket. Legelső ezek között a' Szerály vagy a' Szultán Palotája, melly éppen a' régi Byzantium helyén áll, — a' Kikötőtől délkeletre, a' Mármora tengertől éjszakkeletre, — és ámbár benn esik a' Városban, mégis tulajdon magas köfalával kerítettik; ez maga egy kis Város, és nem egyéb, mint egy lakó Házakból, Metsetekből, Kertekből, K i o s k o k b ó l (Kerti házak) Fördő házakból, 's a' t. álló kerített Vár, mellyben (a' mint mondják) 6,000 ember lakik. A' Törökök, hogy más Kastélyoktól megkülömböztessék, P a d i s a h - S z e r á l y n a k (Tsászári Kastélynak) hívják; 8 kapuja van, mellyek között legnevezetesebb a' B a b i h u m a i n (Magas Porta), melly előtt egy felől a' hajdani S ó f i a temploma, más felől egy Szökő-kút áll, — ide szokták a' Kapu elébe jobbra és balra, a' gonosztévőknek és a' háborúban megöletett ellenségeknek fejeit kirakni. Ezen a' Kapun mégyen bé az ember az első Udvarba, a' hol a' Pénzverő Ház és a' Nagy Vezér Palotája áll, a' régi (még Konstantin idejéből való) I r e n e templomával, mellyből a' Törökök fegyverházat tsináltak. Itt van az Ud-

vari Metszet is. Az első kaputól mintegy ezer lépésnyire érkezik az ember egy másikhoz, (neve Orta-kapus) ez viszen a' második Udvarra, melly az elsőnél kisebb, de szebb. Az Épületek köröskörnyül majd mind oszlopos tornáztokkal ékeskednek, de nem egyenlő magasak; itt van a' Diván Szálája. Az Udvar közepén van egy Szökőkút tziprusfákkal árnyékozva. Innen mégyen az ember a' boldogság kapuján (Babi-Saadet) keresztül, a' harmadik Udvarra, a' hová tsupán a' Törököknek — azoknak is tsak úgy, ha az Udvarhoz tartoznak, vagy egyenesen oda hívattnak — szabad belépniük. Egyedül a' Követek azok, kik a' Diván Szálájából egy hosszú tetős folyosón ide járúlnak a' Szultán Audentziás szálájába, a' melly pompás ugyan, de kitsíny és setét. Ezen az Udvaron van a' Szerály Könyves tárja, a' Szultán lakószobái, hátrább a' Kintstár, és a' Hárem, 's más egyéb otromba pompával készült Épületek. De erről, és a' beljebb eső részeiről a' Szerálynak semmit sem lehet tudni, mivel az Audentziás szálán belől egy Idegent sem botsátanak. Kivülről nem lát az ember egyebet, mint sok kisebb nagyobb rendetlenül fekvő Épületeket ónnal fedve, és kerteket tsínos Kioskokkal. — Ezen a' Fő-Szerályon kívül vagyon még egy másik is szinte közepén a' Városnak, Eski-Szerály, mellyet II Mahomet építtetett. Ide zárják a' megholt Szultánnak feleségeit és rabaszszonyait; de a' kiknek innen szabad férjhez menni. Nem messze ettől nyugotra vagyon az Ajnalu-kavak-Szerály (tükörös Kastély), mellyet III Ahmed építtetett, hogy a' Velentzeiektől ajándékozott szép tükröt bele helyeztetné. A' Városnak nyugoti tsútsánál áll a' hét tornyos Vár, mellyet még a' régi Görög Tsászárok építtettek, 's II Mahomet megerősíttetett, az Ország rabjai ide zártatnak. A' hét tornyok közzül, az 1768-iki földrengéskor 3 ledült, és azolta nem építtették fel. — A' Piatzok között legnagyobb az úgy nevezett Atmeidán (a' hajdani Hippodrom), mellynek hossza 250 láb, szélessége 150, mellynek egyik oldalát a' III Ahmed szép Metsetje formálja. Itt szoktak a' Török katonák a' fegyverben gyakoroltatni, és a' közönséges Innepek 's nagy tzeremoniák alkalmatosságával ide szokott a' Szultán kijöni. A' sok Em-lék-oszlopok közzül, mellyek e' piatzot hajdan díszesí-

tették, most már nem látni egyebet, mint 60 láb magasságú Egyiptomi Obeliskust, egy omladozott kigyos-Oszlopot, és azt a' 94 lábnyi magas Oszlopot, mellyet Konstantinos Porphyrogennetes érzel béborítottatott. Átaljában véve minden régi Emlékek, mellyeket a' Városnak különböző részeiben találhatni, igen megrongáltattak; legjobban megmaradt egy 90 láb magasságú Porphyr-Oszlop, mellynek tetejében hajdan valamikor egy Apolló állott, de ez is olly sokat szenvedett a' tűz által, hogy közönségesen csak égett Oszlopnak hívják. A' Vadas-Ház (Menagerie) hajdan a' Sz. Phokás Temploma volt. — Mosé (Dsámí) mintegy 200 van Konstántzinápolyban, Metszet vagy török Kápolna (Medsid) több 500-nál. A' Mosék vagy török templomok többnyire mind kerített tágas udvaron fekszenek, bolt-hajtásos kerek fedél alatt állanak, és két vagy négy úgy nevezett Minarétek emelkednek fel vagy mellettük vagy belőlök. Ezek a' Minarétek nem egyebek, mint gothus torony formájú épületek, mellyekben a' Mosé fundálóinak Kriptáji vagynak. A' Mosék átaljában véve mind egy formára vagynak építve; legrégebb és legpompásabb közöttök a' Sz. Sofia-Moséja, vagy az a' régi Görög templom, mellyet Justinianus Sz. 'Sófiának építettett. Ennek hasonlatosságára épültek a' többi Mosék, formája egy kereszté, mellynek hossza Nyugotról Keletre 270 láb, széle Éjszokról délre 240. A' ki nem Török, a' Szultán engedelmé nélkül ide bé nem botsáttatik. Kilentz nagy ajtók nyilnak ezen Moséra, mellynek két pitvarában a' 67 kő oszlopok között, mellyek a' hajdani folyosót tartották, 14 tűnik különösen az embernek szemébe, úgy mint: 6 zöld Jaspis oszlopok az Ephesusi Diana templomából valók, és 8 Porphyr-Oszlopok a' Nap templomából Rómából. A' padimentom Porphyrral és Verda Anticoval (üveg a' régi Világból) vagyon kirakva, és gazdag szőnyegekkel bévonva. Nevezetesek ezen kívül a' III Ahmed, a' Solimán, a' Selim 'sa't. Moséi. A' török templomokon kívül vagyon a' Városban 25 nem igen nevezetes, többnyire omladozó félben lévő Görög, 9 Kathólikus és 3 Örmény templom, 6 Kathólikus Klastrom és sok 'Sinagogák. — Szökő-kútakat majd minden útszákon láthat az ember, mellyek egyszerűen tsínosak, és a' Vízét szép tsatornáknak viszik beléjük, egy különösen igen szép

közzülök, mellyet még Valens építtetett; a' Constantinus é és a' Philoxenus é is méltók az említésre, mint nevezetes Emlékei a' régiségnek. A' közönséges fürdő Háza a' millyenek 150-an vannak, mind egy formára vannak épülve. A' Chánok és Bazárok nagyotska köépületek, a' hol a' Kereskedő-Boltok vannak és a' Vásár-piaztot formálják. A' legnagyobb és legújabb Bazár az, mellyet II Mahomet építtetett; annak a' piatznak, a' hol a' rableányok árultatnak, Arret-Bazar a' neve, de a' hová nehéz az Európai embernek a' bemenetelt megnyerni. Kávéházak, Khinai ízléssel ékesítve és tsudálatosan kifestve, nagy számmal taláztatnak, a' hol minden rangú és sorsú emberek öszvegyülnek, sokan majd az egész napot ott töltik, 30—40 pípa dohányt kiszívznak, és ugyanannyi findsa kávét felhörpölnék. A' közönséges Épületekhez számláztatnak az Opiumos-boltok (Theriak-Hane) is, a' hová a' Vendégek rendszeren estve gyűlnek fel, egynehány darabka Opiumot lenyelnek, reá egy pohár vizet megisznak, és ekkor várják az elragadtatásnak vagy édes részegedésnek előérkezését. A' mesteremberek egy rakásban laknak, és majd mindenik mesterségnek külön útszája van, p. o. a' Tsizmadiáknak, Pípa-faragóknak, Szűtsőknek 's a' t. külön külön útszajok van. Ispotályok, (azokon kívül, mellyek a' 14 Tsászári Mosék mellett vannak, és a' mellyekbe leginkább örültek vitetnek) a' Városnak több részeiben taláztatnak minden nemzetbéli betegeknek számára, de a' felvígyázat benne igen rossz, és a' betegeknek nem viselik jól gondját. Oskolák a' gyermekek számára hitel felett való nagy számmal vannak (1,500); Gymnasiumok (Medrese) 500-nál több, a' hol az ifjak ingyen taníttatnak; és 11 Akademiák, a' hol a' Tsászár költségén 1600 Török ifjak a' Világi és Papi hivatalokra készíttetnek — ezekből lesznek az Ulemák vagy Tudósok. A' Városban lévő 15 Bibliothékák között, első a' Szerályé, a' többi tsekély, körül-belől 2,000 darab Réz-Írás van mindenikben, azoknak is nagyobb része nem egyéb mint magyarázat a' Koránra. Vagyon egy Matematika és egy Tengeri Oskola, és három (1 Török, 1 Örmény, 1 'Sidó) Könyv-nyomtató műhely. A' mesterségek Konstántzinápolyban nem igen virágoznak; egyedül a' selyem- és pamut-szövés 's fonás az, mellyet meglehetősen szorgalma-

tossággal üznek, és a' szükséges Házi eszközökön kívül, a' fegyver-néműeket, festett bőröket, szattyánt kitetsző munkássággal készítik. De nagy Fabrikák és Manufaktúrák nintsenek. — A' Városnak szerentsés fekvése az Ásiai és Európai portékáknak 's miveknek neminemű közép pontot szolgáltatván, a' Kereskedés nagy. Az Európaiak Pamutot, Kávét, Viaszt, Puszpáng-fát, Bivaly - és nyúl-bőrt 's a' t. visznek innen; és búzát, posztót, vásznat, értz-miveket, 's a' t. hoznak. Az egész Kereskedés egyébaránt a' Görögöknek, Örményeknek és 'Sidóknak kezében van.

A' lakosok száma Olivier szerint 500,000, Generális Andreossy szerint (1815-ben tett számítása szerint) 593,600; a' lakosok sok nemzetből valók: Törökök, Arabsok, Görögök, Örmények, 'Sidók és Európaiak. A' Törökök legszámosabbak, a' Görögök hajdan, az az a' Revolutio előtt, 6-od részét tették az egész népességnek és többnyire kivált a' főbb familiák a' Fanal nevű részében a' Városnak, a' Kikötő mellett, laknak; itt van a' Görög Patriarchanak Rezidentziája; ezeknek egy része kereskedik, vagy Orvosi tudományt és idegen nyelveket tanul (hogy Drogmanok vagy Tolmátsok lehessenek az Udvarnál), a' más része a' Tengeren Hajós-szolgálatot visel. Az Örmények, mintegy 50,000-en Kereskedésből élnek; a' 'Sidók, hasonló számmal, a' Városnak egy külön részében laknak és a' kereskedésen kívül minden — még a' legalábbvaló — kézimesterségeket is ők üzik. — A' Városban szüntelen mély tsendesség uralkodik, mellyet sem kotsizörgés (mert kotsija senkinek sints) sem emberi szó és beszéd meg nem zavar, mivel a' lakosok átaljában igen kevés beszéddel élik a' világot. Ámbár pedig a' ruha, mellyet az emberek viselnek szinte egészen egy szabású és egy formájú: a' Törököket még is ki lehet közzülök esmerni, nem tsak Turbánjoknak és paputsjoknak másféle színéből és Öltözetjeknek nagyobb gazdagságából, hanem abból is, hogy azok kevélyebb artzot mutatnak és tsendes méltosággal lépdegélnek, a' mikor a' többiek bizodalmatlanságot áruló képpel és félelmes tekintettel kullognak. Az Aszszonyok mindenkor fátyolosan járnak és úgy öltözve, hogy a' figyelmetességet magokra ne vonják; az útszán őket megszóllítani vagy vélek beszélni — nem szo-

kás. Az Európaiak (kiket a' Törökök Frankoknak, Frankusoknak hívnak) mindnyájan együtt laknak Galatában és Perában. Az Éghajlat Konstantinápolyban mérséklett, a' levegő egészséges, ritka a' betegség, az emberek soká élnek, de a' Pestis gyakran rémítő pusztításokat viszen végbe. Tűz sokszor esik, és néha egész Útszák porrá égnek. A' Politziának kötelessége gondoskodni, hogy a' Város szükségét ne lásson búza és gabona dolgában, nem is igen van példa reá, hogy az élelem megfogyta miatt a' Város szorultságot szenvedne; *) de másként keveset gondol a' Politzia a' Közönségnek javával, nevezetesen az útszára kihányt szemétnek és tisztátalanságnak eltakarítását részszerént a' szabadon ögyelgő kutyákra bízva, részszerént az essőre, melly azt elmosván a' Kikötőbe viszi. A' Város környéke valóban nevezetes a' tájéknak szépségéről, mellyet nevelnek a' számos Temetőhelyek, fával tsínosan béültetve, mellyek megannyi Mulató-kereteknek tetszenek. Különösen nagyok és a' vesztegetésig gazdagon készített Sírokkal ékesek a' Törökökéi; a' Péra mellett lévő két Temetők egyszersmind Sétáló-helyek, a' honnan igen gyönyörű kinézés vagon. — A' föld, egyébaránt a' Fő Város körül nem nagyon termékenynek látszik, és gondosan mívelt földet alig lát az ember egyébütt, mint a' Kanalis Partjain.

A' Török Tsászári Istállók a' Szerályban.

Tudjuk, hogy a' napkeleti Népek között az Arabsok és a' Törökök a' jó lovakra igen sokat tartanak, 's jó lovasok; a' honnan háború idején legnagyobb erejek lovaságból áll. Ezzel tesznek legtöbb kárt ellenségeiknek, különösen apró tsatázásokban. — A' Török Tsászár Istállójiban a' lovak felettébb nagy számmal vannak, és mind válogatott fajtákból valók. Ezek az istállók több osztályokból állanak, és nagy helyet fognak el a' Szerályban. A' fel-

*) Melly kevésre terjedjen ebben a' részben is a' Török Politziának gondossága, nyilván mutatja a' mostani háború. Alig jelenék meg az Orosz Hajós Sereg a' Dardanelláknak bészárására, egyszerre közönséges szükség támadt a' Török Fő Városban.

vígyázók és lovászok száma 3,500 emberből áll. Azokban a' Szultánnak és a' késérőinek számokra 3,030 lovak külön külön állanak. Ezeknek számát sem szaporítani sem kevesíteni, nem szabad. Legközelebb van a' Nagy Ur lakásához egy kis istálló, mellyben tsak egyedül a' Szultán alá kitanított 530 paripák tartatnak. E' felett az első emeletben vagynak nagy szálákban a' drága lószerszámok, nyergek, tsótárok, zsabrák, 's a' t. mellyek között felette nagy betsűek találtatnak. Nevezetesen van egy paripa szerszám, melly 100 ezer forintba került. A' Tsászári istállókba tsak Egyiptomi, Arabs eredetű és Persiai lovak vétetnek be. A' Nagy Ur tulajdon paripái között egy kantza sins; mind tsödörök vagy heréltek. Hogy pedig jó paripákra annyival könnyebben szert tehessen a' Szultán, az a' parantsolat adatott ki Konstántzinápolyban, hogy ha valaki Arabs v. Persa eredetű lovat visz be a' fővárosba 's azt el adni szándékozik, halálos büntetés alatt tartozik azt először a' Szerályba bémutatni, és ha ott nem tetszik, tsak azután adhatja el. — A' Tsászár késérőinek számokra két rendbeli istállók vagynak. Az egyikben 700, a' más nagyobbikban 1800 paripák állanak. Egy negyedik istállóban vagynak végre 400 öszvérek, mellyeknek egy része, midőn a' Szultán valahova utaz, tereh hordásra való; más része pedig a' Szerálybeli Dámákat hordja kereketlen hintókban.

A' Szultánnak tulajdon 3030 darabból álló paripáin kívül, vagynak még a' Szerályban 5000 lovak, mellyek az Udvari tisztviselők tulajdoniai ugyan, de azok is mind a' Szultán költségén tartatnak. E' szerént a' Szerálybeli istállókban mindenkor 6030 paripa áll. Minden idetartozó hivatalbeliek, a' Tsászári Fő-Lovász mester (Kujuk Imrahor) parantsolatja alatt vagynak; utánna van a' Fő-Lovász (Rekapdár Aga) kinek kötelessége a' Tsászári paripákat kitanítani, és ha a' Szultán lóra ül, a' kengyelt tartani. Ezt követi a' Semnegi Aga, a' ki zsámolyt visz a' Szultán lába alá, mellyről a' lóra felhághasson, vagy arról leszállván leléphessen. Negyedik főtiszt a' Ts. Istálló körül az Arpah Emini, ki a' lovak tartására és abrakoltására ügyel. A' Szerályban lévő Meidan vagy lovaglószkola a' szabad ég alatt, nap estig tele van lovaglókkal.

NEMZETEK ÉS TARTOMÁNYOK

ESMERTETÉSE.

1. H y d r a.

Ezen sziklaszigetről, 's egyszersmind a' Görög Admirálitás lakhelyéről egy újabb Útazó e'képpen ír: „A' francia nagy Revolutióból legtetemesb hasznot a' Hydrioták vontak. Nagy számmal megjelentek ők akkor hajóikkal a' Marsziliai Kikötőben, 's ott a' gabona szállítást akármelley más nemzetbelieknél oltsóbban magokra vállálák. Ez idő alatt, míg mások remegtek és buktak, Hydra többet rakásra tett 40 milliónál. A' fekete és középtengeri kereskedés szinte azon pillantatig, míg hajóikat hadi hajókká változtatták (1821), az ő kezeken, 's ha a' Spézia- és Psarabelieket kiveszszük; egyedül az ő kezeken forgott. — De ezt a' kintset, ezt a' békés állapotot Nemzete szabadságának és egy szebb de bizonytalan Jövendőnek Hydra is feláldozta. Meg kell pedig jegyezni, hogy ekkor már, — az Insurrectio kezdetén, — a' sziget lakosi néműnēmű függetlenségben éltek, minthogy velek a' Porta nem mint Rájákkal, hanem, ide vévén a' Spéziotákat és Psariotákat is, mint Nefereidákkal, az az „s e g é d n é p e k k e l“ bánt. Kivévén az Igazgatót, semmi más Törököt sem voltak kötelesek földjökön megszenvedni, Tanáttsokat 's ennek Elölülőjét magok választhatták, 's a' Nagy Úrnak ötszáz tengeri szolgálatra való embernél esztendőnként, egyebet nem adtak. — Van most Hydrában egy Könyvtár, vannak Oskolák, 's egy Folyóírás is, de ezt, valamint az Athénében megjelenőt, nem itt, nem is Görögországban, hanem tsak a' külföldön olvassák.

Lakosainak száma 1820-ban 30,000-re ment, de azolta a' sok szállongó és szökevény által jóval megszaporodott. A' ki tsak a' tengerről, vagy tsak az útszákrol és környékeiről tekintené a' várost, nem könnyen hozhatna arról 's lakosainak állapotjáról ítéletet. Külső tekintete 's épületei keveset mutatnak. Egészen más színben jelenik az meg előtte, ha azon kívülről keveset mutató házakba be léphet. Nem is gyaníthatni elébb azt a' gazdagságot és pompát, a' mellyet az ember itt talál, jóllehet 15—20 olyan ház is vagyon Hydrában, a' millyenek Olasz országban a' paloták. Ide rakták le azoknak birtokosi mind azt, a' mit kereskedések közben az élet könnyebbségére, és szépítésére itt is amott is öszvevásároltak; 's a' magas, márvány-nyal és mozaikkal kirakott szálákban itt Európai 's Ázsiai bútorokat elegyest láthatni. Számos kertek, tömve állanak Kelet' és Nyúgot' legszebb, legritkább növevényeivel, 's maga a' föld is, a' mellyben ezen plánták díszlenek más-honnan és nagy költséggel került Hydra szikláira.“

2. M a i G ö r ö g ö k.

A' Moreába szállított frantzia Seregnek egyik Tisztje így ír a' többi közt, hazájába Petalidiból, — görög falu, — Septemb. 12-én 1828. „— — A' kiszállás a' mint már tudja Uraságod Aug. 30-án kezdődött. Az a' Regiment, a' melly legelőbb a' szárazra lépett, a' földbe ütötte zászlóját, annak jeléül, hogy azt elakarja foglalni. Azt beszélük, hogy ekkor némellyek letérdeltek, de elégé megmutatta a' következés, hogy ez tsak költemény. Bizonyos az, hogy alig lépett ki az 58-ik Regnt első tsapatja, azt azonnal körülvette egy görög tsoport, gyümölcsöt, bort, és dohányt árulgatva; a' kiken elégé megtetszett, hogy nem annyira a' Vendégeket jöttek látni, mint hogy holmijeket azoknak olly drágán, a' mint tsak lehet, eladhassák. Valóban úgy bántak, mintha velek régolta esmeretségben éltek volna. Azért ne hidjen az Úr, ha majd az Újságírók ama' lelkesedésről beszéllenek, a' mellyel a' Görögök seregeinket fogadták. Ők minket igazán tsak úgy tekintenek, mint meg annyi ennikerőt. Külömben is szoros ruházatunk és átaljában szíkar testalkatásunk éppen nem képes bámulást gerjeszteni ezen embereken, a' kik a' napkeleti redős pompás öltözethez és nagy ter-

methez vannak szokva. Azt kérdeztem egytől, mikép' tet-szenek neki Seregeink? „Szépnek kell lennie“ úgy mond, „mert hiszem egy Király serege!“ látva láttam, hogy erőlteti magát a' nyájas feleletre. — Lovainkat rendkívültsudálják, 's nem győzik eleget nézegetni; ennek az az oka, hogy az övék felette nyomorult, valamint minden egyéb marhájok is. Mert minden elfajzott ezen a' földön, tsak az ember nem, a' ki valóban felette szép. Én már 14 napja leszek, hogy itt vagyok, 's mégis megállok szokszor 's el-el bámulok mint a' gyermek ezen a' bajnoki termeten, ezen a' felséges test tartáson, 's a' könnyű de hatalmas lépteken: mintha Homér bojnokit látnám fel's alá járkálni! — Örömet mondanék valamit az aszszonyok felől is, de mindeddig olly keveset láttam, — mindössze is vagy negyvenet, — hogy nem merek. Tegnap előtt egynehány barátommal kimentünk egész a' Pylos hegy tövéig; hihetetlen, melly sok omladéokra találtunk ezen a' rövid úton; minden korból és minden formájú darabok heverték itt, de legnagyobb számmal voltak a' Római és a' Velentzei művészektől való. Azomban egy dolog még inkább elszomorított bennünket, mint ezen düledékek, tudniillik a' rengeteg pusztaság körös körül. Két órányi útban nem láttunk sem embert sem marhát, tsak a' kánya vagy a' sas szálla fel néha egy hegyről a' másokra, 's mi lehet szomorúbb, mint ez az egyhangú suhogás száz lábra fejünk felett? — A' Görög Országi Omladékokra nézve méltó itt megjegyezni, hogy nem a' Törökök üztek ott pusztító Vandalismust, hanem előbb a' régi Byzantiumot szépítő Tsászárok, később a' Kereszteshadak, ezekután kivált a' Genua' és Velentzebéliek, végre az Anglusok, a' Frantziák, a' Németek; de senki sem inkább mint magok az új Görögök. Ezek változtatták p. o. a' mult és ditsőbb kor Maradványiban leggazdagabb Delos szigetét valóságos kőbányává, mellyből a' hajdani Művészség legszebb Emlékeit elhurtzolták, eltördelték, 's felépítették. —

Egy másik levelében a' már említett frantzia Tisztnek, Navarinból Septemb. 20-áról, ezeket olvashatni: „Tegnap egy undorító látomásnak voltunk tanúi. Mintegy négy százig való Török érkezett táborunkhoz Patras felől lisztel. Minthogy az eleség Navarinba volt szánva,

elvették tőlök a' mieink azon fogadással, hogy annak idejében az Egyiptomi Seregnek ki fog adattatni, 's ezzel az embereket eleresztették. — Lehetetlen valami nyomorultabbat gondolni, mint ezek a' török katonák; tsupa rongy valamennyi, kettőnek sints egyenlő öltözete, 's egyik a' másik után szédeleg minden katonai rend vagy parants nélkül. El lehet gondolni mennyi kalandozó jött utánnok. Alig hogy a' tsoport dereka eltávozott, elébukkantak a' bokrok mögöl a' Görögök, 's a' szállongó törökökre ütven azoktól lovaikat, fegyvereiket, 's drágaságaikat hol erővel, hol tsalfasággal elszedték. Ha az ember a' görögöknek hisz, ez mind ő tőlök raboltatott volt el, 's ők tsak a' magokét vették vissza. Meg nem foghattuk, hogy a' Törökök még tsak nem is akarák magokat védelmezni, akármelley durván bántak velek a' Görögök. A' mi katonáink szinte gyönyörködtek ebben a' zürzavarban, sőt némelleyek már hozzá is akartak nyúlni, de Tisztjeik tsak hamar elkardlapozák őket, 's a' mit elvettek volt, a' Törököknek visszaadatták. R i g n y Úr, a' ki éppen a' szárazon volt, sok gyermekeket és aszszonyt leoldoztatott a' rabszíjról; 's méltó megjegyezni, hogy ezek a' szegény kisdedek, minthogy a' török halált esküvék fejekre, ha megvallanak, hogy görögök; sírtak és jajgattak, hogy atyjoktól ragadják őket el, midőn a' ló mellől lekötöztettek; de alig haladhattak egynehány lépésre, elkezdének ugrálni, katzagni, 's Istennek hálákat adni szabadulásokért. Egy aszszonyka, kit egy Aga hurtzola maga után eleinte azt mondá, hogy ez néki férje, hogy ő készebb meghalni, mint ettől eltávozni, sőt annyira ment, hogy attyát, a' ki éppen jelen vólt, szemébe megtagadta; de bezzeg, a' mint katonáink között álla, más hangon kezde beszélni, 's Gyötrőjét ezer meg ezer átokkal szidalmazta.“ —

BIOGRAPHIAI JELESSÉGEK.

Tudva van, hogy A d a m s Úr helyébe az éjszaki Amerikai egyesült Státusok J a c k s o n Generálist a' republicánus párt fejét választák mostani Praesidenseknek. Felőle egy Londonban megjelent új munkában ezeket olvashatni: „J a c k s o n egészen Katona és republicanus. Terme-

te rendkívül magas, 's teste a' sok és erős munkában elsoványodott. Ábrázatján az erős indulatok mély barázdákat vontak; szürke és éles szemeiben fortélyosság is leselkedik. Az Amerikai revolúziós időkben, elsőben mint jeles vitész, azután mint derék ügyvéd lett esmeretessé. Rendes azon történet, a' mellyben prókatori ügyességét legelőbb kimutatta. Egykor tudniillik hazulról távol eső Törvényszékre utazott, 's útjában egy mezei Gazdával találkozott öszve, a' kinek bús aggodalmas ortzáján lehetett látni, hogy valami rossz lábbon álló pere van, 's azután jár. Tsak hamar besimúl Jackson az ember bizodalmaiba, kiveszi belőle a' processus egész állapotját, 's kéri, hogy a' dolog kivívását bízza reá. Az útas egy fél pillantatot vet az ügyvéd rossz lovára, 's eléggé kijelenti, hogy ha az ország legelső prókatorai nem segíthetnek ügyén, a' jámbor útitárs is nehezen fog azon segíhetni. De Jackson t ez el nem ijesztette, sőt addig beszélt és bízatta a' Gazdát, míg ez a' veszendő pert egészen kezébe adta. Elérnek a' Törvényszékhez, 's íme éppen a' veszedelmes processus forog fenn, a' két Fél Prókatorai már elvégzik beszédjüket, 's a' Jury el akar távozni, hogy voksot szedjen. „Egy szóra Úrak“ felkiált imitt a' magas Jackson, 's előlép, és megbízó levelét bemutatja. Engedelmet kapván a' mindenektől veszettnek vélt ügy védelmezésére, szóllani kezd, — 's nem telik bele egy fertály óra, hogy a' Bírák, a' Jury, 's az egész Gyülekezet figyelmét megnyeri, 's egészen a' maga részére hódítja. Bámúlva hallgatja kiki ezt az éppen semmi különöst sem mutató embert, a' ki maga tsinálta köntösében, 's egy vászon tarisznyával hátán legelőször jelenik itt meg, 's illy nyomosan, illy hathatósan tud beszélni. A' Jury eltávozik, 's a' megszorúlt Gazda részére olly kedvező ítéletet hoz, hogy ez, az által, már már elveszett sajátjának birtokában megmarad. E' napság ólta elhíresedett Jackson neve, 's mindenek hozzá futottak. Nem sokára ugyan ezen háromhónapi Törvényszéknek Elölülője lett; de villongások ütvén Ki az Anglusokkal és Indusokkal, Jackson ismét elővette a' kardot, 's azt szint' olly erővel és foganattal forgatta, mint előbb a' penát.“ —

KÖZHASZNÚ DOLGOK ESMERTETÉSE.

Druge Úr Viennei Orvos a' Párisi Újságokban kihirdette, hogy ő a' gombaméreg ellen igen egyszerű, 's egyszersmind igen fogamatos orvos szert talált fel. A' betegnek tudnillik közönséges fa szén porral elegyített fa olajt kell beadni, 's meggyógyúl. — Természetes, hogy a' dologhoz vaktában, 's valamely Orvos útásítása nélkül nem kell nyúlni.

JELES GONDOLATOR ÉS MONDÁSOK.

Mi lehet az oka, hogy olly örömet bizonyítjuk tudós beszédünkben állításainknak igazságát régi Deák Classicus íróknak szavaival? Talám több erő fekszik az ő nyelvekben; vagy talám jobban elhiszik úgy, a' mit mondunk; vagy hogy igazabbat tudtak a' régi pogány költők nemcsak tapasztalási, de még erköltsi tekintetben is mondani, mint mi mondhatnánk? — Ezen feltett kérdésnek megfejtésére, ha azt minden oldalról vizsgálóra vennénk, vajmi sokat lehetne feleletül felhordani. De az itt éppen nem tzélunk. Elhallgatván tehát, hogy az e'féle bizonyító felhordások által többnyire vagy tsak olvasottságának és tudományának jeleit akarja a' beszélő mutogatni, vagy azt erősíteni, hogy állításának valósága már a' régi római remek írók mondásaikból is kitetszik; ezen kérdésre egyedül a' nyelv culturájának tekintetéből teszünk némelly világosító jegyzéseket.

A' Római remekírók, egy két sor versbe foglalták oktatásaikat és az ollyan szabásokat, mellyek hosszas tapasztalásra vagy az emberi természet tulajdonságain épülvén, az életbeli tselekedeteknek sinór mértékül szolgálhattak. Ez által azokba kellemetességet 's erőt öntöttek, és az emberek emlékezetében könnyen megmaradtak. Erre a' nyelvnek hathatós erejű rövidsége, valamint a' mértékes versekre is alkalmas volt nagyon sokat tett.

Minthogy pedig a' mi nyelvünkben szintúgy megvannak ezen szép tulajdonságok: kövessük a' böltsesség példáját, 's igyekezzünk, a' régiek oktató szavait, valamint a' Nemzet közt fennforgó 's hosszas tapasztaláson épült

jeles mondásokat is mértékes vers sorokba szedni, 's ezeknek az által kellemetességet, elközönségesedést és tartósságot szerezni. Például következnek itt egynehány külömbféle foglalatú részszerént eredeti, részszerént más, Nemzeti példabeszédek és oktató mondások. — Kérjük e' végre tudós Hazánkfijait, hogy e' féle Mondásokat, akár fordítások, akár eredetiek legyenek azok, beiktatás végett az Olvasó Könyvtárba velünk közleni méltóztassanak.

1. Mennyei szent akarat, hogy gondolkozni szülessünk,
'S emberi testünkben Isteni szikra legyen.
Turpe est doctori, quum culpa redarguit ipsum.
2. A' mire mást oktatsz, abban szégyen ha hibázol;
Példáddal több jót, mint magyarázva, taníts.
Per quod quis peccat, per idem punitur et idem.
3. A' sors úgy büntet, mint vétünk hozza magával;
'S mint igaz a' bűnöst bünteti bűne szerént.
Vagy: A' sors a' bűnöst bünteti bűne szerént.
4. Minden dolgodban rendet tarts, hogy gyarapodjon;
Rend legyen a' munkád lelke, akármibe fogsz.
5. A' ki tanátsot nem fogad el, nem kár ha vesződik.
6. Fösvény többet költ, rest többet jár. Az eszetlen
Veszteget, és a' bölts megtakarítja javát.
7. Szerzeni Mit virtus, 's szintúgy azt megtakarítani.
Vagy: Szerzeni Mit virtus, mint megtakarítani tudni.
8. Egyesség gyarapít mindent, a' visszavonás ront;
Az szül Nemzeteket; 's nem de kivégez emez!
9. Eszközöket válaszs, hogy bizvást tzelodat érhesd.
Tzélra ha jutni akarsz, eszközök a' vezetők.
10. Ép testben eszedet tedd úgy munkára serénnyé,
Hogy jókor felkelj és idején lefeküdj.
11. Ívedet elrontod hamar, azt felhúzza ha tartod;
Hogy hát eltartson, jobb idején megereszd.
12. Szólj okosan 's keveset, hallj 's láss sokat, így teszen a' bölts;
Egy száj, két fül 's két szem javasolja szavam.
13. Jó gyomrod folyvást sokkal terhelni ne szokd meg;
Hogy ne legyen nyavalyád, 's végre podágra bajod.
Dum felis dormit, mus gaudet et exilit antro.
14. Hol matskát nem sejt az egér kedvére tzitzázik.

I. TARTOMÁNYOK ESMERTETÉSE.

Rövid előszámlálása azon váraknak és megerősített helyeknek, mellyek Európai Török Országban fekszenek, és a' mostani Orosz-Török háborúban, a' tsatamezőről kiadatni szokott tudósításokban gyakran előfordulnak.

A' Duna két mellyéken fekszenek nyugotról kelet felé a' következő erösségek:

1. **Widdin**, megerősített fővárosa a' Widdini Basaságnak Bolgárországban, a' Duna jobb partján 20 ezer lakosokkal, mellyeknek nagyobb része nemegyesült hitű Görögökből és Örményekből áll, 's egyszersmind lakhelye egy Görög Püspöknek. A' város jól meg van ugyan erősítve, de leginkább oltalmazza azt egy fellegvár, melly mellette egy szigeten fekszik felemelkedett helyen a' Duna közepén. Ha az ellenség ezen fellegvárnak birtokába juthat; akkor a' város kénytelen magát feladni, minthogy azt onnan könnyen öszve meg öszve lövöldözheti. Legnagyobb oltalma Oláhország felől a' Duna. Hogy pedig azt minden megeshető megtámadás ellen Oláhország felől még inkább bátorságba helyeztessék a' Törökök, által ellenben azzal a' Duna bal partján építették egy új erösséget Kalafátnál 's azt erős sántzokkal körülvették; de a' mellyet az Oroszok a' mult őszszel, 1828-ban, Geismar Generális vezérlése alatt és szerentsés tsatázása után, már kezekre kerítettek.

2. **Orahova** vagy **Oreava** a' Duna jobb partján, palánkos sántzokkal és imitt amott köfalakkal megerősített Hely, mintegy 4, ezer Bolgár lakosokkal, melly lapályos fekvése miatt nehezen oltalmaztathatik.

3. **Nikápoly**, **Nicopolis**, nagy város 20 ezer lakosokkal a' Duna jobb partján, Bolgárország felől mellette az **Ozma** vize, által ellenben pedig Oláh Országból az **Olt** vize szakad a' Dunába. Ez Konstantzinápolytól 104 mértföldnyire fekszik. A' várost tsupán tsak egy árok veszi körül 's azt inkább a' vizek oltalmazták, mint a' sántzok. Van azonban a' város mellett egy kastélyvár, melly dombon épült, és a' Dunán való általmenetelt aka-

dályoztathatja. Ez az Oroszoknak 1810-ben alku szerént feladta magát.

4. Turno, Turnov, Turnul, az élébbenivel általellenben a' Duna bal partján, az Olt vize mellett, mellyet az Oroszok az ideji táborozás elején megvettek.

5. Szisztov, Siste v, megerősített derék város a' Duna jobb partján, melly 4000 házakban 20 ezer lakosokat számlál. Ennek még különösen fellegvára is van. Mind e' mellett mégis feladta magát 1810-ben az Orosz seregnek feltételes alku mellett, úgy hogy még tsak nem is oltalmazta magát.

6. Rustsuk, Ruszcuk. Ez legerősebb vár e' tájon a' Duna mellett, jobb felől, a' Lom vize mellett, ott a' hol ez abba szakad. A' város egy német mértföldnyi körületű, és 6000 házaiban 50 ezer lakosokat számlál, kik nagyobb részént keresztyén Bolgárok. A' Törökök módja szerént igen jól meg van erősítve; mert azon kívül, hogy a' köfállal kerített várost erős sántzok veszik körül, a' város falai és bástyái számos toronyvárakkal sűrűen meg vagynak erősítve. Ezen kívül minden ház az udvarok közepén épült, és köfállal vagy földsántzal van körülvéve, úgy hogy mindeniket mint meg annyi kis várat lehet oltalmazni. Ezt is megvették ugyan az Oroszok 1810-ben, de kemény ellentállás után és tetemes veszteséggel.

7. Gyurgyevo, Giurgevo, vagy Zsurdzsa, Rustsukkal általellenben, a' Duna bal partján. Magában nem valami különös erősség, ámbár 18 ezer lakosai vannak, és köfalai oltalmazták: de van egy fellegvára a' Duna közepén egy szigetben, Slobostban, a' mellyet egy híd egyesít vele, és a' honnan a' várost hatalmasan lehet oltalmazni. Mind e' mellett is megvették azt az Oroszok 1810-ben Rustsukkal együtt.

8. Turtukai, jól megerősített hely a' Duna jobb partján Rustsuk és Szilisztria között. Ezt az Oroszok 1809-ben kevés ellent állás után megvették, 's azt még jobban megerősítvén, nagy segítségekre volt, hogy a' következő esztendőben Szilisztriat és Rustsukot könnyeben megvehették.

9. Szilisztria vagy Drisztra a' Duna jobb partján, hol a' Drisztra közel a' Dunába szakad. Rustsuktól 12, és Konstantzinápolytól mintegy 55 mértföldnyire. Békerített erős város, mellyben 4000 ház és 22 ezer lakos számláltatik. Környékét erdős helyek veszik körül. Az Oroszok 1810-ben kevés napokig tartott ostromlás után megvették; de az olta a' Törökök erős bástyákkal és sántzokkal jól megerősítették.

10. Hirsowa, nem igen nagy hely 4000 lakossal a' Duna jobb partján, meg van ugyan erősítve, sántzokkal körül véve, de a' fekvése nem alkalmas arra, hogy sokáig lehetne oltalmazni; a' honnan az Oroszok mind 1809-ben, mind 1828-ban kevés ellentállás után megvették.

11. Braila, Brahilov, Ibrail; Oláhország felső tsútsán fekszik kelet felé, a' Duna bal partján, Matsinnal általellenben, a' Szeret vizének Dunába való szakadása mellett. Igen erős falakkal és bástyákkal megerősített város, mellynek 30 ezer lakosai vannak. — Van erős kastélyvára is, melly a' várost különösen a' Duna felől, melly itt már igen széles, oltalmazhatja. A' tengeri vitorlás hajók egészen addig felmehetnek a' Dunán. Ezt a' várost két ízben vették meg az Orosz seregek, ú. m. 1809-ben és a' mult esztendőben, mind a' kétszer sok ideig tartott kemény ellentállás után és tetemes veszteséggel.

12. Galatz, Moldvának alsó tsútsán fekszik, a' Duna bal partján, két folyóviznek, ú. m. a' Szeretnek és a' Prútnak a' Dunába való szakadása között. Nints ugyan köfállal bekerítve, hanem tsak föld sántzal vétetik körül, de igen alkalmas kikötőhelyei lévén, rendszerént itten szoktak az Oroszok a' Dunán által menni, ha a' Törökökkel háboruba keverednek.

13. Matsin, nem nagy, de megerősített város, a' Duna jobb partján, két fellelge várral, Galattzal általellenben, Bolgárország felső szélén. Ezen fellelgevárakból lehet leginkább a' Dunán való általmenetelt akadályoztatni.

14. Izaktsi, Sachtsa, Matsintól keletfelé esik, Bolgárországban, nem nagy vár egy kastélyvárral együtt,

a' Duna jobb partján. Itt kezd a' Duna több ágakra osztani. Közel esik ehez még egy kis vár kelet felé, t. i.

15. Tultscha, vagy Tuldtsa. Ez az első postahely Bulgáriában, mellyhez Ismail vára Beszszarábiában 4 mértföldnyire esik. Ezen négy utolsó erősséget az Oroszok mindjárt a' jelenvaló háború kezdetén 1828-ban tsak hamar elfoglalták. Innen délfelé esik hat mértföldnyire:

16. Babadag, vagy Babadaghi, kerített város 10 ezer lakosokkal a' Ramsin tava mellett. Nem vár, és tsak a' körülötte lévő mocsárok oltalmazzák. Innen le, Várna felé, húsz mértföldnyire esik:

17. Bazardtsik, jól megerősített város a' Dobrudma vize mellett. Mikor 1810-ben az Oroszok Szilisztria felől ezt a' várost megtámadták, abban Pechlivam Baba Basa és Seraskier volt őrizeten 5000 emberrel, a' ki akkor egy vala a' legvitézebb Török vezérek közül. Gróf Kamensky Generális rárohanás által vette meg a' várat, és az őrizetnek nagyobb részét kardra hányatta. A' Seraskier 2000 emberrel egy körül kerített épületbe sokáig ellentállott, míg végre kénytelen vala magát minden vele lévőkkel együtt fogságra feladni.

18. Várna, nevezetes tengeri kereskedő város, mellyben 4000 ház és 26 ezer lakos vagyon. A' város erős köfalakkal van körülvéve és bástyákkal sűrűn megrakva. Kikötő helyét, melly igen tágas és bátorságos, egy fellegrvár és abból több magas tornyok oltalmazzák. Ezt az Oroszok hosszas ellentállás után a' mult 1828-dikban Oct. 11-dikén foglalták el legelőször.

19. Jenibasár, megerősített helység, 's tsak a' fekvésére nézve nevezetes, minthogy Sumla és Várna között fekszik és Paravadi felé is az útat szemmel tartja 's fenyegeti. Az Oroszok elfoglalván, még jobban megerősítették.

20. Sumla, vagy Shumna, és Dumna, nevezetes fekvésű megerősített város, mellyben 5000 házak és 30,000 lakosok számláltatnak. Konstantzinápolytól közel 50 mértföldnyire, Bulgáriában a' Hémus vagyis Balkán nevű hegyeken túl. Ez kultsa a' Balkánon való

általjárásnak e' tájon. Ezen mennek keresztül az utak, mellyek Rustsuk, Szilisztria és Bazardtsik felől jövén a' Balkánon keresztül visznek Konstantzinápoly felé. Fekvése az oltalmazhatásra nézve felette kedvező; annyira, hogy ha csak egészen körül nem kerítettik, a' mire nagy számú hadi sereg kívántatnék, és éhség által nem kényszerítettik a' feladásra; ostrommal megvehetetlen erősségnek tartatik. Ehez járúl az is, hogy minden kigondolható módon meg van erősítve, árkokkal, sántzokkal, bástyákkal és erős köfalakkal, és ezenkívül, mivel a' kiterjedése nagy, egy mértföldnyi hosszú és félmérföldnyi széles; az oltalmazó sok rétű bástyáin belől elegendő veteményes és gyümölcsös kertjei, 's szőlei vannak, mellyek a' lakosoknak és az őrizetnek tápláltatását szinte elegendő képpen fedezik. Rajta keresztül folyó vizek, sőt benne magában támadó források is bőven találatnak. Sok plánumok készítették már azon kérdésnek megfejtésére; hogy mi módon lehetne Sumlát megvenni? de még eddig senki sem vala olly szerentsés, hogy munkája elfogadhatónak és végrehajthatónak találatott volna.

21. Rasgrad, vagy Hesargrad, Sumla és Rustsuk között fekszik, kitsiny hely az Ak-Lom vize partján; a' mostani háború alatt sántzokkal jól megerősítettek ugyan a' Törökök, de nem vár, és bástyái nintsenek.

22. Osman Basar, Sumlától nyugot felé a' Tirnovába és Rustsuk felé vivő úton. Ez azért nevezetes, hogy mind ezen két helynek, mind pedig a' Kamczik vize völgyének oltalmazására jó erősség; 's egyszersmind a' Balkánon által vezető utat is védelmezi.

23. Tirnova, Bolgár országnak hajdani fővárosa, a' mikor nagy és népes város volt; de most csak 8 ezer emberre megy lakosainak száma. Fekszik a' Jantra vize bal partján 's fele részét Törökök, Örmények és 'Sidók lakják. Vastag kökerítése bástyákkal jól meg van erősítve, 's van egy felemelkedett helyen épült várkastélya is. Ez oltalmazza azt a' nagy ország utat, melly Sistovtól jövén által a' Balkánon keresztül Eski-Saara felé 's onnan Drinápolyba visz.

24. Sophia, vagy Triaditza, Bolgár országnak fővárosa, melly 8 ezer házaiban 46 ezer lakosokat szám-

lál. Fekszik az Ischa vize partján közel az Ima hegyéhez. Kerített és nagy kereskedő város, de nem erősség. Egy nagy ország út megy keresztül a városon, melly Belgrádból Szervián által Nissába, innen Bulgáriának nyugot-déli részén végig Tatár Bazardtsikba 's onnan Drinápolyba és Konstantinápolyba visz.

II. KÁNDIA SZIGETE.

Kándia, törökül Kirid, melly a régi időkben Ida hegyétől Idaea nevet viselt, 's későbbben Krétának hívatott, egy a legnevezetesebb szigetek között a Török hatalom alatt. Fekszik a Közép-tengeren a Keleti hosszúságnak $41^{\circ} 30'$ -tól kezdve a $44^{\circ} 30'$ -ig, és az északi hosszúságnak $34^{\circ} 50'$ -jától kezdve a $35^{\circ} 55'$ -ig. — Móreának déli tsútsától $17\frac{1}{2}$ mértföldnyire esik; Rhódus szigetétől 24 mértföld, az Áfrikai partoktól pedig 50 mértf. távolságra van. Hossza 55, a szélessége pedig 3, 4, a hol pedig legszélesebb 11 mértföld. Kiterjedése 190 □ mértföldet foglal magába. Erdőkkel bennőtt kettős magas hegy-sor nyúlik végig az egész szigeten, és itt ott elágazik; mellynek nyugoti részét a Velentzések Monte di Sphachiának, (hajdani neve Leuce volt), a Keletit pedig Lasthi vagy Sethia tetőknek (hajdan Dikte) nevezték. Éjszak felé a hegyek lejtősen elenyésznek a térses termékeny partok felé, mellyeknek mentében jó kikötőhelyű öblök formálódnak; délre meredekségeken végződven a hegyek a kösziklás partok miatt igen kevés álló helyeik lehetnek a hajóknak. Legnagyobb tető a bérzeken a régi Ida, ma Psiloriti, melly 7200 lábnyi, 's azt örökös hó borítja. A hegyeken eredő számos patakok a tengerbe sietnek; de azokon kívül igen sok források buzognak a völgyes helyeken, mellyek azokat termékenyítik. A hegyek allyai, valamint a térségek is mindent bujálkodó bőségben termenek. Levegője az egész szigetnek mindenütt nyájas; a nyár hevét északi szelek enyhítik; a telet pedig arról venni észre, hogy híves esők gyakrabban járnak. A honnan egy egy kellemetesebb lakású helyet még csak gondolni sem lehet, mint ez a sziget volna, mellyen a gabonának nemein kívül, bor, olaj, gyümölcs, len, pamut, 's a t. elég teremne, a marha-selyem-bogár, és méh-tenyésztetés is virágoznék, vad

állat bőviben volna, sőt nem tsak a' legnemesebb déli gyümölts is díszlenék; de értz nemek is kelletig ásattathatnának, ha a' Török despotismus itt is, mint másutt, a' boldogulást és a' culturát nem akadályoztatná. Meg tetszik ez eléggé tsak abból is, hogy midön hajdan ezen szigetet a' Görögök bírták, rajta 1 millio 200 ezer lakos számláltatott; későbbben midön az a' Velentzei szabad köztársaság birtokában volt is még 900 ezeren laktak benne; most pedig alig találatnak azon mindössze 300 ezer lakosok, kiknek egy része Görögökből, más része Törökökből áll: ezek arra valók, hogy amazokat fenytékben tartásák 's dologtalan életet élvén azoknak tsak annyi szabadságot engednek a' keresetre, hogy élösködhessenek és adójokat lefizethessék. A' Kereskedésnek virágoztatása, fábrák állítása, a' népnek művészi szorgalom, vagy tudományos intézetek felállítása vagy hajókázás által lehető boldogítása eszek ágában sintsen. A' sziget kikötő helyei, a' Kaneait kivévén, zátonnyal megtöltek, kitisztogatásokkal senki sem gondol; a' hajdani szép városok félig meddig omladékokká lettek. A' szigetnek fővárosában Kándiában, melly egy kormányzó Basának lakhelye, nints több 15 ezer lakosnál; Retimo, hasonlóképpen híres hajdani város, 6 ezer lakost számlál; Kanea végre, a' hajdani Cydonia, melly a' szigetnek legnevezetesebb Kereskedő városa 12 ezer embert foglal most magában. — A' mint a' Trójai had históriája előadja, Idomeneus Király 80 hajóval ment innen Ilium ellen a' Görögöknek segítségekre. — Tudjuk, hogy a' Görögök Mythologiája Kréta szigetét sok Istenek lakhelyének és számos vitézi történetek fészkeének írja. Itt uralkodott Szaturnus; későbbben Minosz mint Király Kriszt. sz. előtt 1500 esztendővel. Kiüzetvén végre a' Királyok a' szigetből Kréta szabad Köztársasággá lett, későbbben azomban a' Ciciliai tengeri rablók birtokába esett, míg végre a' Rómaiak lakosait meghódítván az egész szigetet elfoglalták és sok ideig hatalmokban tartották. Megoszolván a' Római széles birodalom, Kándia a' napkeletieknek jutott, a' kiktől 823-ban Kr. sz. után a' Szaratzénusok elfoglalták. Ezek építették fel a' sziget fővárosát Kándiát Heraklea omladékaiból; de a' Görögök 962-ben ismét meghódoltatták és a' Szaratzénusokat az egész szigetből kihajtották.

Ezeknek hatalmában marada a' sziget egész 1204-dikig, midőn azt a' Byzantziumi hatalmaskodók, kintsrevágyásból, Kándia minden lakosainak ellenére, a' Velentzéseknek eladták.

Látván ezek, melly nagy hasznát vehetik annak tengeri kereskedésekben, minden városait megerősítették, 's lakosait kedvező velek bánás és szelíd uralkodások által magok részére megnyervén, azt a' Génuaiak és Ozmánok többszöri megtámadások ellen is vitézül védelmezték egészen a' 17-dik század közepéig. Ebben az idő tájban a' Törökök már nagyon hatalmasak lettek, 's keresve keresték az alkalmatosságot, hogy Kándiába beleköthessenek. Tsak hamar találtak is arra okot, minthogy a' Máltaiak egy török hajót elrablottak, és azzal Kándiának egy kikötőjébe Kalismenébe béállottak. Ezen a' hajón vala a' Szultánnak aszszonyai közül egy kedvese és annak fija, kiket a' heréltek Agája késért. Megértvén a' Szultán, hogy a' Kándióták ezen elfogott hajót kikötőjökbe befogadták, felette megboszsankodott 's a' Velentzeieket okolta, hogy hajója Kedveseivel együtt elraboltatott. Minden késedelem nélkül tehát már Júniusban 1645-ben nagy erővel Kándia ellen küldötte hadi népét, melly arra kiszállván Káneát és Retimót tsak hamar megvette és a' sziget fővárosát Kándiát is kemény ostrom alá fogta. Ez hatalmasan oltalmazta magát 's vissza vervén a' Török erőt, kéntelen vala az ostromlást abba hagyni. Négy esztendő mulva ú. m. 1649-ben megújíták a' Török hadak Kándia ostromlását; de a' melly reájok nézve szint olly szerentsétlenül ütött ki. Harmadszor is próbát tettek még nagyobb erővel 1656-ban; de az ostromlással ekkor sem boldogulhatván, arra határozták magokat, hogy a' várost bekerítik 's minden öszveköttetéstől elrekesztik. Tíz esztendeig tartá a' város megszállása minden foganat nélkül, minthogy a' Velentzeiek, mint urai akkor a' tengernek, könnyen szállíhattak a' városba mind eleséget, mind hadi szereket és az őrizetnek segítséget. —

Elvesztvén a' Törökök Austria ellen a' Sz. G o t t h á r d i ütközetet; kéntelenek voltak V a s v á r o n békességet kötni. Hogy tehát a' Nagy Vezér K u p e r l i megveretteése és nagy vesztesége által meghomályosított hírét ne-

vét vissza szerozhetné, és IV Mohammed Szultánnak kegyelméből ki ne esnék, elvégezte magában, hogy Kándiát akármibe kerülne is, megvegye, 's e' végre 1667-ben Május 14 dikén 80 ezer emberrel kerítette be Kándia fővárosát. Hét erős bástyán kívül sok sántzok vették körül a' várat, a' tenger felől pedig számos hadi hajók tarták fenyítékben a' török erőt. A' válogatott hadi népből állott őrizetnek vezérei a' vitéz de Ville és Morosini eltökélték magokban, hogy a' várat utolsó tsepp vérekig fogják védelmezni. A' Törökök különösen egy Panigra nevű bástya lerontására fordították minden erejüket. Ámbár ök a' Keresztyénektől minden lépés földhöz sok veszteséggel jutottak: mégis egy törésnek, sántzárkokban, már egészen a' széléig előre haladtak. Kuperli minden mesterségét elővette, és személyesen vezérelvén ostromló seregét, elszánva rohant a' bástyának elfoglalására, de az őrizet, hol minák felvettetése, hol kiütése által semmivé tette az ellenség törekedéseit, úgy hogy az alatt a' tél meglepven a' Törököket, kénytelenek valának sántzárkaikban keresni menedéket. A' téli táborozáshoz nem szokott napkeletieknek sokaságát az ütközetek 's más részről mindenféle nyavalyák nagyon megfogyasztották, 's ezen veszteségeket új seregekkel és hadi szerekkel kelle kipótolni. — Ez alatt a' várban is változások történtek. A' vitéz de Ville, kinek jeles nagy tetteit sok főbb tisztek távolról már irígy szemmel nézték, és azon okból is, hogy Morosini-val nem egyezhetett, vissza hívattatott, 's helyébe Sz. André Monthrun küldetett Kándiába. Egyszersmind számos hadi emberek válalkoztak egész Európában, kik oda mentek, hogy illy véres tsata mezőn vitézkedni tanuljanak. Minden Indzsínörök Kándiát akarák tudományjuk gyakorlására oskolául választani. A' Pápa sereget és pénzt küldte segítségül; a' Máltaiak vitézeket és katonákat; Hertzeg la Feuillade pedig 600 nemes familiákból származott Frantziákat vezérlett oda, kik a' veszedelem nagyságát meg nem gondolván, hiúságból többnyire magok keresték a' vívásra való alkalmatosságokat, mellyekben minden tziel nélkül szükségtelen vitézkedés által elhullottak. Később Gróf Waldeck is vitt oda 3 regiment Lüneburgi katonaságot, úgy hogy a' várbeli őrizet folyvást reá ment 8—10 ezer emberre. — Az alatt,

a' várban alacsony lelkű árulók támadtak, kik haszonért a' Törököknek tudtokra adták, hogy a' Sz. András és Sabionetta nevű bástyák leggyengébb alkatásúak. Ezek tehát azonnal megváltoztatták eddig követett ostromlások helyét, 's ezen két bástya ellen fordíták erejüket. Mind addig halmozták és hányatták magok előtt a' földet, míg végre a' bástya árkait is behányatták. De még ezzel se boldogultak; mert az őrizet gyakori mérész kitsapásai és sok mának felvettetése által, legtartósabb munkálódásait is több ízben egyszerre semmivé tette; míg végre több ezer embereik elvesztésével a' Sz. András bástyáját tsakugyan elfoglalták. Mindazáltal annál tovább, a' keresztül kasul húzott árkok és sántzok miatt, nem mehettek; 's rajtok jövén a' tél, azzal is a' mit elfoglaltak kénytelenek valának felhagyni. Tavaszra kelve 1669-ben megújíták a' Törökök az ostromlást, még pedig nagyobb vígyázással és több foganattal. A' Sz. András bástyája már ekkor tsak egy köhalomból és földomladékokból állott. A' várbeli őrizet megfogyott és mindenben nagy szükséget látott. Ekkor megjelentek a' Beauforti és Navailles-i Hertzegek a' vár segítségére egy frantzia hajós sereggel, mellyen 7000 száraz katonaságot hozának. Ennyi új erő érkezvén az őrizethez, kitsapott a' várból 's példa nélkül való bátorsággal támadá meg a' Török nagy tábort. Azonban egy reménytelen eset az előre jól kitsinált ütközetet a' várbelieknek romlásokra fordította. A' Törökök álló helye alá mína vala ásva, mellynek a' kitsapáskor kellett volna elgyújtatni, hogy az ellenség zavarba hozattatnék, de az fel nem lobbant; ellenben midőn a' Frantziák már a' Török sántzokba is benyomulának, 's azokat elfoglalták, és az Osmánokat, kik sántzaikat minden erővel vissza akarák venni, szerentsésen hátra verték, történetből abban egy puskaporos tár meggyúladt; mellyen a' Frantziák fellette megrémültek, 's azt gondolván, hogy a' sántzok alatt mindenütt el volna a' föld mának, rohanva futottak vissza a' vár felé, holtakkal terítve hagyván az ütközet helyét, kik között sok tisztek valának, 's maga is a' Beauforti Hertzeg elesett. Egyszersmind a' Keresztyéneknek 80 hajókból állott hajósseregét is szerentsétlenség érte; mert midőn ez az ostromló Török tábort a' kirohanás alkalmatosságával oldalról akará megtámadni 's ágyúztatni,

közepette egy 70 ágyús hajó meggyúladt és a' levegőbe felvettett, 's az által a' hajók annyira rendetlenségbe keveredtek, hogy a' megtámadásból semmi se lett. Ez a' vársorsára nézve legroszszabb következéseket vont maga után. Ugyan is, a' Keresztyén Generálisok között vissza vonás támadván, a' Navaillesi Hertzeg által látta, hogy tökéletes egyetértés nélkül lehetetlen lenne a' várat tovább oltalmazni és megtartani, a' honnan segítő seregét hajókra szállítván Frantzia országba vissza tért. Más országokbeli sereg osztályok is a' Frantziákhoz tsatolván magokat, a' várat oda hagyták. A' Máltaiak hasonlóképpen tselekedtek; úgy hogy alig marada a' várban 3 ezer ember őrizetűl 's a' roppant Török tábor ellen harczolni. — Az ellenség tehát megújítván a' várra rohanást könnyebben boldogult, 's egészen az utolsó árokig elfogta annak körületét. Az őrizet bátorsága eltsüggedett, vezéreik egymás között meghasonlottak, 's minden által látta, hogy a' vár a' legközelebbi ostromláskor az ellenség kezébe fogna esni. — Hadi tanáts tartatván tehát, elvégeztetett, hogy a' várat feltételek alatt feladják. — Azok el is fogadtattak. Ezen alkukötés szerént 12 nap alatt az őrizet szabadon kimehetett a' várból, 's minden vagyonát fegyvereit, sőt azon ágyúkat is elvihette magával, mellyek az ostrom ideje alatt vittettek oda bé. — Meg hagyatott még a' Velentzeiek birtokában a' szigeten három hely; Szuda, Garabusa és Spinalonga. Igy juta Kándia vára és városa a' Törökök hatalmába 1669-ben Sept. 27-dikén, minekutánna 25 esztendeig tartott háború alatt 13 esztendeig vala az megszállva, és két esztendei 's négy hónapi ostromot kiállott. Kándiának illy hosszús ideig tartott hadi jeles tettekkel teljes védelmezése, olly nagy számú ellenség ellen, egy a' legnevezetesebb vitézi ellentállások közzül, mellyeket a' história feljegyzett, és még a' késő századokban is példaadásúl szolgálhat; 's bizonyysága annak is, mit nem tehetett az Európai hadi tudomány, az akkor virágjában volt Török birodalom nagy ereje ellen. — A' Törökök részéről az ostrom utóbbi esztendejiben különösen kimutatta hadi tudományban jártasságát, Apti, ki idővel Budai Basa lett és ezen vár vissza vételekor 1686-ban ott elesett. Ez Helvétziában született 's Frantzia szolgálathba állván, a' Sz. Gotthárdi ütközetben fogattatott el a' Törö-

köktől 1644-ben, a' hova XIV Lajos 10 ezer emberből álló Frantzia Sereget küldött volt a' Tsászári hadak segítségére. A' Török fogságban Musulmánna lett; a' mint az ő nevezetes életét Cons. Aranka György leírta illy tzímű munkátskájában „Apti Budai Basa történetei.“

A' várból kiköltözött őrizet tsak 2500 emberből állott. Hoszaszias ostromlása alatt elestek és megsebesítettek a' keresztyének részéről 50,985-en; — de az ostromló Törökség közül 118,754 emberre ment a' veszteség, elhullottakban és sebbe esettekben. Ötvenhatszor hajtottak a' Törökök azon idő alatt a' várnak, hogy aztrárohanás és bérontás által elvegyék. A' Keresztyének 96-szor ütöttek ki az ellenségre, és 1173 mínát vettettek fel annak rontására; a' várból 509,692 ágyú lövés tétetett az ostromlókra, és 180,449 mázsa ón ment fel puska golyóbisra. — A' Törökök mindent öszve rontva 's omladékban találtak a' városban, lakosok nélkül; 33, többnyire aggott öreg embernél több benne nem maradt; a' bástyán 350 elrontott ágyú állott. Az Osmánok tsak hamar felépítgették a' várost, és a' várat is újra megerősítvén, rövid idő alatt a' három várat is kezekre kerítették, 's a' Velentzeieket az egész szigetből kihajtották. Az ólta folyvást birtokokban marada; és azt három Basa kormányozza; Kandiában, Kaneában és Retimóban. Mivel ezek a' Basák többnyire ellenségeskedésben éltek egymás között: a' Sphachiai Agaságban, melly a' nyugoti hegyek között fekszik, arra vitték a' dolgot annak lakosai, hogy Török védelem alatt magok állítottak kormányzókat magok között; és valahányszor a' velek kötött egyesség kötést az Osmánok megakarták rontani; ezek ellen jussaikat fegyverrel is oltalmazták. Ezek valának azok, a' kik midőn a' Görög támadás 1821-ben elhatalmazott, és tőlök a' Basák kezeseket kívántak, azokat tőlök megtagadták és a' Görögök részére állván, mellettek fegyvert fogtak. A' Kandióták még a' Velentzieiek birtoka alatt is híresek voltak arról, hogy az egyszer nekik adatott törvényes jussaikat mindenkor készek voltak fegyverrel is oltalmazni. Ezen nagy kiterjedésű szigetnek bírása felette fontos dolog Török Országra nézve, mind a' kereskedésre, mind pedig Égyiptommal való öszveköttetésére nézve, a' honnan, hogy annak állandóul birtokában maradhasson, azt köröm szakadásig fogja védelmezni.

III. NEMZETEK ESMERTETESE.

R o z á k o k. Így neveztetnek rendszerént azok a' törzsök népek, mellyek Orosz országnak 's Ukrániának 's a' t. déli és keleti melljékét lakják, és a' határszéleket őrzik; a' honnan azok adó alá nem vettek, hanem csak hadi szolgálatot tesznek. Vallásokra nézve többnyire Ó-hitű Oroszok: de egyébaránt törvényes szertartásaikra nézve az Orosz kormányzástól nem függnék, 's katonai lábon állanak. Mind származásoknak, mind kormányi alkotmányjoknak tekintetéből két fő törzsekre osztatnak, ú. m. Kis-Oroszországi és Dóni Kozákokra. Mindenik ismét több népes nemzetségre oszlik. A' Dóniak pallérozottabbak, kiktől a' Volgai, Tereki, Grebinski, Urali, és Szibériai Kozákok származnak. A' Kis Oroszországiakhoz tartozik a' Szapori vagy Haydamák nemzetség, melly legféketlenebb vad nép. Honnan lett származások bizonytalan; némelly Tatár-, mások Orosz eredetűeknek tartják őket; mivel a' nyelvek általjában Orosz, keverve sok Török és Lengyel szóval, a' kikkel sokat hadakoztak. Törökül „Kozák“ rablót, Tatár nyelven pedig kóborló 's könnyű fegyverű katonát tesz. Minthogy Orosz Országnak, mint határőrzők eleitől fogva nagy hasznára voltak, sok szabadsággal 's kiterjedő földekkel is megajándékoztattak, de 1804-ben szabadságaikból sokat elvesztettek. Az 1558-beli háborúban Liefland ellen, nagy segítségekre voltak az Oroszoknak. Későbbben elfoglalták Szibériát, a' Tatárokat az Orosz tartományokból kihajtották és a' Törökök ellen mindenkor jó foganattal fordítottak. Mennyire menjen ezen népek száma, igen nehéz meghatározni. A r-chenholz csak a' fegyverfoghatók számát közöttök 7 száz ezerre teszi; de a' kiknek fele sints valósággal szolgálatban; ezeknek pedig nagy része soha sem jő Európába, mivel benn a' tartományok határait őrzik. Háború idején mindazáltal 100 ezer embernél többet fordíthat Orosz Ország közülök Európában is ellenségei ellen; és akkor rendes katonai zsoldot húznak a' kormányzástól. Már egy időtől fogva regementekre fel vagynak osztva, mellyek számokra nézve különbözök, minthogy minden kerület nagyságához képest csak egy regementet állít Pulk név alatt, 500, 1000, 's némellyik 3000 emberből. Minden Pulknak egy Hettman, az ő nyelveken Ataman, a' vezére; 's

így nevezik az egész Kozák hadi sereg fő vezérét is. Minden Kozák tartozik 18 esztendő korától kezdve 50 eszt. koráig szolgálni, magának lovat tartani és vagy lengyel vagy napkeleti módon öltözködni. Fő fegyvereik egy hosszú dzsida 10—12 lábnyi, kard, puska, egy pár pisztoly; 's néha nyíl is; szíjából font kemény korbácsaik is sokszor fegyverül szolgálnak nekik a' szaladó ellenség ellen. Apró lovaik a' futást annyira győzik, hogy több napokig egymás után elfuthatnak napjában 10—12 mértföldet. Hadi taktikájok és fortélyok abban áll, hogy tsapatokban széllyel állván, hirtelen széllyel futnak, 's az ellenséget oldalról és hátulról támadják meg, hogy azt zavarodásba hozzák és sorait megbontván megoszlassák.

IV. NAPKELETI MONDÁSOK.

Figyelemre méltó, hogy némelly napkeleti népek közmondásai a' Magyar közmondásokkal leginkább egyeznek. Sőt vagynak az Arabsoknál, Persáknál és Törököknél a' mi nyelvünkben máig is szokásban lévő példabeszédek; a' mellyek pedig nálunk még nintsenek; legalább ha szó szerént lefordíttatnak is értelmesek; ellenben ha vagy németre vagy frantziára általtétetnek, többnyire minden erejeket elvesztik. Az itt következőket ennek bizonyosságára közlöttem velünk egy Tudós Hazánkfiya, mellyeket az említett eredeti nyelvekből vett 's híven fordított, e' szerént:

1. Apró esőben is telik a' kád.
2. Tsak teve bír teve terhet.
3. A' magáét gyűjti, a' másét eszi.
4. Vakok között a' félszemű király.
5. Mikor fogam volt, dióm nem volt, 's most hogy dióm van, fogam nints.
6. Talám azt gondolod, hogy a' világon paraditsom búzát esznek.
7. Ha zajt vetsz, jajt aratsz.
8. A' ki mást előtted széltire rágalmaz;
Az minden bizonnyal téged sem oltalmaz.
9. Add meg a' szavadnak az illő idejét,
Öltsed a' tettedre a' kellő köntösét;
'S majd örömmel látod a' kettő sikerét.
10. Háromnapi vendég, kedves mindég.

11. Ha kakas vagy kukorékolj, ha tyúk vagy kotkodátsolj.
12. Baj nélkül semmire sem méisz;
Tsak a' nyér, a' ki tőrni kész.
13. Pitzíny a' mák szem, de egy mákszemnyi gazság is nagy.
14. Tsak akkor jó a' jó fej, ha jó szív a' kalauzza.
15. Egy szó elég, a' többi tsak tzifraság.
16. Tsak a' zsízsikette borsó tsörög.
17. Magasztalja magát a' lapta, de ütik is.

(Folytatása következik.)

A' Következendőket is egy Érdemes Hazánkfiya magyarázta Persa nyelv szerént. Ezeket Magyarúl így adjuk:

1. Ellenségimtől őrizkedem én magam is, tsak Holmi barátimtól ójjon az égnek ura.
2. Kis jövedelméből ha ki gazdálkodva tud élni;
Sok nagy adós úrnak tsak mosolyogja baját.
3. Hogyha gonosz nyelvek rágnak, vessd meg: ha barátid Elhallgatják, 's nem védnek; a z o n keseregj.
4. A' ki gonosz, megszöll ártatlan is; a' ki pedig jól Esmér, 's még sem szöll ellene, még gonoszabb.

V. JELES GONDOLATOR ÉS MONDÁSOK.

(F o l y t a t á s.)

- Felix quem faciunt aliena pericula cautum.
15. Boldog az, a' ki tanul más kárán, 's ójni magát kész.
Invidus alterius rebus marcescit opimis.
 16. Sáppasztják az irígy artzát, a' más jövedelmi.
Aequales fratres, aequalia pallia gestant.
 17. A' jó jóval tart, a' bűnös bűnös után jár.
Dum ludus bonus est, illum dimittere fas est.
 18. Szűnj meg játszani, míg védlőd a' tsalfa szerentse.
A bove majori discit arare minor.
 19. A' kotyogó tyúktól tanul a' tsirkéje pizsegni.
Calamitas virtutis occasio.
 20. A' virtusra veszély 's baj szokta mutatni az útat.
In morem octipedis procedunt omnia cancri.
 21. Viszsa felé megyen itt minden, rák módra, barátom!

Cantabit vacuus, coram latrone, viator.

22. A' ki szegény fütyörész útjában is ha zshiványt lát.
Bis dat qui cito dat, nil dat, qui munera tardat.
23. Kétszeresen ád az, ki segíteni kész 's tud azonnal.
Az halogatja szavát, a' ki nem ád örömet.
Dat veniam corvis, vexat censura columbas.
24. Nézi, ha kis tolvajt kötnek fel, több nagy alólról;
Dongót a' pók nem bánt, de tud üzni legyet.
Quod cito fit, cito perit. Quod cito fit, male fit.
25. A' mi hamar készül, nem tart; a' jónak idő kell.
Rebus in adversis animum dimittere noli.
26. Vas keze sorsodnak ha nyom is, tsüggedni nem illik.
Engem sem tsüggeszt vas keze súllya soha.
Et videt et librat justa Deus omnia lance.
27. Mindeneket szentül 's igazán ítéel meg az Isten.
Dimidium facti, qui bene cepit habet.
28. Félig előhaladott, dolgába ki jól 's okosan fog.
29. A' káráló tyúk keveset tojik. Így ha ki szóval
Ígér mindeneket, nem teljesíti szavát.
Enumerat miles vulnera, pastor oves.
30. A' ki vitéz sebeit, ki juhász juhait veszi számba.
31. Most az igazság legtöbb országoknak alapja;
Tsakhogy perlőknek sokba kerül az alap.

Roszsúl magyarázott 's megtzáfolt tanítványi oktatás, ezen kérdésre:

Hogy kelletik ezt érteni? „Veritas odium parit.“

32. T. Szólj igazat betörök fejedet, köz példabeszédben
Sokszor hallottam; — sajnos ugyan, de, igaz.
P. Gyakran, int az Atyám: „Pali! tsak mindég igazat mondj:“
Jaj de, hisz' a' fejem úgy egyre betörve marad.
T. Tsak bántó tzélből 's gúnyolva kimondani mindent,
Bár igaz is, nem jó: — így magyarázzuk el azt.
33. Nyugtalanít a' kints mindenkor, akár van, akár nints,
Ez kívánja ha nints, annak elég soha sints.
34. A' ki tsak attól vár, hogy jótévők kiségitik;
Munkásságától fosztja meg önn erejét.

I. NEMZETEK SZORÁSAI.

A' Frantzia Országi Követek Házának
rajzolatja.

E l o t Ú r előadása szerént.

A' Palota, mellyben a' Frantzia Országi Törvényhozók Üléseit tartják, vagyon a' Seine bal partján, a' St. Germain nevű külső Városnak végső szélén, és a' XVI Lajos Hídja által egybeköttetik a' Tuillériák nagy piatzával. Tsaknem egyenesen általellenében emelkednek fel félben hagyott Oszlopai ama templomnak, mellyet hajdan a' hadakozó Frantzia Ország, Seregei ditsőségének akara szentelni. A' Törvényhozók Gyűlés háza, a' lárma', füst', és sár Városának (a' mint Rousseau nevezi Párist) legtsendesebb részét határozván, olyan mint egy remetehely, közepén egy Vidéknek, hol örökös mozgás uralkodik. —

A' Palota elő-tornáztát 12 Korinthusi Oszlopok ékesítik, mellyeken egy háromszegű Homlok (Fronton) nyugszik. A' homlokon lévő faragások között látni a' törvényt személyben kiábrázolva (personificalva). A' törvény egy diadalmi kotsin ül, mellyet az Előrelátás Geniusa hajt. Pompás léptsők visznek az Előtornáztba. A' Minerva és Themis szobrai ékesítik a' léptsőket; és a' Sully, Colbert, d' Aguesseau, és de l' Hospital képei az Előtornáztot.

Az Ülés Szálája félkerek formájú, és a' világosságot feljülről veszi, a' honnan estvéneként, mikor az Ülések addig tartanak, egy nagy függő Korona-gyertyatartó láthatatlan mechanismussal leeresztetik. A' padok, mellyeken a' Háznak tagjai ülnek, félkarikába gráditosan helyheztek. A' Szála közepén viszen egy széles bójárás az Elölülői székhez, melly a' Házat két egyenlő részre elosztja, egyik az Elölülőnek jobbára, jobb rész, másik baljára, bal rész. Két fő-bójárás választja a' jobb és bal oldalt a' Középhelytől, Centrumtól; és másnégy kisebb bójárások, mellyek az említett 3 nagy Osztályokat (a' jobb Oldalt, bal Oldalt, és a' Centrumot) tsak

félig hasitják, formálják az úgy nevezett első és második Sectio kat.

A' bal Oldalnak szélső padjain ülnek a' Világszerte esmeretes Szabadságharátí; a' tiszteletre méltó Lafayette, és ékes beszédű Philosophus Constant, a' feddhetetlen Dupont, a' buzgó Corcelles, a' bátor Labbey des Pompieres, Casimir Perrier és sok mások, kik hazájoknak szabadságáért, a' Frantzia népnek, és a' föld minden népeinek jussaiért több esztendő óta harcolnak. *) Szomszédja a' bal Oldalnak a' bal Centrum, a' hol ül a' két Dupin, ezen Osztálynak legékesebb szólló férfiai. — A' Háznak másik Oldalán, a' jobb Oldalon vannak a' régi jó időnek (a' mint a' mi Irónknak tetszik magát kifejezni) barátjai; Syriens de Marinhaac, Professor Pardessus, Montbel, Puymarin, de Conny Urak és a' közép időbeli jámbor Keresztes Vitézeknek több más érdemes Unokái vagy vak bámulói. Bourdenaye Úr a' vezér ezek között, a' kinek a' szomszéd (jobb) Centrumon ülő hajdani Elölülője a' Háznak, a' szép és gondosan ölködő Ravez Úr segédje szokott lenni. Ravez Úr a' Centrumnak harmadik padján foglal helyet, a' hol is a' régi Ministeriumnak gyász madarai mind együtt ülnek. — A' Ministerekéi a' Szóllószékhez legközelebb eső két első padok, az Elölülővel szemben. A' Követek padjainak felette köröskörül Galleriák (Tribunes) vagynak a' Közönségnek és az Újság-Íróknak számára. Egyedül a' Moniteur nevű Újság Redactiojának vagyon fenn a' héjárásnál tulajdon Asztala. Itt ül Sauvo Úr, a' ki 50 esztendő óta Szerkezettője a' Frantzia Ország hivatalos Újságának, egy alaton és kövér ember, mint egy 60 esztendő körül, egy értelmes és okos Úr, a' ki az egész Világgal békességben él; a' kire Martignac Úr, midőn mellette el megy, reá mosolyog, és a' ki midőn egy felől Dupin Úr a' felfordulandó tárgyról hozzá beszél, Pardessus Úrnak kezét barátságosan megszorítja, és a' kit Roy Úr (a' Finantz

*) Az ilyen kifejezésekből Olvasóink érteni fogják, hogy a' Követek Házának ezen rajzolatja a' Liberalismus szempontjából vagyon levéve.

Minister) sokszor ebédre hív. A' többi Redactorok oda hátra ülnek a' Gallerián egy Kalitka forma rekeszben. A' Constitutionnel és a' Courrier Francais hamar-Írói (Stenographes) ezen setét Galleriának az ajtajánál ülnek. „Az Úr megint igen irgalmatlanul bánt én vélem — szól egy Követ, a' jobb Oldalról való — én két óráig beszéltem, és még is tsak 20 sorba szorítá okoskodásaimat.“ „És mégis, úgy gondolom, a' javát az Úr beszédjének felfogtam“ — „Annak ellene kell mondanom, éppen a' legjavát hagyta ki, az alatt míg az Etienne Úr beszédjét egészen közlötte“ — E' féle beszélgetések között üti az egyet. Dobszó hallik. Az Elölülő Royer-Collard Úr az, a' ki a' Palotához közeledik; a' két sorban álló vén katonák prezentiroznak, 's közöttök a' Szálába bemegyén, és a' Szóllószéknek háta megett gazdagon ékesített Bureaujában helyet foglal. A' Galleriák megtelnek Nézőkkel, és a' Journalisták letelepednek. A' Követek a' Szálába jönnek és — kiki a' maga helyére — leülnek. General Sebastiani könnyűmenetele és szép teste hordozása által mindenek közzül kitetszik. Tsudálatosan kontrasztirozik véle a' Publicista Constant Benjamin, a' ki meggömbült háttal, előre hajlott fővel, gyámoltalanul, mint a' Tudósok, mankósan jö bé, a' kinek fejer — homlokán kétfelé választott — haja a' Corinna Irója (a' híres Stael-Holsteinné Aszszony) grátziás újjainak valaha játszóeszközül szolgált. Dupin Károly Úr bétoppan, a' Galleriákon lévő szép nemet kedv-telven nézegetvén, míg más felől Generális Lafayette fjától vezettetve fáradsággal lépeget székéhez. Tisztelettel köszönti ötet az egész bal Oldal, és tsudálkozással nézi a' Szabadság embereinek Patriárkáját.

A' Követek Háza, eredetének ideje 1814 Eszt. ólta, sok féle változáson ment keresztül. A' Liliomokat (a' Bourbon tzimert) a' sors kivetette, de 3 Hónappal későbbben ismét a' Királyi tzímer függött a' sas helyén. 1815-ben a' jobb Oldal olly népes volt, hogy a' Követek alig fértek bé a' padokba. 1816-ban a' Sept. 5-iki Kir. Rendelet megerősítette a' Centrumot. 1817-ben a' Febr. 5-iki Választótörvény szinte két annyira megsaporította a'

Constitutionalisták sorait. (Melly törvény szerént a' Háznak ötödrésze minden esztendőben újonnan választatik). Egy új törvény a' Házbeli hajdani 252 Követekben 192 új Collegákat adott. 1824-ben ismét más változtatás esett, törvény hozattatván, hogy a' Ház minden 7 esztendőben egészen megújíttatnék. Minden új Követek, a' kik 1821—1827-ig választattak, kisebb nagyobb mértékben a' jobb Oldal vélekedéseit tartották. — Tsaknem az egész bal Oldal üres volt, alig voltak benne 15—20 Követek. Ekkor történtek az 1827-iki liberalis Választások, mellyek a' jobb Oldalt felette meggyengítették és reménylhetőképpen a' Constitutionalis Chartanak győzedelmét, és a' Thronusnak a' néppel való belső egyesülését örökre bátorságba helyhezítették.

II. AZ ÚJSÁGOKBAN GYAKRAN ELŐFORDULÓ

idegen kifejezéseknek magyarázata.

Bill = 1) tulajdonképpen annyi, mint írásba feltett gondolat; észrevétel, vélekedés. 2) így neveztetik különösen az Anglus Parlamentben az a' javallás, mellyet a' Háznak valamely tagja törvénynyé kíván tétetni. Minden Billt megelőz a' Motio, az az, annak szóval való jelentése, hogy valamely Bill következni fog. Megkívántatik azomban a' Motiokor, hogy a' javallás mellett a' Háznak egy másik tagja felálljon és azt oltalmazza. A' Privát-Billek, mellyeket tudni illik nem a' törvényhozó testnek (a' Parlamentnek) valamely tagja, hanem más privát-ember nyújt be, a' Motio helyett, írásba tett Kérés (Petition) által jelentetnek meg előre. Minden Bill háromszor olvastatik fel, az első felolvastatáskor tsak arról van szó: méltó e' a' Bill a' tekintetbe vételre, vagy nem? a' másodszori felolvastatáskor tikkelyenként megvitattatik, többnyire különös e' végre kinevezett Biztosság (Commission) által, és hozzá Pótlékok adatnak, vagy rajta Változtatások tétetnek, a' mint a' többség kívánja; a' harmadszorikor Pergamentre tisztán leírattatik, és a' hozzá adandó pótlékok külön Pergamen leveleken melléje tétetnek. Ha e'képpen az Alsó Házon keresztül megy a' Bill, a' Felső Házba vitetik, a' hol ha visszavettetik,

hallgatásban marad; ha pedig ott is keresztül megy, a' Király elébe vitetik, a' ki arra vagy személyesen a' Felső Házban, vagy írásban az Ország-Petsétje alatt költ levéllel szokta adni megegyezését. A' Királynak jussa van a' Billt vissza vetni, de a' mostan uralkodó (Hannoverai) Ház soha sem vette elő ezt a' jussát. Hajdan sokszor visszavetette az Uralkodó a' Billeket, így p. o. Er'sébet Királyné egyetlen egy Parlament Ülés alatt 48-at vetett vissza.

Bureau (olv. büró) = 1). tulajdonképpen a' Törvényház Házát jelenti; nevezetesen azt a' részét a' Törvényháznak, melly rostélyos korláttal vagyon a' többtől elválasztva, 's a' Registraturának helye, 2) innen, minden közönséges Tiszti Házakat is neveznek így, a' hol t. i. valamit meglehet tudakozni, p. o. Posta-Bureau, Vám-Bureau, 's a' t. 3) így neveztetik különösen minden olyan Frantzia Országi módon elrendelt Tiztség, a' hol egy Fő, (Chef) igazgat és parantsol, 's a' Tiztségnek többi tagjai hallgatva engedelmeskednek. — Innen nálunk is, az Országos Tiszti Székek (Dicasteriumok) közönséges épületeiben, minden főbb tisztviselőnek külön dolgozó szobáját Bürónak szokták nevezni. A' hivatalos dolgozó szobának némelly Magyar Országi Dicasteriumoknál Tiszt nevet adtak, e' helyet tehát: a' Büróban van, így mondják, a' Tisztben van, 's a' t. 4) végre, akármelly sok fiókos Iró-asztal és Almáriom, melly bizonyos Irásoknak és leveleknek rend-arányos elrakására szolgál.

Bureaukratie (Bureau-s Igazgatás) = az Ország-igazgatásnak az a' módja, melly szerént a' közönséges dolgoknak igazgatását egyetlenegy Tisztviselő viszi, tulajdon Bureaujában, egészen a' maga ítélete szerént. Minden többi Tisztek tőle függenek, és egyedül ő felel minderről; az alatta állóknak szavok nintsen, és tsak tanátsolva szállhatnak meg. Így van Frantzia Országban és a' Badeni Nagy Hertzegségben minden egyes ága az Igazgatásnak elrendelve. Itt minden dolgok sebesebben folynak, és ezáltal az Országos költségek kéméltetnek. — Ellenkezik ezzel az úgy nevezett Collegial-System, a' hol t. i. minden közönséges dolgokat egy Tanáts (Conseil) igazgat Collegialiter, az az, a' Tanátsosok egyenként

kihallgattatnak; 's azután mindent a' vokok többsége végez. — Van még egy harmadik neme is az Országos dolgok vitelének, melly ama kettőből van egyesítve és Bureaukratiko-Collegial-System a' neve. Mellyik legyen e' három Orzáglás módja között a' legjobb, azt az elintézni való tárgyaknak minéműsége határozza meg. Az olyan dolgokban, a' hol nem szükséges egyéb, tsak tselekedni vagy végrehajtani valamit, p. o. az igazgató Politziában, első helyet érdemel a' Bureaukratie. De a' hol a' törvény értelme szerént kell valamit eligazítani, vagy a' hol javításról és változtatásról vagyon szó: tzélarányosabb a' Collegial-System, minthogy itt több tapasztalt Országos Tiszteknek béléátása munkálkodik. Ha pedig (mint rendszeren szokott lenni) az Országos Tiszti Szék (Dicasterium) olyan, hogy elébe mind a' két nemű tárgyak vitetnek, akkor a' kettőt egymással egybe lehet kötni, és ezen egyesítésnek helyes eltalálásában áll a' Tiszti Székek Organisatiojának legnagyobb mestersége. Az Austriai Birodalmi Igazgatás ebben a' tekintetben mustra, mellyet még eddig egy Ország sem ért el.

Budget (ánglus szó) = tulajdonképpen annyit tézen mint erszény vagy táská. Így neveztetik Angliában az Országos Költségeknék laistroma, mellyet a' Kintstár-Cancellarius esztendőnként az Alsó Háznak bémutat, mint néminémű előleges számadást a' folyó esztendőről. Innen, Budgetnak neveztetik más Országokban is az előremegbetsült Országos Költségeknék vagy Jövedelmeknek hivatalosan készített Mutatótáblája. A' különbség annakokáért a' Budget és a' Számadó könyv között abban áll, hogy amaz azt adja elő: mennyire lehet tenni a' folyó vagy jövő esztendei Költségeknék egyes ágait és öszveséges summáját? emez azt mutatja: mennyire ment valósággal, a' már elmúlt esztendőben, a' Költségeknék (vagy Jövedelmeknek) summája?

III. ÉLETLÉÍRÁSOK.

Az a' Főböltességű Mindenható Valóság, a' ki az emberi nemzetet úgy alkatta, hogy ennek teljes szabadságában álljon a' morális tökéletesedés útján az Isteni ki-

jelentések segedelmével Vallásra és ez által boldogságra kifejtődni; azon felséges gondviselése által is kívánta minden népek és nemzetek boldogítását előmozdítani, hogy időről időre álljanak elő, különbség nélkül, a' népek között különös lelki tehetségekkel felruházott férjfiak, a' kik tökéletes emberi szeretetektől, egyszersmind pedig, felebarátjaikat boldogítani kívánó indulatoktól ösztönöztetve, a' népeknek Tanítóji, igazságokra és minden jóra Oktatóji legyenek. Az ilyen Néptanítókat a' régi időkben a' pogányok között Böltseknek, a' Zsidók között Prófétáknak nevezték. Ámbár mi a' Keresztyén Vallás világánál tökéletes bizonyossággal és végetlenül többet láthatunk; mint a' mit minden pogány Böltsek összevéve tanítottak: mégis sok tekintetben hasznunkra lehet, azoknak életekről elmélkedni, 's ösztönünkül szolgálhat arra, hogy mi, mint Keresztyének annyival inkább igyekezzünk őket józan gondolkozásunk, igazság szeretetünk és erköltsi jó tselekedeteink által felyűhaladni.

A' legrégebb napkeleti Böltsekről, minéműek voltak a' Persák között *Zoroaster*, a' Chinaiak között *Konfutz* világosan csak annyit tudhatunk, hogy tanításaikkal igyekeztek hazájok fiait valamely erköltsi vallás elterjesztése által boldogítani, egyszersmind pedig feddhetetlen életekkel példát adtak arra: miképpen kellessék minden polgárnak magát viselni, 's törvényekhez szabni, hogy a' társaságnak, mellyben él hasznos tagja lehessen.

ZOROASTER vagy *Zerduts* legalább is hetedfél száz esztendővel élt a' Krisztus születése előtt. Ez a' nép vallását akarta Persiában jobbítani, melly végre *Zend-Avesta* (élő szózat) név alatt írt arról könyvet. De erről a' könyvről különböző vélekedések vannak a' napkeletiek között. Az Indiai Párszok a' magok *Zend Avestáját*, mellyet állítások szerint az ő *Zoroaster* ek írt négy ezer esztendősnak tartják. Ez öt könyvet foglal magába, 's úgy hiszik, hogy foglalátját *Ormuzd*, a' fő valóság, maga sugallotta *Zoroaster* nek. A' honnan első benne a' fővalóságról való tudomány, a' ki az egész világot igazgatja; azután van szó az égi jó lelkekről, és ismét a' gonosz lelkekről; végre a' jövőendő életben leendő megju-

talmaztatásokról és büntetésekről. Ez az eredeti Zend-Avesta. Későbbben adtak még ezen napkeleti Szent könyvhöz más írók; Imádságokat, Dítséreteket a' mennyei őrző jó lelkekről, erköltsi mondásokat 's a' t. Ez az Indusoknál és a' régi Persáknak maradékinál a' Gauer-eknél máig is Vallásos szent könyv, és ebből szoktak a' templomomaikban előttök olvasni; de a' melly most már igen nagyra nevedett, és minden féle históriai és földleírási előadásokkal szaporított.

KON-FU-TSE, (Confucius) másképpen: K o n g - F u - D s ü, Vallás- és erköltstanító, élt a' Kristus születése előtt 550 esztendővel. Tudománya a' Chínaiaknál eleinte csak lassan, de későbbben annyira elterjedett, hogy még ma is az ő állításai tartatnak vallásbeli fő tzikkelyeknek. Ő Királyi vérből származván, eleinte mint Mandarin, vagy Kormányzéki tisztviselő az Udvárnál élt L o u országban, melly ma a' Chínai nagy birodalomnak S a n g - t o n g nevű tartománya; de látván, hogy a' Király az ő tanításaira nem sokat ügyel, S u m országba ment által, és ott élt, mint erköltstanító. Életének leírásából csak annyit tudhatni, hogy ő békesség szerető, józan életű Bölts volt, a' ki sem a' fennálló országos törvényeket lerontani vagy megváltoztatni nem szándékozott, sem az emberi indulatoknak jóra vezérlésében tsalárd hitegetésekkel élni nem kívánt; hanem egyedül a' virtusnak, az erköltsi jó tselekedeteknek nagy betséről és méltóságáról igyekezett az embereket meggyőzni, őket tudományának felvételére, 's tanításainak követésére megnyerni. Miben állott legyen gondolkozása a' vallás felől általjában, nem bizonyos; de úgy látszik, hogy a' nép között, mellynek tanítója volt, a' tévelygő hitet sem meg nem változtatta, sem nem tisztogatta. Állításaiból azt lehet kihozni, hogy a' lélek halhatatlanságát hitte és tanította; de hogy a' nép között uralkodott vélekedéseket, a' sorsnak meghatározott végzései felől, 's a' jövődölésekről kiírtani nem igyekezett. Tanítványinak szent kötelességekké tette, hogy megholt eleiknek emlékezetét mindenkor tiszteletben tartsák. Legtöbbet tudunk K o n f u t s - n a k erköltsi oktatásairól, mellyek az életnek minden környülállásaira és az embernek akármelly állapotjában és helyheztesésében, közönséges és

a' józan értelemmel egyező szabásokból állottak. Hathatós előadással tanította hallgatóit különösen arra, hogy minden tselekedeteiknek sinor mértékül vegyék a' közönségesen minden emberek eránt tartozó felebaráti szeretetet, igazságot, jámborságot, és egyenességet; úgy hozván magával az illendőség, hogy azok, a' kik együtt élnek, egyenlő sinor mérték szerént éljenek, és mind a' haszonvételeket, mind az élet viszontagságait és terheit egymás között felosztják. Midőn a' koros életűekről szóllott, nem hallgatta el, hogy azok eránt tisztelettel viseltetni kötelesség: ha pedig a' gyermekek neveléséről beszélt, előadta, mi módon kellessék még gyenge korokban őket a' kifejtődző indulatosságok megzabolázására szoktatni. Majd a' házi tsendes de munkás életnek örömeit, a' kevéssel megelégedésnek boldogságát fejtegette ki; majd az igaz barátságok kellemetességét festette le. Sokszor a' Fejedelmekhez is intézte szavait, intvén őket, hogy alattvalóikkal igazságosan és emberi érzéssel bánjanak. — A' földművelés gyakorlására buzdította a' népet: de a' kereskedésnek nem volt barátja. Hátra hagyott írásai között legnevezetesebb a' S u k i n g vagy S a n s ú. — Ha Konfutset, Mohammedet és Zoroastert öszve hasonlítjuk; Mohammed mint vallás fundáló, Zoroaster mint Törvényadó és Konfutsse mint erköltstanító mindenkor nevezetesek lesznek.

SOKRATES. Tselekedeteink igazságos voltának legnagyobb mentségéül a' Világ ítélő székére szoktunk apellálni. Ez az, a' melly a' tiszteletre méltó nagy S o k r a t e s örök emlékezetének fenntartásában, fényes bizonyosságát adta annak, hogy az igaz érdem, nem hijában várja a' Világ ítélő székének bírói szózatját, megítéltetésére. Ezt a' ditső embert, kit a' korabelieknek gonosz nagyravágyása irigy vetekedésből végre elnyomott, a' kit az elámított népnek dühössége halálra kárhoztatott, most az igazságos Világ úgy tiszteli, mint az igaz emberiségnek követni való példáját; úgy nézi ötet, mint az okos gondolkozás módjának és az erköltsi jó tselekedeteknek képviselőjét, tőle származtatja mind azt, a' mit Görög ország felemelkedett lelkű férjfiái a' böltsesség tudományában nagyot és ditséretre méltót hagytak. De bizonyos is, hogy Sokrates, akár az ő nagy lelki tehetségeinek erejét, akár nemes indúla-

tainak tisztaságát, akár legjelesebb oktatásainak értelmét; akár közhasznú munkálódásainak kiterjedését, akár végre feddhetetlen életének végét tekintsük, igazságos tudáskozásunkat legnagyobb mértékben megérdemli.

Sokrates 470 esztendővel született a' Krisztus születése előtt, Apr. 27-dikén. Az atya Sophroniskus kifaragó volt, az anyja pedig a' bábáságot gyakorlotta. Minthogy a' szüléi nem valami tehetős emberek voltak; hihető, hogy ő is eleinte az atya mesterségét űzte, a' honnan azt írják felőle némeltyek, hogy még Pausaniás idejében is mutogattak három kifaragott Gratziát Athéne Akropolisa bemenetelénél, mellyeket a' Sokrates munkáinak tartottak. Ifjúi neveltetéséről keveset tudhatni; de annyi bizonyos, hogy az akkori mód szerént jó nevelése lehetett, és a' mint a' Görögöknél szokásban volt, őtet az atya muzsikára és gymnastikára is taníttatta; a' honnan az is hihető, hogy Sokratest jókor felsekerkentette nagyra termett elméje arra is, hogy az akkori böltsek versben és folyó beszédben írott munkáit jókor olvasgatta 's azokból világosságot merített hazája állapotjának és a' tudományoknak akkori miben lételek felől. De a' mint későbbben életebeli történeteiből kitetszik, ő azoknak gondolkozásával meg nem elégedett. Abban az időben a' Sophisták megzavarták a' tanuló Ifjúság eszét, minthogy azok, a' józan gondolkodást tsekély dolognak tartván, mesterséges és ámító következtetések öszveszövése által akartak mély tudományoknak tekintetet nyerni. Ezeket nagy tudni vágyódással hallgatta Sokrates; de a' kinek egyenes lelke, tsak tiszta és józan igazságokat kívánván keresni vagy felfedezni; hamar rájok esmert, minthogy minél tovább gondolkozott a' hallottak felől, annál nagyobb bizonytalanságban esett, a' világi dolgoknak mivolta, 's az emberi életnek végtzélja felől. Elhagyta tehát a' tanító helyeket, 's elvégezte magában, hogy ezentúl magános tsendes gondolkozás által kíván a' böltesség útján előre haladni. — Meglátván egyszer a' Delfusi Apolló templomán ezen nevezetes felírást: „Igy ekezz magadat esmerni“ gondolkozóba esett, 's úgy tetszett neki, mintha az Istenség azt sugta volna füleibe: ez a' böltesség kezdete. Örömében ezen szókra fakada: Megtaláltam, 's ettől fogva magára fordítván figyelmét a' tselekedetnek

törvényeit kezdette magából kitapogatni és megállítani, meghatározván, hogy egész életét egy felséges foglalatos- ságra fordítja, melly abban fog állani, hogy hazája lakosait igyekezni fog legfőbb javok megismerésére vezér- leni, őket felvilágosítani, jó, istenfélő és igazságban járó emberekké tenni. — A' mint a' nagy emberekkel törté- ni szokott, ő is örömmel teljes álmétkedésében azt hitte, hogy ezen felséges munkának végre hajtására, maga az Istenség hívta őtet; úgy hogy ezen meggyőződésében hasz- nos életének utolsó szempillantásáig megmaradott.

Mintegy 30 esztendő volt Sokrates, midőn arra ha- tározta magát, hogy egész életét az emberi és isteni igaz böltsesség keresésre és terjesztésre fordítja; hogy a' tu- dományoknak és a' jó erköltségnek megvesztegetője el- len fordítja a' tiszta léleknek minden fegyvereit, és ol- yan magvait hinti el a' józan böltsességnek hazájában, mellynek, reménysége szerént, akármikor hasznos gyümöl- tsöket kellene teremni. Első lépése volt erre nézve, hogy a' Sophistáknak minden hijában való okoskodásaikat vilá- gosságra hozza, és tudományjokat lerontsa. Midőn azok külső viseletek 's gazdag öltözetek által is kívántak ma- goknak tekintetet adni és a' tiszteltetést minden módon va- dászták: ő egyszerű ruházatban járt, 's csak innepi napo- kon jelent meg tsinos öltözetben. — Midőn amazok drá- gán megfizették tanítványaikkal a' tanítás bérét; ez ala- tsony kereskedésnek tartotta, a' mennyei böltsességet nye- reségért árulni, 's barátinak és tanítványinak ingyen hir- deté azt. Nehéz ugyan megfogni; mi módon élhetett Sokra- tes, és miből tarthatta el familiáját, ha sem közönséges hívatalt nem viselt, sem magános személyektől segedelmet nem fogadott el: de tanítványinak hiteles tanúbizonysá- gaiból kitetszik, hogy még gazdag barátitól sem fogadta el a' segedelem ajánlásokat, úgyhogy az ellenségei sem merték őt soha haszonvadászással vádolni. Tökéletes gyö- nyörőségét abban találta, ha ő a' böltsesség tudományá- nak terjesztője és a' jó erköltsi életnek példája által út mu- tatója lehetett, az életnek minden kellemetességeiről ön- ként lemondott, a' tsiklándozó testi gyönyörűségeket meg- vetette, és a' józan mértékletességet a' böltsesség tápláló eszközének tartotta. Legnagyobb boldogságát abban hely- heztette, hogy ő a' Népnak istentől választott tanítója,

mint ezt a' Plató Apológiájában magáról állítja. A' honnan naponként való foglalatossága abban állott, hogy már hajnalban felkereste az embereket, 's oktatta őket mind azokra, a' miket akárminémű helyheztetéseken mint kötelességeket, szemek előtt kell tartaniok, és teljesíteniek. Igyekezett őket felvilágosítani a' vallás szükséges volta felől, annak jótévő erejéről; a' polgári társaság boldogságát 's leköteleztetéseit előadta; megmagyarázta miben álljon az igaz barátság az élet öröme; mitsoda virtusok legyenek az egyesség, a' felebaráti szeretet, igazságosság, szívesség, mértékletesség, takarékoság, egy szóval a' jó erköltsiségnek minden tárgyaira kiterjesztette beszéllgetéseit. Nem mellőzte el a' Gazdaságot, a' Haditudományt, a' Mívésztséget és Kézi mesterségeket is, mellyekről szinte olly bélátó böltsességgel beszélt, mint az erköltsi tárgyakról. E' mellett igyekezett az elhatalmazott bal vélekedéseket felvilágosító oktatásai által a' nép közül kiírtani, 's azt serkentgetni, hogy a' hallottaknak mindenkor csak szoros meggondolás után adjanak hitelt 's tulajdon józan okoskodásokat meg ne vessék, sőt az, az igazságok elfogadásában, mindeneknek utolsó próba kövül szolgáljon. Életadó szóval tudta a' tsüggedezőket eleveníteni, a' szenvedőket vigasztalni, és az embereket mintegy kézen fogva vezetni egy olyan útra, mellyen belsőképpen megelégedésre és boldogságra juthatnak. Ez Görög Országban még eddig első és soha nem tapasztalt jelenés vala, úgy hogy a' história kevés példát mutathat elő, mellyet a' Sokrates kitündöklő tanítói pályájával egybe lehetne hasonlítani. Hogy egy pogány nép között az új világosság terjesztőjének ezer akadályokkal is kellett küszdeni, tagadhatatlan. Az irígység, érzéketlenség, haszonféltés, megalatsonyított nagyravágyás, és az indulatosságnak több nyomorult nemei, mindent elkövettek, hogy a' jónak előmozdítását gántsolják: de az ő felemelkedett lelke, az e' féle emberi gyengeségeket szánakozással elnézte, 's útjában nem hátráltathatta. Vidám elme 's megelégedés tündöklött ki szüntelen artzulat vonásiból. Illyen vala ő a' nép között, illyen meghitt barátinak valamint familiájának társaságában is, a' mint ezt a' Felesége Xantippe, Cicero szerint, róla magasztalva emlegette. Rétségbe sem lehet hozni, hogy Sokratesnek ezen tántoríthatatlan vidámsága, ép testi

alkattatásának, lelki erejének és mértékletes élete módjának következései voltak. De e' mellett ő nem tsupán tsak a' természet gyermeke vala, hanem önnön nehéz munkálódásai által formálta ki tehetségeit, maga tette magát azzá a' mi volt. Hozzá szoktatta testét minden sanyarúsághoz, szoros szemei előtt tartotta, hogy sohamás szolgáljára ne szoruljon, 's e' szerént természetévé válván a' szüntelen egyszerű mértékletesség, lelki és testi tehetségeit ifjúi erejében koros idejéig megtartotta. A' honnan szeretetre méltó férj és atya volt vénségében is, ámbár a' Feleségét Xantippét illy nagy böltshöz mindenek méltatlannak tartották. Sokszor álmélkodó mosolygásra kényszeríté barátit, midőn enyelegve házsártoskodó feleségének azt mondotta: millyen derék eszköz ez arra, hogy az embert indulatain uralkodni tanítsa.

Sokrates életének leírására, melly századok mulva is tanúságúl szolgálhat arra; miképpen szokta légyen az élő világ a' köz jóra való maga feláldozást jutalmaztatni: ezen folyó írásunkban még bővebben kifogunk ereszkedni.

IV. KÖZHASZNÚ DOLGOK ESMERTETÉSE.

Bernhardt Úrnak — Lipsiában „az arany hajónál“ — egy találmánya figyelmet érdemel, mert ez által sok házi Gazdák és Gazdaszszonyok egy igen alkalmatlan és sok haszontalan költséget okozó bajtól menekednének meg, tudnillik, a' konyha és kályha füsttől. — Rend szerént a' kémény tsak akkor füstöl, ha a' felemelkedő füstöt a' kémény felső nyílásán be és keresztül járó szél lenyomja, vagy vissza veri. Bernhard Úr tehát olyan kéménykalapokat készít, a' mellyeken félig kinyílt és mozogható ablakotskák vannak, hogy mihelyest a' szél a' kéménynek valamelyik oldalát éri, az, az ott lévő ablakotskát azonnal betsapja, 's így maga előtt az utat elzárja. Minthogy a' szél egyszerre nem fújhat minden oldalról, természetes, hogy egy két illyes ablak mindenkor nyitva marad, 's rajta a' füst szabadon kiballaghat. — Abban áll a' mesterség, hogy ezek a' be és kinyíló táblátskák ügyesen készíttessenek, mert az még nem elég, hogy mozognak, hanem könnyen is kell járniok, 's hogy ezen könnyű járást hosszabb időre is megtartsák; ezen kívül pedig szükséges, hogy mihelyt a' szél a' táblát felereszti, az azonnal magától kipattanjon. — Egy Lipsiában tett próba megmutatta, hogy ez a' találmány tzeljének egészen megfelel.

NAPKELETI MONDÁSOK.

(Folytatás.)

18. Itt a' kanál: de hol a' tál?
19. Pitzíny az ember; de nagy a' szarva (dölyfe).
20. Óh be gyönyörű az ész lakta agy;
De jaj ha alatta a' szív elfagy.
21. Vaknak minek gyújtsak lámpást?
22. Egyik süti, a' másik eszi.
23. Ha erős a' száznak zára;
Szívnek ritkán nagy a' kára.
24. Egér után jár a' matska álma.
25. Egy veréb a' kézben, jobb mint sólyom a' levegőben.
26. Ha dörög a' felhő, esőt is adjon.
27. Kútát ás, mikor már lángban van a' háza.
28. Még eddig tavaszt ősz nélkül nem láttam.
29. Mindég tsak ugyan - egy kása föl fazekában.
30. Ma holnap az én rétemre is esik eső.
31. Oda van a' világ, ha vízbe halsz.
32. Sárfa az alacsony szívűnek barátsága.
33. Nem szeretem én, ha hideg a' szív, setét a' fő;
Víg napfény nélkül, rossz földben, virág soha sem nő.
34. Még bajuszát is más kezébe adta.
35. Nap a' mindennapi kenyere (a' szegénynek).
36. A' jó viseletnek magvát vessed;
Hogy az érdem' gyümölcset szedhessed.
37. Míg virágzik korod jót tégy:
Hogy, ha nyugszik napod, jót végy.
38. Ki örömet 's bűt vár, okosan él;
Hajónak sem mindég kedvez a' szél.
39. Holt halnak minek a' víz?
40. Ha jót akarsz, jót hozz.
41. Gondatlan fő, — szapora nyelv.
42. Ha leszs, leszs, ha nem leszs, nem leszs.
43. A' nyílt szívűnek szívek nyílnak.
44. Hát ez a' száj is petsenyének termett volna?
45. Ha adósságod nints, jó izűt alhatsz.
46. Tseresznyéhez a' veréb ért legjobban.
47. Vadász felé jár a' szarvas, ha megjö találós órája.
48. Könnyen fűlő szív, könnyen hűl;
Hamar épült ház, hamar dűl.

JELES GONDOLATOR ÉS MONDÁSOK.

(F o l y t a t á s .)

35. A' kit az Istenség kedvell, oktatja tanítani:
Mennyei boldogság — J ó r a tanítani mást.
36. A' ki világo s o d á s t terjeszt el az emberi nem közt:
Isteni tzelja felé útra vezéreli azt.
Principiis obsta, sero medicina paratur,
Dum mala per longas invaluere moras.
37. Vedd elejét jókor, késő szerekért szaladozni
Már; mikor a' nyavalyák sullya leverte erőd.
Ungentem pungit, pungentem rusticus ungit.
38. Bánj igazán a' jobbágygyal, kéméld, 's ne tzirolgassd.
39. Úgy igyekezz, a' mint kívánod venni jutalmát.
Et mihi sunt vires, et mea tela nocent.
40. Énnekem is van eröm; árthat az én nyilam is.
Sero saginatur equus, dum itur ad bellum.
41. Későn abrakolod lovadat tsata kezdetekor már.
Dum felis dormit, mus gaudet et exilit antro.
42. Hol matskát nem sejt az egér kedvére tzitzázik:
Gazdátlan háznál, lomha tseléd fütyörész.
(Ez ugyan a' 8-dik árkus végén a' 14 szám alatt már előfordult; de az alkalmazható sora ott elmaradt, 's a' Nyomtatást jobbító észre nem vette. Azért újra ide tettük egészen).
43. A' betsület szerető sem mind tarthatja szavát meg.
Auri sacra fames, quo non mortalia cogis
Pectora — — — (Virg.)
44. Kintsre való vágyás, mire nem viszi sokszor az embert!
Ingenium fuerat quondam pretiosius auro. (Ovid.)
45. Egykor az ész nálunk betsesebb volt minden aranynál:
Most az arany minden, 's nélküle semmi az ész.
Placatur donis Jupiter ipse datis.
46. Még Jupitert is megszédítheti gazdag ajándék.
Haszon vadászók, 's Fukarok mondása:
Lucri bonus odor ex re qualibet.
47. Jól esik a' nyereség mindenből, drága barátom!
Ész, tudomány, betsület, — tréfa — hanemha fizet.

Periculum est credere et non credere:

48. Hinni hamar nem jó, nem hinni bajos: ha tanátsot
Józan eszedtől kérsz; többnyire kötve hiszel.

Res est solliciti plena timoris amor.

49. Féltetni, majd gyanakodni, reményleni, majd epekedni,
Kínzó vágyás közt, — ezt teszi a' szerelem.

Donec eris felix, multos numerabis amicos:

Tempora si fuerint nubila, solus eris. (Ovid).

50. Míg sorsod díszlik, dongnak vetekedve barátid:

Az ha borúl, nem lesz majd, se vagyon, se barát!

T a p a s z t a l á s.

51. Míg vagyonos voltam, míg vendégelni szerettem,

'S győztem is; addig volt drága barátom elég:

Jaj de szegény lettem, 's vagyonimmal tsalfa barátim

Eltűntek, 's azt sem kérdezik élek e' még?

Non procul a proprio stipite poma cadunt.

52. Meszsziire fájától ritkán gördül el az alma.

Túl a' Dunai módon:

Meszsziire fájától tsak ritkán pottyán az alma.

53. Küszdenek a' nagy urak, 's jobbágyaik üstöke izzad.

Quid quid agis, prudenter agas et respice finem.

54. Tégy okosan mindent, 's elméd a' végire függeszsd.

A' B o r d í t s é r e t e.

Vinum acuit ingenium. — In vino est veritas, 's a' t.

55. 1. A' bor vidámit; ki javalja tsak a' vizet ámít:

Ád szesze élet erőt, 's gondolatokra verőt.

2. A' bor bűt bajt űz; de kivált az igaz magyar, ó, 's szűz.

Hány hazafit, polgárt jóra tüzel! 's nem is árt.

3. A' bor tsak fürkész igazat; 's hartzolni azért kész:

Víztől nem telik ez; tudja ki rajta evez!

4. A' bor hasznót hajt, 's nem okoz tartása erős bajt:

A' víz károkat önt; még pedig ollykor özönt.

5. Bor-kórság nints még, de vagyon sok vízi betegség:

Vízbe hal ember elég; borba nem annyira még.

(Vége az Első Fél-Eszkendőnek.)